

Heikki Jokinen:

Tietokirjailijan eväät

tekijänoikeus, sopimukset, apurahat

kolmas, uudistettu laitos

Heikki Jokinen (s. 1956) on helsinkiläinen yhteiskuntatieteiden maisteri, joka on työskennellyt vapaana toimittajana vuodesta 1986. Hän on Suomen tietokirjailijat ry:n jäsen ja kirjoittanut tai toimittanut parikymmentä tietoteosta eri aloilta.

Jokinen on Suomen freelance-journalistit ry:n puheenjohtaja. Aiemmin hän on toiminut Suomen arvostelijain liiton, Lukukeskuksen sekä Euroopan journalistiliiton (EFJ) freelancer-asiantuntijatyöryhmän puheenjohtajana. Nykyään hän on EFJ:n tekijänoikeusasiantuntijaryhmän sekä Kopioston hallituksen jäsen.

Apurahajärjestelmiin Jokinen on perehtynyt Valtion muotoilutoimikunnan jäsenenä sekä useissa muissa apurahoja jakavissa elimissä eri järjestöissä, säätiöissä ja valtion taidehallinnossa.

Suomen tietokirjailijat ry

Hallituskatu 2 B, 3. krs, 00170 Helsinki

puhelin 09 4542 250

faksi 09 4542 2551

toimisto@suomentietokirjailijat.fi

www.suomentietokirjailijat.fi

Kolmas, uudistettu laitos

Heikki Jokinen:

Tietokirjailijan eväät

– tekijänoikeus, sopimukset, apurahat

Graafinen suunnittelu: Grapica / Pia Kauppinen

Suomen tietokirjailijat ry

ISBN 978-952-67356-2-7

Helsinki 2013

SISÄLLYS

Mitä jokaisen tietokirjailijan tulee tietää	7
Tietokirjailijan työstä	10
<i>Kirjoista yli 80 prosenttia on tieto- ja oppikirjoja</i>	10
<i>Tällaisia ovat tieto- ja oppikirjailijat</i>	12
Tämän kirjan tarkoituksesta	14
<i>Kuka on freelancer?</i>	14
Tekijänoikeus on tietokirjailijan leipä	16
<i>Tekijänoikeustietoa verkossa</i>	16
Tekijänoikeuden kattavuus	17
Tekijänoikeuden synty	17
Teoskynnys	18
Suoja muodolle, ei tiedolle	19
Monen tekijän teos	20
Tekijän taloudelliset oikeudet	21
Tekijänoikeuksien luovutus sopimukset	22
Oikeuksien edelleenluovuttaminen	23
Moraaliset oikeudet	24
Teoksen muunteluoikeus ja vapaa muuttaminen	26
Luettelon ja tietokannan suoja	27
Valokuvateos ja valokuva	28
Tekijänoikeudet työsuhteessa	29
<i>Kamppailu tekijänoikeudesta on arkipäivää</i>	31
Sitaatti	35
Plagiaatti	37
Yksityinen kopiointi on sallittua	38
Sopimuslisenssi ja hyvitysmaksu	38
<i>Sanasto ry</i>	40
Tekijänoikeudella on syvät juuret	41

Kirja kustannusmaailmassa	44
<i>Kirjan hinnan muodostuminen</i>	45
Oppikirjat tekee usein työryhmä	46
Millainen kustantaja etsiä?	47
<i>Muista myös kustantajan näkökulma</i>	49
Kustannussopimus on tarkkaa työtä	50
<i>Tarkista nämä kun teet kustannussopimuksen</i>	52
Käännös on harvoin rahasampo	53
<i>Käännösten pienet palkkiot</i>	55
Mikä Google-sopimus?	55
Tietokirjan tekeminen on pitkä polku	56
Kuvitus voi tuoda kirjaan uuden tason	58
Editointi on kirjailijan perusoikeus	62
Editoinnin pulmakohtia	60
Tietokirjailija voi osallistua markkinointiin	63
Kirjan elinkaari	64
Tietokirjailija asiantuntijana	67
<i>Miten laskea työlleen arvo?</i>	68
Jos teet töitä lehtiin	70
<i>Akavan palkkiosuosituks</i>	72
Lue tarkkaan lehtien avustajasopimukset	73
<i>Oikeuksia vaaditaan jopa takautuvasti</i>	74
Lehdistön freelancer-tehtävien toimitus- ja myyntiehdot	78
Sähköinen Yhtyneet-sopimus	79
<i>Esiintyjien palkkiot</i>	80
Entä luentojen pitäminen?	82
<i>Kirjailijavierailujen palkkiosuosituks</i>	83
Työsuhteessa vai yrittäjänä?	86
<i>Työsuhteen ja yrittäjyyden rajanvetoa</i>	87
Freelancer-verokortti on helppo	88
Ammatinharjoittaja ja toiminimi	89
<i>Yritysten rekisteröinnin maksut</i>	90

Osuuskunta	90
Avoin yhtiö ja osakeyhtiö	90
Verotukseen kannattaa perehtyä	92
Yrittäjän ammatissa on monia kuluja	92
Sivutoimisen tieto- ja oppikirjailijan verotus	94
Mukaan ennakkoperintärekisteriin	95
Tietokirjailija ja arvonlisävero	96
Apurahojen verotus	98
Eläkepäiville tai sairausvuoteella	100
YEL-vakuutus on yrittäjälle pakollinen	100
<i>Eläkekarttuma riippuu iästä</i>	101
YEL voi koskea työsuhteistakin	102
<i>Näin paljon YEL-vakuutus maksaa</i>	102
Vuorotteluvapaalla	104
<i>Vuorotteluvapaan ehdot</i>	104
Jos työ loppuu	105
Apurahansaajan sosiaaliturva	106
Apurahakin olisi mukava	108
Kopiosto-apurahat	108
<i>Valokopiointi tuo euroja</i>	109
Suomen tietokirjailijat ry:n apurahat	112
<i>Tänne raha meni</i>	113
<i>Apurahan hakijan muistilista</i>	116
Tiedonjulkistamisen apurahat	116
Taiteen keskustoimikunnan apurahat	117
Lainauskorvaus	119
Kirjastoapuraha	120
<i>Vuoden 2011 kirjastoapurahat</i>	
<i>ja -avustukset</i>	121
Säätiöt ja rahastot	122
Kustantajien säätiöt	124
Millainen apurahahakemus tärppää?	125

Järjestöjä joka lähtöön	132
Suomen tietokirjailijat ry	132
Muita alan järjestöjä	134
Suomen arvostelijain liitto ry	134
Suomen Journalistiliitto ry	135
Suomen Kirjailijaliitto ry	135
Suomen kääntäjien ja tulkkien liitto ry	136
Suomen tiedetoimittajien liitto ry	136
Liitteet	
Tietokirjailijan eettiset ohjeet	138
Lehdistön freelancer-tehtävien toimitus- ja myyntiehdot	140
Suomen tietokirjailijat ry:n kustannus- sopimusmalli (suositus)	145
Suomen tietokirjailijat ry:n suositukset kustannussopimusta solmittaessa	153
Hakemisto	167

Saatteeksi

MITÄ JOKAISEN TIETOKIRJAILIJAN TULEE TIETÄÄ

Ensiksi on syytä huomata, että tietokirjailijoita tarvitaan edelleenkin, vaikka tietoverkot ja teknologia ovat muuttaneet tapaamme hahmottaa tietoympäristöämme ja ottaa vastaan ympäristöstämme tuluvia viestejä sekä tapaamme hankkia tietoa käyttööme ovat muuttuneet varsin perusteellisesti viimeisten kahden vuosikymmenen aikana. Kysymyksessä on ennen kaikkea tietoympäristömme siirtyminen digitaaliseen muotoon ja pesiytyminen internetmaailman loputtomiin kerroksiin miljoonille palvelimille ympäri maailman. Internetmaailma ja sen kautta saapuvat viestit ja muu tieto napataan käyttöön mobiililaitteella ajasta ja paikasta riippumatta.

Luotettavan tiedon tuottamisessa, valikoinnissa ja esittämisessä tarvitaan ammattitaitoisia tekijöitä, esitettiinpä tietoa missä kanavassa hyvänsä. Kirjoittamisen ja tiedon jakamisen ohella yhä tärkeämpää on tiedon alkuperän ja käyttötarkoituksen analyysi.

Yksi näistä tekijöistä on kriitikko, tietokirjailija Heikki Jokinen, joka on kirjoittanut tämän tietokirjailijan oppaan. Kirjan ensimmäisen painoksen yhdistys julkaisi vuonna 2008 ja toisen 2010. Kolmas, päivitetty laitos on luettavissa vain verkkoversiona, kuten tulevaisuudessa monet muutkin tietokirjat.

Tietokirjan kehitys heijastelee tietoympäristömme ja työtapojemme muuttumista. Kuvia, taulukoita, karttoja ja väriä käytetään monin tavoin, ja kirjasta

tehdään katsetta houkutteleva kaikin keinoin. Toisaalta tietokirjojen graafisen ilmeen monipuolistumisen seuraus on ollut yhä pienemmäksi käynyt leipäteks-
tin osuus. Tietokirjan sisällöllinen ja rakenteellinen muuttuminen on siten pienin askelin edennyt kehityskulku, joka heijastelee lukijoiden muuttuneita toimintatapoja ja tiedon saatavuuteen ja käytettävyyteen kohdistuvia odotuksia. Lukija haluaa, että tietokirja palvelee nopeasti ja vaivattomasti ja soveltuu hyvinkin erilaisiin lukutottumuksiin.

Myös kirja-ala muuttuu lähivuosina suuresti. Sähköiset julkaisumuodot muuttavat kirjan laadintaa, jakelua ja markkinointia. Teoksia voidaan julkaista uudelleen eri muodossa, painettuna, sähköisenä, kirjan osia verkkoartikkeleina, teoksia voidaan esittää julkisesti opetuksessa tai muissa julkisissa tilanteissa ja niin edelleen. Vielä ei ole vakiintuneita käytäntöjä siitä, millaisia sopimuksia tekijöiden kannattaa tehdä ja mitä kaikkia julkaisutapoja sopimuksissa kannattaa ottaa huomioon. Selvää on, että vanhoilla eväillä ei enää voi toimia.

Tietokirjoittajana olemista on tavattu opiskella yritysten ja erehdysten kautta. Yksi saa hyvät vinkit vanhemmalta kollegalta, toinen pääsee hyvään sopimukseen herrasmiesmäisen kustantajansa kanssa. Kolmas huomaa, mitä kaikkea tulisi ottaa huomioon, kun on jo tullut allekirjoittaneeksi lukuisia sopimuksia. Sopimuskäytännöt lisäksi muuttuvat kirja-alan ja lainsäädännön muutosten vuoksi.

Tietokirjailijan ei tarvitse kuitenkaan olla sattuman varassa. Tämän oppaan avulla hän pystyy hahmottelemaan työhönsä liittyviä kysymyksiä palkkioista, apurahoista ja verotuksesta, kun Heikki Jokinen käy lävitse oman pitkän kokemuksensa perusteella monia tietokirjailijan työhön liittyviä käytännön kysymyksiä.

Oppaasta saa ohjeita muun muassa siitä, mistä voi hakea apurahoitusta. Jos tietokirjailija ryhtyy ammattimaiseksi tietokirjailijaksi, hän saa apua siihen, miten yritys ja freelance-työ organisoidaan. Yleinen ohje on, että tietokirjailija tarvitsee jonkin toimeentulon lähteen voidakseen kirjoittaa. Ani harva tietokirjailija elättää itsensä päätoimisella tietokirjojen tekemisellä.

Oppaassa on myös yleistä evästystä kirja-alalla toimimiseen, kuten kustantajien etsintään ja kirjakritiikkiin. Kaikki ohjeet ovat suuntaa antavia, sillä tietokirjallisuuden kenttä on hyvin kirjava. Yhden ratkaisu ei sovi toiselle.

Tässä oppaassa ei käsitellä tieto- tai oppikirjan kirjoittamista tai esitystapoja. Näistä on ilmestynyt viime vuosina lukuisia käyttökelpoisia oppaita.

Suomen tietokirjailijat ry seuraa alan kehitystä ja pyrkii kokoamaan kirjoittajien kannalta olennaista uutta tietoa sitä mukaa kuin sitä syntyy. Yhdistys perusti alkuvuonna 2012 työryhmän suunnittelemaan ja toteuttamaan erityisesti tieto- ja oppikirjailijoille tarkoitettua koulutusta. Tarkoituksena on tehdä useista moduleista koostuva kokonaisuus, jossa käsitellään kaikki keskeiset asiat kustannussopimuksista alkaen. Ensimmäinen koulutusjakso saadaan käyntiin jo vuoden 2012 aikana.

Pirjo Hiidenmaa
(puheenjohtaja 2003–2011)
ja
Markku Löytönen
(puheenjohtaja 2012–)

Suomen tietokirjailijat ry

TIETOKIRJAILIJAN TYÖSTÄ

Tieto- ja oppikirjailijalla ei ole yhtä toimenkuvaa. Työ tehdään eri tavoilla: työsuhteen ohella tai vapaana kirjoittajana, yksin tai ryhmässä, tilauksesta tai omasta ideasta, oppikirjaksi tai kilpailemaan ostajista joulunalusaikojen kirjatulvaan.

Kirjanteon ohella tietokirjailijan muut tulot kertyvät esimerkiksi vakituisesta päätoimesta, freelance-journalismista, käännöksistä, arvostelujen kirjoittamisesta, apurahoista, tutkijan työstä, eläkkeestä tai luentopalkkioista.

KIRJOISTA YLI 80 PROSENTTIA ON TIETO- JA OPPIKIRJOJA

Tietokirjallisuuden kustantajia on paljon. Perinteisten kustantajien lisäksi on pienkustantajia, erikoiskustantajia, yrityksiä, järjestöjä, oppilaitoksia ja kuntia. Lakisääteisten vapaakappaleiden perusteella lasketun Suomen kansallisbibliografian Fennican mukaan vuonna 2010 Suomessa kustannettiin 10 451 painettua teosta. Näistä uusista nimikkeistä vain 2 254 kuului kaunokirjallisuuteen. Tietokirjoja oli 8 197, joista käännöksiä oli noin 1 000. Suomalaisilta tietokirjailijoilta ilmestyi siis yli 7 000 julkaisua.

Suomen kustannusyhdistyksen jäsenyritysten myynti jakaantui vuonna 2010 seuraavasti: tietokirjat 96 miljoonaa, oppikirjat 88 miljoonaa, kaunokirjallisuus 42 miljoonaa, lasten- ja nuortenkirjat 34 miljoonaa ja sarjakuvat 14 miljoonaa euroa. Yhdistyksen ulkopuolella on lisäksi suuri joukko lähinnä pieniä kustantajia.

Kirjojen kokonaisymyynti Suomessa on lähes 580 miljoonaa euroa. Luvussa ovat mukana kustantajien sekä

jakelukanavien tulot, arvonlisävero ja ulkomailta tilatut kirjat (5–10 prosenttia liikevaihdosta).

Suomen tietokirjailijat ry:n aiempi toiminnanjohtaja FL Raimo Jussila tarkasteli tietokirjallisuuden osuutta kirjanimikkeistä teoksessa *Tieto kirjaksi* (2006). Hän päätyi siihen, että kokonaisnimiketuoannosta on Suomessa 1980–2004 vakiintunut tietokirjallisuuden osuudeksi 82–86 prosenttia ja kaunokirjallisuuden 14–18 prosenttia.

Kaunokirjallisuudessa julkaistaan suhteellisesti enemmän käännösteoksia kuin tietokirjallisuudessa, joten voidaan arvioida, että kotimaisten tekijöiden kirjoittamista kirjoista yli 90 prosenttia on tietokirjallisuutta.

Merkittävä osa tietokirjojen julkaisijoista ei kuulu Suomen Kustannusyhdistykseen. Tällaiset pienkustantajat, viranomaiset, järjestöt ja yritykset julkaisevat yli kaksi kolmasosaa tietokirjoista. Painotekniikan kehittymisen myötä kirjojen painattaminen on halventunut ja pienten painosten ottaminen on tullut edullisemmaksi. Tämä on lisännyt omakustantamisen suosiota.

Tietokirjallisuuden lajit ovat monet: tutkimuskirjallisuus väitöskirjoista monografioihin, hakuteokset käsi- kirjoista bibliografioihin, oppaat keittokirjoista tähän kirjaan, opetusmateriaalit aapisista antologioihin, yleinen tietokirjallisuus historiateoksista elämäkertoihin ja mielipidekirjallisuus esseistä pamfletteihin. Kullakin näistä on omat vaateensa, tavoitteensa ja yleisönsä.

Tässä kirjassa vilahtelee usein sana tietoteos. Se on yleistermi, joka kattaa tieto- ja oppikirjat sekä tiedon tarjonnan uudet muodot, kuten erilaiset sähköiset julkaisut. Tietoteoksen tavoite on välittää yleisölle perusteltua, kriittistä ja totuudellisuuteen pyrkivää tutki-

mustietoa tai kriittisesti arvioitua ja hyvin järjestettyä luettelotietoa. Tietoteosten aihevalikoima on laaja, aivan kuin tieto käsitteenäkin.

Tietokirjailijan rooli on asiantuntijan rooli. Tietoteosten tekemisen ohella moni työskentelee eri alojen asiantuntijuutta vaativissa tehtävissä sekä opetuksessa ja tutkimuksessa.

Motiivit ryhtyä tietokirjailijaksi vaihtelevat. Monet opetuksen alalla työskentelevät ovat lähteneet pyydetäessä mukaan oppikirjatyöryhmään. Jotkut opettajat taas ovat itse havainneet oppimateriaalin tarpeen ja ryhtyneet toimeen. On tutkijoina työskenteleviä tietokirjailijoita, joilta on tilattu teos omalta alaltaan tai jotka haluavat popularisoida alaansa itse.

Jotkut haluavat lisätä tietoteoksillaan tietoa, vaikuttaa asioihin tai osallistua yhteiskunnassa käytävään keskusteluun. Oma oppiminenkin on vahva motiivi tietoteoksen tekemiseen, onhan vankka perehtyminen kiinnostavaan asiaan antoisaa. Lisätulotkaan harvaa haittaavat.

Tietokirjailijaksi haluavalle tämä moninaisuus on hyvä uutinen: markkinoille mahtuu hyvin monenlaisia tietoteoksia ja niitä voidaan tehdä monista eri lähtökohdista ja vaikuttimista. Valmista tietoteoksen tai tieto- ja oppikirjailijan muottia ei ole, tai ei ainakaan yhtä sellaista.

TÄLLAISIA OVAT TIETO- JA OPPIKIRJAILIJAT

Tyypillistä tieto- ja oppikirjailijaa ei ole, kertoo Suomen tietokirjailijat ry:n julkaisema ja Mira Kalalahden tekemä jäsentutkimus *Asiantuntijakirjailijat* (2004). Vastanneiden yhdistyksen jäsenten isoimmat ammattiryhmät jakautuivat seuraavasti:

- aineen- ja luokanopettajat ja lehtorit 28 prosenttia

- toimittajat, taiteilijat ja freelancerit 20 prosenttia
- yliopisto- ja korkeakouluopettajat 16 prosenttia
- tutkijat, yhteiskunta- ja sosiaalialan erityisasiantuntijat 11 prosenttia
- yritysten ja muiden yksiköiden johtajat 10 prosenttia

Vastanneista 22 prosenttia oli julkaissut tietoteoksia historian alalta. Kasvatustiedon ja opetuksen samoin kuin kieltenopetuksen sekä kulttuuri- ja perinnetiedon alalta oli julkaissut 15 prosenttia. Valtio-opin ja biologian alalta oli julkaissut molempia 11 prosenttia vastanneista.

Koulutukseltaan 35 prosenttia on humanisteja, 30 prosenttia kasvatustieteilijöitä, 18 prosenttia luonnontieteilijöitä ja 17 prosenttia yhteiskuntatieteilijöitä. Koulutustaso on korkea: 78 prosentilla on ylempi korkeakoulututkinto tai tutkijakoulutus. Kun vuonna 2002 tutkijakoulutus koko väestöstä oli 0,6 prosentilla, tietokirjailijoista se oli kyselyyn vastanneista 36 prosentilla.

Tietokirjailijoiden keski-ikäsi kyselyssä tuli 56 vuotta. Osin ikä selittyy sillä, että koko kansamme suurin ikäluokka on suunnilleen sen ikäinen. Tietokirjailijaksi ryhdytään myös melko myöhään, esikoisteos julkaistaan keskimäärin 36-vuotiaana.

Naisten osuus vastanneista oli 38 prosenttia ja kaupunkilaisten 91 prosenttia.

Tietokirjailijoille Kalalahti löysi neljä roolityyppiä: oppikirjailijat, yleiset tietokirjailijat, tutkija-tietokirjailijat ja muut tietokirjailijat.

Oppikirjailijat ovat kustantajauskollisia ja tekevät harvoin muita kirjoja. Yleiset tietokirjailijat tekevät tietoteoksia laajalta alalta ja tutkija-tietokirjailijat erityisesti tutkimusmonografioita ja vastaavia artikkeleita.

Tämän kirjan tarkoituksesta

Tietokirjailijan tulee taitaa työssään kaksi tärkeää asiaa: hänen tulee olla oman alansa asiantuntija ja hänen tulee osata kirjoittaa asiansa mahdollisimman hyvin. Näihin ei tässä kirjassa kajota, niistä on olemassa omia päteviä oppaitaan.

Nyt on tarkoitus puhua työn tekemisen puitteista, siitä ammattitaidosta jota tarvitaan sopimusten, apurahajärjestelmien ja pykälien vilinässä. Nekin on tunnettava, jos haluaa työnsä hedelmistä nauttia.

Tässä kirjassa käsitellään muun muassa tekijänoikeuksia, kirjan polkua kustannusmaailmassa, lehdille ja sähköisille viestimille tehtävää työtä, työtä alan yrittäjänä, verotusta ja apurahoja.

Osa kirjan tekstistä koskee kaikkia tietokirjailijoita, osa vain joitakuita. Jokainen luku koskee joka tapauksessa isompaa tai pienempää joukkoa tietokirjailijoita.

Käsissäsi on *Tietokirjailijan eväät* -teoksen kolmas, uudistettu laitos. Kirjan runko on pääosin sama kuin aiempien painosten, mutta sisältöä on tarvittavin osin ajankohtaistettu.

KUKA ON FREELANCER?

Termien freelancer ja freelance-työ käyttö on usein hämmentävää, koska niitä käytetään hyvin luovasti, monella eri tavalla. Tässä kirjassa freelancer tarkoittaa vapaata kirjoittajaa, sellaista joka ei ole lainkaan vakituisessa työsuhhteessa.

Monella freelancerilla on yritys. Juridisesti sekä sosiaaliturvan ja verotuksen kannalta kaikki freelancerit ovat silti monella lailla samassa yrittäjän asemassa. Ero työsuhhteessa työskenteleviin on jyrkkä.

Freelance-työllä tarkoitetaan yleensä työtä, jota ei tehdä työsuhteessa. Sitä tekevät monet oman toimensa ohella, opettajat kirjoittavat oppikirjoja ja tutkijat lehtijuttuja. He eivät kuitenkaan ole ammatiltaan freelancereita, jos heillä on muu työ tai he ovat jo eläkkeellä. Heidän sosiaaliturvansa ja verotuksensa perustuu työsuhteeseen tai eläkkeeseen. Freelancerin kaikki työ on yleensä freelance-työtä.

TIIVIISTI

Suurin osa Suomessa julkaistavista kirjoista on tietokirjallisuutta.

Tietokirjailijat ovat useimmiten korkeasti koulutettuja asiantuntijoita.

Ammattitaitoa on osata myös työn juridiset ja taloudelliset puolet.

TEKIJÄNOIKEUS ON TIETOKIRJAILIJAN LEIPÄ

Tekijänoikeus on kauppatavaraa, jota voi myydä ja ostaa paloina ja siivuna. Se suojaa paitsi tekijän taloudellisia, myös hänen moraalisia oikeuksiaan.

Tekijänoikeuslain peruskohtien tunteminen on tietokirjailijan ammattitaitoa. Hän siteeraa, tarvitsee kuvia ja graafisia esityksiä sekä muokkaa tietoteoksia toiseen formaattiin. Tekijänoikeus antaa hänelle mahdollisuuden tietyillä ehdoilla hyödyntää muiden tuottamaa tietoa.

Tekijänoikeuslaki koskee kaikkia, myydään työtä sitten kotikaupungin pienelle kustantajalle tai kansainvälisen kustantajan Suomen toimistolle. Mikään ”alan käytäntö” ei sivuuta lakia, ja sopimusten on mahdollista sen puitteisiin.

TEKIJÄNOIKEUSTIETOA VERKOSSA

Tekijänoikeuslaki löytyy kokonaisuudessaan verkosta valtion säädöstietopankista www.finlex.fi. Sivulla on myös oikeusistuinten ratkaisuja.

Tekijänoikeusneuvoston lausunnot ovat opetusministeriön sivuilta www.minedu.fi. Sivulla on muutakin tietoa tekijänoikeudesta ja sen kehityksestä.

Korkeimman oikeuden ennakkopäätökset ovat sivulla www.kko.fi.

Muiden tuomioistuinten ratkaisuja löytyy sivuilta www.oikeus.fi.

Tekijänoikeuden kattavuus

Tekijänoikeuslain ensimmäinen pykälä luettelee joukon lain piiriin kuuluvia teoksia: ”kaunokirjallinen tai selittävä kirjallinen tai suullinen esitys, sävellys- tai näyttämöteos, elokuvateos, valokuvateos tai muu kuvataiteen teos, rakennustaiteen, taidekäsityön tai taideteollisuuden tuote taikka ilmetköönpä se muulla tavalla”.

Laki kattaa luovan työn alueen laajasti eikä siihen kirjattu luettelo ole tyhjentävä. Vaikkei tietoteoksia mainita erikseen, ne kuuluvat lain piiriin.

Tekijänoikeus on voimassa 70 vuotta tekijän kuolinvuodesta. Mikäli teoksella on useita tekijöitä, se saa tekijänoikeuslain suojan 70 vuotta viimeisen tekijän kuolinvuodesta.

Tekijänoikeuden synty

”Sillä joka on luonut kirjallisen tai taiteellisen teoksen, on tekijänoikeus teokseen”, sanoo tekijänoikeuslain ensimmäinen pykälä. Tästä voi johtaa jo monta perusasiaa.

Tekijänoikeuden suoja on voimassa heti kun teos on tehty, sitä ei tarvitse rekisteröidä mihinkään tai merkitä ”kaikki oikeudet pidätetään” -tekstillä. Tämä erottaa tekijänoikeuden muista immateriaalioikeuden suojan muodoista kuten patenteista. Tekijä toki merkitään useisiin teoksiin, esimerkiksi kirjoihin.

Teosta ei tarvitse julkistaa tekijänoikeuden saamiseksi. Päinvastoin, tekijänoikeus tuottaa ”yksinomaisen oikeuden määrätä teoksesta valmistamalla siitä kappaleita ja saattamalla se yleisön saataviin”, kuten tekijänoikeuslain 2. pykälä sanoo.

Ainoastaan teoksen luonut, luonnollinen henkilö saa tekijänoikeuden. Se ei koskaan synny yritykselle mutta voi kyllä siirtyä sille teoksen tekijältä. Työn sisältö tai laatu ei vaikuta tekijänoikeuteen, se kuuluu niin Tieto-Finlandia-palkitulle tietokirjailijalle kuin omakustanteen julkaisijallekin. Tekijänoikeudella ei ole myöskään ikärajaa, sen voi saada lapsikin.

Laki antaa eräitä niin kutsuttuja lähioikeuksia myös toisten teoksia esittäville taiteilijoille sekä sellaisia töitä ja niistä valmistettuja tuotteita rahoittaville kustantajille ja tuottajille. Tekijänoikeussuojaa saavia tahoja kutsutaan usein yhdessä termillä oikeudenhaltija.

Teoskynnys

Tekijänoikeuden suoja suodaan vain teokselle. Teos taas on itsenäinen ja omaperäinen luomistyön tulos, joka ylittää teoskynnyksen. Omaperäisyyttä tulkitaan siten, että kukaan toinen ei todennäköisesti olisi tehnyt vastaavaa teosta täysin samaan tapaan.

Kirjat ja tekstit yleensäkin saavat lähes poikkeuksetta teossuojan. Poikkeuksena ovat tekijänoikeuslain 9. pykälän luettelemat viranomaistekstit, kuten lait, asetukset, valtiosopimukset sekä viranomaisten päätökset ja lausumat. Näitä voi siis käyttää tietoteokseen vapaasti.

Teoskynnyksen arviointi on joskus vaikeaa ja mahdolliset kiistat onkin ratkaistava tapaus tapaukselta. Siksi pitäviä yleislinjoja on hankala määritellä, mutta esimerkiksi tietokoneen ohjelmista suoraan vedettyjen graafisten esitysten ja ”piirakoiden” ei yleensä katsota ylittävän teoskynnystä graafisen suunnittelun teoksina. Ne voivat saada kyllä luettelosuojan, mistä tarkemmin jäljempänä.

Mitä enemmän grafiikassa on sen tekijän luovaa panosta, sitä rivakammin askelin se lähestyy teoskynnystä. Opetusministeriön asettama, tekijänoikeuslain soveltamisesta lausuntoja antava tekijänoikeusneuvosto on käsitellyt tätä rajanvetoa monesti.

Neuvosto on todennut verkkosivuston grafiikan tavanomaisten painonäppäimien jäävän teoskynnyn alle (lausunto 2004:10). Canon-kameroiden käyttöohjeen kaaviokuvasta neuvosto totesi (lausunto 2004:2), että kameran tekniikkaa ei voi juuri muulla tavoin kuvata. Siis: ei omaperäinen teos. Koko käyttöohje sen sijaan on neuvoston mielestä teos.

Korkein oikeus antoi päätöksellään kielen oppikirjan sanastolle tekijänoikeussuojan (KKO:2005:43). Kustantaja oli julkaissut oppimateriaalin erillisen sanaston levykkeellä ilman tekijäin lupaa. Korkein oikeus totesi, että sanastot liittyvät oppikirjaan ja sanojen valinta edellyttää tekijän arvioivan opetuksen tavoitteet ja lukijain oppimiskyvyn: ”Tekijöiden on ratkaistava se, mitkä sanat tekstissä opetetaan ja missä vaiheessa tietty sana on opetuksellisesti perusteltua ensi kertaa esittää. Sanastot eivät siis ole vain mekaanisesti koottuja sanaluetteloja, vaan nekin ilmentävät teoksen osana tekijän luovuutta.” Siksi oppikirjan sanastokin on omaperäinen ja teoskynnys ylittyy.

Suoja muodolle, ei tiedolle

Tekijänoikeus suojaa vain teoksen ilmaisumuotoa, tapaa jolla tekijä on itsensä ilmaissut. Teoksen aihe tai sen sisältämät tiedot eivät sinällään saa tekijänoikeussuojaa. Julkaistusta kirjasta voi poimia tietoja omaan teokseensa, kunhan uusi teos on omaperäinen ja itsenäinen. Loch Nessin hirviön arvoituksesta saa

kirjoittaa tietokirjan, vaikka niitä on tehty aiemminkin, ellei kopioi suoraan jonkun muun tekemää kirjaa.

Teoksen ideaa, tietoa tai aihetta ei voi suojata. Se on perusteltua: yhteiskuntamme perusoikeuksiin kuuluu ilmaisuvapaus. Tekijänoikeus ei estä vapaata keskustelua ja mielipiteenvaihtoa tai taiteen tekoa. Tiedemiehet voivat vapaasti keskustella esitetyistä teorioista ja kehittää niistä omia näkökantojaan.

Tekijänoikeusneuvosto käsitteli lausunnossaan (2007:1) opaskirjan formaatin suojaa. Tekijä oli kehittänyt kirjan, mobiilipalvelut ja internetin yhdistävän kaupunkioppaan formaatin, jolle hän halusi tekijänoikeuden suojan.

Tekijänoikeusneuvosto totesi: ”Tekijänoikeus ei suojaa teoksen ideaa tai aihetta, teoksessa käytetyn aineiston käsittelytapaa, teoksen rakennetta tai jäsentelyä taikka teoksen sisältämiä yksittäisiä tietoja. Kaksi henkilöä voi siten esimerkiksi tehdä kirjan samasta aiheesta tai samalla rakenteella ilman, että kyseessä olisi tekijänoikeuden loukkaus. Näin ollen kirjan sisältönä oleva idea ja konsepti, ’formaatti’, ei nauti tekijänoikeussuojaa.” Itse kirja saa tietysti tekijänoikeussuojan.

Monen tekijän teos

Jos kirjalla on useita tekijöitä, tekijänoikeus on kaikilla yhteisesti, elleivät teoksen osuudet muodosta itsenäisiä teoksia. Mutta ”kullakin heistä on kuitenkin valta vaatimusten esittämiseen oikeuden loukkauksen johdosta”, sanoo lain 6. pykälä.

Tällöin teoksesta voi siis valmistaa kappaleita vain tekijöiden yhteisesti sopimalla tavalla. Ilman sopimusta teosta ei voi julkaista laillisesti. Tekijöiden osuudet teoksessa voivat olla hyvin erisuuruiset, mutta kaikkien

ääntä on kuultava. Tekijänoikeuskorvausten jako taas on sovittavissa vapaasti.

Käytännön pulmia voi aiheuttaa teoksen muuttaminen esimerkiksi teosta uudistettaessa. Laki lähtee tekijän yksinoikeudesta päättää teoksensa käyttämisestä ”muuttamattomana tai muutettuna” (2. pykälä). Teoksen muuntaminen toiseen kirjallisuus- ja taidelajiin kuuluu tekijän yksinoikeuden piiriin. Monen tekijän teoksessa siihen tarvitaan kaikkien lupa.

Tekijän taloudelliset oikeudet

Tekijä saa teokseensa sekä taloudelliset että moraaliset oikeudet. Taloudelliset oikeudet antavat tekijälle oikeuden määrätä teoksensa käytöstä eli tekevät sen julkaisuoikeuksista kauppatavaran. Moraaliset oikeudet taas suojelevat muun muassa tekijän kunniaa, mistä lisää tuonnempana.

Teoksen käyttämiseen tarvitaan pääsääntöisesti tekijän lupa. Tekijänoikeuslain 2. pykälä sanoo sen näin: ”Tekijänoikeus tuottaa, jäljempänä säädetyin rajoituksin, yksinomaisen oikeuden määrätä teoksesta valmistamalla siitä kappaleita ja saattamalla se yleisön saataviin, muuttamattomana tai muutettuna, käännöksenä tai muunnelmana, toisessa kirjallisuus- tai taidelajissa taikka toista tekotapaa käyttäen.”

Ilman tekijän lupaa teoksesta ei saa valmistaa uusia kappaleita. Sitä ei siis saa esimerkiksi painaa, kopioida, muutoin jäljentää tai laittaa internetiin omille sivuille. Ilman lupaa valmistettuja teoksen toisintoja ei myöskään saa levittää yleisölle.

Teoskappaleen omistus ei tuo tekijänoikeutta, toteaa tekijänoikeuslain 27. pykälä. Jos kirjan kuvittaja tai valokuvaaja myy originaalityönsä kustantajalle tai

kirjailijalle, hän ei luovuta samalla sen tekijänoikeutta, ellei siitä ole erikseen sovittu. Originaalin omistus ei myöskään anna oikeutta kaupata siitä julkaisuoikeuksia kolmannelle osapuolelle. Tekijällä ei ole velvollisuutta maksaa korvauksia originaalin omistajalle kuvan mahdollisesta julkaisemisesta muualla.

Juridisesti tekijänoikeus muistuttaa omistusoikeutta ja se nauttii perustuslain mukaista omaisuuden suojaa.

Tekijänoikeuksien luovutussopimukset

Taloudellisia oikeuksiaan tekijä myy siivuina eli luovuttaa oikeuksia sovituilta osin sovittua korvausta vastaan. Yhteen tietokirjaan sisältyy monia erilaisia taloudellisia oikeuksia, kuten esimerkiksi oikeus julkaista teos painettuna kirjana Suomessa, äänikirjaoikeudet, käännösoikeudet ja levitysoikeudet verkossa.

Tekijänoikeuden luovutussopimus voi olla suullinen tai kirjallinen, molemmat ovat yhtä päteviä. Kirjallinen sopimus on ehdottomasti suositeltavin menettely. Suullisessa sopimuksessa näyttötaakka on sillä, joka vetoaa siihen, että jotakin on suullisesti sovittu.

Oikeuskäytäntö tuntee myös hiljaisen eli konkluudenttisen sopimuksen, joka käytännössä syntyy esimerkiksi silloin, kun kirjoittaja on useita vuosia antanut tekstejään lehden käytettäväksi ilman, että korvauksista ja käytön ehdoista on sovittu mitään etukäteen. Jos molemmat osapuolet ovat hyväksyneet tämän toimintatavan useita vuosia, on oikeuksien vaatimiseen turha havahtua jälkikäteen.

Korkein oikeus on linjannut (esimerkiksi KKO: 2005:92), että tekijänoikeuden luovutussopimuksia tulee tulkita ahtaasti. Niiden ei voida katsoa sisältävän

muuta kuin sen, mikä niistä selvästi käy ilmi. Koska laki antaa tekijälle yksinoikeuden määrätä omasta teoksestaan, on hänen näkökulmallaan tekijänoikeuskysymysten tulkinnessa keskeinen merkitys.

Tämä tarkoittaa, että kaikki ne oikeudet, joita tekijä ei ole sopimuksella siirtänyt toiselle, jäävät hänelle. Tästä on myös korkeimman oikeuden ennakkopäätös tapauksesta (KKO:1977-II-85), jossa kirjan julkaisu-oikeudet hankkinut kustantaja oli antanut siitä osan julkaistavaksi lehdessä. Tekstiä ei voitu pitää mainoksena eikä selostuksena, vaan se täytti itsenäisen artikkelin tunnusmerkit. Korkein oikeus totesi, että kustantajalla ei ollut oikeutta luovuttaa kirjan tekstiä lehteen sopimatta siitä tekijän kanssa.

Tekijänoikeuksien viipalemaisesta luonteen vuoksi tekijän on syytä suhtautua kaikkien oikeuksiensa luovuttamiseen hyvin kriittisesti. Tavanomaista laajempien oikeuksien myymisen tulee tietysti näkyä myös hinnassa.

Mikäli kustantaja korvaa laajemmat oikeudet asianmukaisesti, tekijä voi ne tietysti myydä. Tekijänoikeuksien myyntihän on tieto- ja oppikirjailijan elinkeino.

Oikeuksien edelleenluovuttaminen

Tekijänoikeuslain 28. pykälässä mainitaan: ”Ellei toisin ole sovittu, ei se, jolle tekijänoikeus on luovutettu, saa muuttaa teosta eikä luovuttaa oikeutta toiselle.”

Tämä tarkoittaa sitä, että esimerkiksi kirjan artikkelin julkaisu-oikeuden ostanut kustantaja ei voi erikseen tekijän kanssa sopimatta siirtää sitä muille eli kaupata teosta edelleen. Sen vuoksi joissain sopimuksissa oleva viattomalta vaikuttava lausuma oikeudesta teoksen

edelleen luovutukseen voi tarkoittaa käytännössä työn vapaata kaupanteko-oikeutta.

Oikeudet voidaan kuitenkin siirtää liikkeen luovutuksen yhteydessä. Jos oikeudet ostanut yritys tai sen osa – esimerkiksi oppikirjaosasto – myydään, sen hankkimat tekijänoikeudet menevät samassa paketissa uudelle omistajalle.

Moraaliset oikeudet

Taloudellisista oikeuksista voi luopua, moraalista ei. Niitä ovat isyysoikeus ja respektioikeus, jotka suojaavat tekijää ja teosta.

Tekijänoikeuslain 3. pykälä määrittelee isyysoikeuden näin: ”Kun teoksesta valmistetaan kappale tai teos kokonaan tai osittain saatetaan yleisön saataviin, on tekijä ilmoitettava sillä tavoin kuin hyvä tapa vaatii.”

Kustannusalalla tekijä ilmoitetaan teoksessa lähes poikkeuksetta tunnollisesti lain edellyttämällä tavalla. Joskus harvoin lähinnä kääntäjän tai valokuvaajan tiedot unohtuvat. Tietokirjoissa yksittäisenkin artikkelin tekijän panos on yleensä vaativa, ja siksi tekijän nimi on mainittava. Näin menetellään useissa ensyklopedioissakin.

Lehdistössä isyysoikeutta noudatetaan siten, että kirjoittajan, kuvittajan tai kuvaajan nimi ilmoitetaan työn julkistamisen yhteydessä lukuun ottamatta aivan lyhimpiä uutistekstejä.

Periaate toimii myös päinvastoin: mikäli tekijä ei halua nimeänsä mainittavan teoksessa, sitä ei pidä mainita. Esimerkiksi Toivo Kärki peitti tuotteliaisuuttaan ainakin neljäntoista salanimen suojaan Orvokki Idästä Pedro de Puntaan, Petri Pykälä kirjoittaa menestyskirjansa Ilkka Remeksenä ja vuoden 1981 pamflettisen-

saatio *Tamminiemen pesänjakajat* ilmestyi tekijänimellä Lauantaiseura.

Sama lain 3. pykälä määrittelee respektioikeuden: ”Teosta älköön muutettako tekijän kirjallista tai taiteellista arvoa tahi omalaatuisuutta loukkaavalla tavalla, älköönkä sitä myöskään saatettako yleisön saataviin tekijää sanotuvin tavoin loukkaavassa muodossa tai yhteydessä.”

Respektioikeus nousee esille toisinaan kirjojen ja muiden tekstien editoinnin rajanvedoissa: onko kustantaja käsitellyt teosta niin paljon, että se loukkaa tekijää? Vakiintunut käytäntö on, että kustannustoiminnassa tavanomainen tekstin editointi, lyhentäminen tai korjaaminen ei loukkaa tekijää. Tekstihän yleensä vain paranee osaavan kustannustoimittajan käsissä.

Vuonna 1953 tekijänoikeutta pohtineen komitean mietinnössä (KM 1953:5) respektioikeus selitettiin hie-man lennokkaammin: ”Selvää on, että vähäpätöisten muutosten yleensä ei voida katsoa loukkaavan tekijän droit moralia, vaan tarkoittaa kysymyksessä oleva suojasääntö lähinnä törkeän laatuista muuttamista, vandalisointia, typistämistä ja muuta sellaista. Tuollainen kirjallisen tai taiteellisen teoksen muuttaminen ei sisällä ainoastaan tekijän loukkaamista, vaan se kohdistuu yleisöönkin.”

Respektioikeuden loukkaamisesta on oikeudessa ja tekijänoikeusneuvostossa käsitellyissä tapauksissa vaa-dittu vahvaa näyttöä. Pelkkä tekijän hurjakaan loukkaantumisen työnsä kohtelusta ei riitä, vaan aineisto tutkitaan perinpohjaisesti.

Tekijänoikeusneuvosto antoi lausunnon (2007:2) Heinolan lukiokoulutuksen 100-vuotishistoriikin lyhentämisestä. Neuvosto korosti, että mahdollinen loukkaus tulee arvioida ”objektiivista mittapuuta käyttäen”, mutta antaa myös tekijän käsitykselle jossain määrin painoa.

Neuvosto kävi läpi käsikirjoituksen ja valmiin teoksen sivu sivulta ja listasi poistot. Se päättyi siihen, että merkittäväkään lyhennykset eivät rikkoneet tekijän respektioikeutta. Käsikirjoitus oli pidempi kuin tilattu ja siksi sitä lyhennettiin. Neuvoston mielestä tämä vastasi tehtyä sopimusta.

On tärkeää muistaa, että kaikki tapaukset käsitellään tekijänoikeusneuvostossa erillisinä, ottaen huomioon niiden erityispiirteet.

Teoksen muuntelu oikeus ja vapaa muuttaminen

Tekijällä on oikeus päättää teoksensa muuntamisesta toiseen formaattiin tai esitysmuotoon. Tietokirjan artikkelia ei saa tehdä cd-romiksi ilman tekijän lupaa, samoin kuin muunnelmien, käännösten ja kokoelmien tekeminen edellyttää tekijän suostumusta.

”Sillä, joka on kääntänyt teoksen tai muunnellut sitä tahi saattanut sen muuhun kirjallisuus- tai taidelajiin, on tekijänoikeus teokseen tässä muodossa, mutta hänellä ei ole oikeutta määrätä siitä tavalla, joka loukkaa tekijänoikeutta alkuperäisteokseen”, lausuu lain 4. pykälä.

Teoksen muuttamista on sen sisällön muokkaaminen osin tai kokonaan erilaiseksi. Tekijänoikeuslaissa korostetaan, että tekijällä on yksinoikeus teokseensa ”muuttamattomana tai muutettuna, käännöksenä tai muunnelmana, toisessa kirjallisuus- tai taidelajissa taikka toista tekotapaa käyttäen”, kuten lain 2. pykälä kirjaa. Siksi teoksen tekijänoikeudet hankkinut ei saa muuttaa sitä ilman erillistä sopimusta tekijän kanssa, säätää lain 28. pykälä.

Julkistettuja teoksia saa käyttää oman työn lähtö-

kohtana, esikuvana tai tausta-aineistona. Tällöin kyse on vapaasta muuttamisesta eikä sen tekijänoikeus riipu alkuperäisteoksen tekijänoikeudesta. Tätä tapahtuu paljon esimerkiksi kuvataiteessa: Pablo Picasson *Guernican* innoittamana on tehty monta siihen viittaavaa uutta teosta.

Teoksen muuntelu-oikeus ja vapaa muuttaminen ovat helposti sekaantuvia ja käytössä rajoiltaan liudentuneita käsitteitä. Oleellisinta on, että tekijä tietää itsellään olevan yksinoikeus teoksensa sisäisiin muutoksiin ja sen muuntamiseen toiseen taidelajiin, esimerkiksi kirjasta elokuvaksi.

Kirjojen tai lehtiartikkeleiden editointi on tiukasti ottaen teoksen muuttamista, mutta näissä yhteyksissä alan sallittuun tapaan katsotaan kuuluvan vähäinen toimituksellinen muokkaus.

Luettelon ja tietokannan suoja

Tekijänoikeuslaki tuntee myös lähioikeudet. Lähioikeuksien tuoman suojan kohteena ei ole teos vaan muu suoritus. Niitä voivat saada esiintyvät taiteilijat, ääni- ja kuvataallenteiden tuottajat, radio- ja tv-yhtiöt sekä valokuvaajat.

Tieto- ja oppikirjailijalle merkittävin lähioikeus on lain 49. pykälässä määritelty luettelo- ja tietokanta-oikeus. Kun joku on valmistanut ”luettelon, taulukon, ohjelman tai muun sellaisen työn, jossa on yhdisteltynä suuri määrä tietoja” tai ”tietokannan, jonka sisällön kerääminen, varmistaminen tai esittäminen on edellyttänyt huomattavaa panostusta”, hän saa oikeuden määrätä työn koko sisällöstä ja kappaleiden valmistamisesta sekä julkistamisesta, kuten teosten tekijätkin.

Luettelo tai tietokanta saattaa tietysti ylittää myös

teoskynnyksen, jos sen valikointi on edellyttänyt luovaa panosta ja valikointia.

Mielenkiintoinen ratkaisu oli korkeimman oikeuden päätös (KKO:2000:56) almanakan nimipäivälistoista. Niille myönnettiin luettelosuoja, koska nimien valikointi perustuu tutkimustietoon nimien yleisyydestä ja sijoittelu eri päiville vanhojen perinteiden tuntemiseen.

Nimipäivälistat kalenteriinsa kopioinut kustantaja joutui maksamaan hyvitystä Helsingin yliopistolle, koska kustantaja oli kopioinut koko listan. Listan tietoa luettelosuoja ei kuitenkaan suojaa, joten sanomalehdet voivat vapaasti kertoa nimipäivän viettäjät.

Luettelosuoja syntyy sen valmistajalle. Tekijänoikeudesta poiketen sen voi siis saada yrityskin. Luettelon suoja-aika on teoksen suoja-aikaa lyhyempi, vain 15 vuotta työn valmistumisvuodesta tai julkaisemisesta.

Valokuvateos ja valokuva

Tieto- ja oppikirjailija kohtaa lähioikeudet myös valokuvan yhteydessä, sillä laki jakaa kuvat valokuvateoksiin ja valokuviin. Tämä erikoinen ja poikkeuksellinen jako on säilynyt tekijänoikeuslaissa johdettujen osin vanhan lain säädöksistä ja valokuvan muita teoksia lyhyemmästä suoja-ajasta.

Jos valokuva ylittää teoskynnyksen, se saa tavanomaisen tekijänoikeussuojan. Tekijä määrää sen käytöstä, ja kuvan oikeuksien suoja-aika jatkuu 70 vuotta tekijän kuolemasta.

Mikäli teoskynnys ei ylitykään, kuvalla on lähioikeuksiin kuuluvat lain 49 a pykälässä todetut valokuvan oikeudet. Ne vastaavat tekijän oikeuksia teokseen, valokuvan tekijä voi määrätä sen valmistamisesta ja

levittämisestä.

Laki ei täsmennä, mikä erottaa valokuvateoksen valokuvasta, mutta ero liittyy teoskynnyksen ylittämiseen. Oikeuden päätöksiä erosta on vähän. Turun hovioikeus tulkitsi vuonna 1997, että valokuvaajan maisemakuva ei ollut omaperäisen luovan työn tulos. Siksi sen viinipullon etikettiin painattanut yritys ei joutunut maksamaan hyvitystä kuvan luvattomasta käytöstä.

Tulkinnat valokuvan teoskynnyksestä ovat viime aikoina täsmentyneet. Päätöksessään 2011:9 eräiden valokuvien teoskynnyksestä tekijänoikeusneuvosto pohti tarkasti valokuvan teosominaisuuksia. Se kirjasi, että itse valokuvana ilmenevän lopputuloksen lisäksi on huomioitava myös valokuvaajan tekemät, lopputulokseen vaikuttaneet valinnat. Sellaisia ovat muun muassa sommittelu, rajaus, kontrasti, terävyysalue, kuvakulma, valotus lisävalaisuineen sekä kuvankäsittely. Nämäkin ovat osa luovaa prosessia, neuvosto korosti.

Erilaisten valokuvien käytännöllinen ero on suojaajan pituus. ”Oikeus valokuvaan on voimassa, kunnes 50 vuotta on kulunut sen vuoden päättymisestä, jona kuva valmistettiin”, laki määrää. Tällä taas on käytännön merkitystä tietoteosten tekijöille, sillä käytettävien valokuvien käyttöoikeudet saattavat poiketa toisistaan.

Valokuvaa koskeviin linjanvetoihin pätee sama kuin muihinkin tekijänoikeusratkaisuihin: jokainen oikeuden päätös on tapauskohtainen.

Tekijänoikeudet työsuhteessa

Suomessa ei ole yleistä työsuhdetekijänoikeutta, vaikka tekijänoikeuksia käyttävät tahot ovat

yrittäneet sisällyttää sitä lakiin toistuvasti. Tekijänoikeuslain pykälä 40b tekee yhden poikkeuksen: työsuhteessa tehdyn tietokoneohjelman ja tietokannan tekijänoikeudet kuuluvat työnantajalle.

” – säännöksiä ei sovelleta sotilasopetuslaitoksia lukuun ottamatta korkeakoulun opetus- ja tutkimustyössä itsenäisesti toimivan tekijän luomaan tietokoneohjelmaan eikä siihen välittömästi liittyvään teokseen”, laki lisää. Tällä lainsäätäjä haluaa turvata tutkijoiden jo vakiintuneen oikeuden työsuhteessa tekemiinsä teoksiin.

Oikeuksien siirtyminen työnantajalle on siis lähes aina sovittava tavalla tai toisella: sopimuksia on periaatteessa kolme lajia. Ensimmäkin työntekijä saattaa olla luovuttanut työsopimuksellaan joitakin tekijänoikeuksia työnantajalleen. Tämä on hyvä tarkistaa omista sopimuksista ennen kuin ryhtyy tekemään omaan ammattialaan liittyvää kirjaa.

Toiseksi oikeuksien luovutus voi tapahtua työehtosopimuksella, esimerkiksi lehdistön journalistien työehtosopimus perustuu tekijänoikeuden luovuttamiseen sopimuksen ehdoilla ja palkkaa vastaan.

Kolmas mahdollinen tapa sopia oikeuksista on työntekijän ja työnantajan välinen erillinen sopimus.

Oikeuskirjallisuudessa on vakiintunut tulkinta, että työnantaja saa sopimusten puuttuessa työntekijänsä teokseen normaalin toimintansa edellyttämän käyttöoikeuden. Muita tekijänoikeuksiaan työntekijä saa käyttää hyväkseen edellyttäen, ettei esimerkiksi kilpailukiello estä sitä.

Useista työsopimuksista löytyy työnantajan kanssa kilpailevan työn kieltopykälä. Näin on toisinaan esimerkiksi oppi- ja tutkimuslaitoksissa. Kielto rajoittaa tällaisessa työssä olevan mahdollisuutta julkaista tietoteoksia omalta alaltaan.

Työnantaja saattaa myös pyrkiä sopimaan työsuh-
teessa olevan tekijän kanssa vain osittaisen tekijänpalk-
kion maksamisesta.

Moni oppilaitos hamuaa työntekijöidensä tekijän-
oikeuksia korvauksetta, mikä heikentää sekä normaalin
tekijänpalkkion maksavien kaupallisten kustantajien
asemaa että tietokirjailijoiden koko palkkiotasoa.

KAMPPAILU TEKIJÄNOIKEUDESTA ON ARKIPÄIVÄÄ

Perinteisesti tekijänoikeus on ollut kaukana politiikan
keskiöstä. Uusi viestintätekniikka, mediamarkkinoiden
keskittyminen ja muuttunut toimintalogiikka sekä di-
gitaalisen kuvan ja äänen voittokulku ovat muuttaneet
tilanteen. Suomen kaltaisissa rikkaissa maissa tuoton läh-
de ei enää ole vain teollisuus vaan palvelut sekä immate-
riaalioikeuksien hallinta. Tekijänoikeus on yksi näistä
immateriaalioikeuksista eli aineettomista oikeuksista.

Kyse on pitkälti tekijänoikeuksien rahaksi muutettavan
tuoton jakamisesta. Kamppailun osapuoliksi ovatkin va-
kiintuneet luovan työn tekijät sekä heidän työtään käyt-
tävä mediateollisuus. Tekijöiden korostaessa luovan työn
arvoa niin henkisesti kuin rahallisestikin, tekijänoikeuk-
sien ostajat pyrkivät asettamaan tämän arvon mahdolli-
simman alas. Heitä tukee omalla tavallaan piraatti-liike
levittäessään omaa käsitystään siitä, että luovan työn tu-
lostensa tulee olla käytössä korvauksetta.

Viime vuosina on käyty monia kovia kamppailuja teki-
jänoikeuksien hallinnasta. Yksi niistä koski työsuhdete-
kijänoikeutta, sitä siirtyvätkö työsuhteessa tehdyn työn
tekijänoikeudet automaattisesti työnantajalle. Opetus-
ministeriön virkamiestyöryhmä esitti marraskuussa 2009
lakia, jolla työnantaja saisi automaattisesti ja korvaukset-
ta rinnakkaiset taloudelliset oikeudet kaikkiin työsuh-

teessa tehtyihin teoksiin.

Suomen nykyinen laki edellyttää eurooppalaiseen tapaan, että työnantajan tavanomaisen käytön ulkopuolella tekijänoikeuksista sovitaan. Lähes kaikilla aloilla oikeuksien siirtymisestä on sovittu esimerkiksi työehtotai työsopimuksin.

Laki olisi siirtänyt merkittävän omaisuusmassan tekijöiltä työnantajille ilman mitään korvausta. Se olisi antanut työnantajalle luvan myydä teokset vapaasti edelleen sekä muuttaa niitä tekijöiltä kysymättä. Työntekijälle jäänyt rinnakkainen käyttöoikeus olisi käytännössä merkityksetön. Lait ja sopimukset eivät salli hänen kilpailevan työnantajansa kanssa.

Virkamiestyöryhmä katsoi, että tilanne työelämässä ei muuttuisi, sillä työntekijä ja yritys voisivat sopia asian halutessaan toisin. Työryhmä piti lakimuutosta sopimista vauhdittavana. Tekijäjärjestöt totesivat sen johtavan täysin päinvastaiseen tulokseen, sopimiseen perustuvan mallin katoamista. Miksi työnantaja sopisi työn tuoton jaosta tekijän kanssa, jos se saisi kaiken automaattisesti, laillisesti ja ilmaiseksi vain kieltäytymällä sopimuksesta?

Erityisen tyyli esitys olisi ollut esittäville taiteilijoille. Muusikoiden ja näyttelijöiden yksittäiset keikat ovat lyhyitä työsuhteita; nyt keikkajärjestäjä tai tuotantoyhtiö olisi saanut laillisen oikeuden tehdä heidän työstään äänilevyjä ja elokuvia maksamatta mitään korvausta esittäjille. Lisäksi ne olisivat saaneet oikeuden muuttaa teoksia haluamallaan tavalla.

Lakiesitys herätti poikkeuksellisen vilkkaan julkisen keskustelun. Hanketta vastustava, eduskunnalle luovutettu verkkoadressi keräsi nopeasti 16 000 allekirjoitusta ja Facebookin vastaava ryhmä 27 600 jäsentä. Media seurasi keskustelua tarkasti ja lehdet julkaisivat aiheesta runsaasti mielipidekirjoituksia.

Opetusministeriö sai esityksestä noin 300 lausuntoa. Tekijä- ja ammattijärjestöt tyrmäsivät ehdotuksen perusteellisesti ja huolella. Professoriliitto totesi esityksen olevan niin epäselvän ja puutteellisen, että se loisi monia vaikeita kysymyksiä. Liitto korosti, että sitä ei tule viedä lainkaan eteenpäin.

Suomen tietokirjailijat ry:n laaja lausunto osoitti kohta kohdalta esityksen keskeiset pulmat ja päättyi vastustamaan ”työsuhdeolettaman säätämistä näin heikon valmistelun ja puutteellisten perustelujen jälkeen”. Opetusalan ammattiliitto OAJ päättyi samankaltaisiin johtopäätöksiin.

Eräillä aloilla esitystä vastustivat sekä tekijät että alan yritykset, esimerkiksi musiikki- ja elokuvateollisuudessa. Puoltajiksi jäivät vankimmin työnantajien keskusjärjestöt sekä media-alan suuret jakeluyritykset.

Miksi lakiesitys sitten laadittiin? Koska niin oli hallitusohjelmassa Elinkeinoelämän keskusliitolle (EK) luvattu. Näin ainakin uskoo EK itse. Se uutisoi verkkosivuillaan esityksen kaatumisesta näin: ”Hallitus jätti täyttämättä työsuhdetekijänoikeudesta antamansa lupauksen. Valtioneuvoston maaliskuussa 2009 hyväksymään IPR-strategiaan sisältyi selkeä kirjaus työsuhteessa luotujen teosten tekijänoikeuksista säätämisestä. Hallituksen antama sitoumus tekijänoikeuksien tehokkuuden ja selkeyden varmistamisesta jää tällä hallituskaudella lunastamatta.”

Työsuhdetekijänoikeus ei ole uusi vaade eikä liity lainkaan digitaalisen maailman syntyyn. Jo vuoden 1987 tekijänoikeuskomitea käsitteli asian esittämättä toimenpiteitä. Sen jälkeen kysymys on noussut usein esiin ja joka kerta kuopattu, viimeksi oikeusministeriön vuoden 2002 selvityksessä.

Syntyneen keskustelun myötä kulttuuriministeri Stefan Wallin ilmoitti, että hän ei vie lakiesitystä eteenpäin. Ka-

taisen hallitusta muodostettaessa sovittiin, että vastaavaa hanketta ei valmistella uudelleen. Tämän on Wallinin seuraaja, kulttuuriministeri Paavo Arhinmäki selkeästi todennut.

Kataisen hallituksen hallitusohjelmassa lukee näin: ”Tekijänoikeuslailla säädetään nykyistä tarkemmin tekijänoikeuksien siirtämisen edellytyksenä olevista kohtuullisista ehdoista ja kohtuullisesta korvauksesta.”

Tämä voisi tarkoittaa esimerkiksi Saksan lainsäädännön mallia, jonka mukaan tekijälle on aina maksettava kohtuullinen korvaus hänen tekijänoikeuksiansa käytöstä. Saksan tuomioistuimet ovatkin tulkinneet useissa käsittelemissään tapauksissa tekijältä kaikki oikeudet kerta-korvauksella vievät luovutussopimukset kohtuuttomiksi. Saksan laki velvoittaa tekijänoikeuskaupan osapuolia sopimaan kohtuullisen korvauksen tasosta yhdessä. Näin tekijät eivät jää jatkuvasti alakynteen suurten mediayhtiöiden vallan edessä.

Työsuhdetekijänoikeutta joitakin vuosia aiempi hanke oli siirtää tekijänoikeusasiat opetusministeriöstä silloiseen kauppa- ja teollisuusministeriöön liittyä samaan kokonaisuuteen. Tämäkin hanke kärsi tappion. Elinkeinoministeri Jyri Häkämies totesi *Teostory*-lehden haastattelussa toukokuussa 2012, että muutoshanke ei enää ministeriössä elä.

Tekijänoikeuslakiin ja -politiikkaan liittyä useita uusia paineita eikä köyden veto lain sisällöstä ja soveltamisesta lopu. Lakia uudistamaan asetettu tekijänoikeustoimikunta teki kaksi esitystä. Ensimmäinen koski lehtien ja tv-yhtiöiden arkistojen avaamista sopimuslisenssillä julkiseen käyttöön. Toinen esitys antaisi tuomioistuimelle mahdollisuuden tarkoin rajauksin edellyttää teleoperatorin sulkevan luvatonta aineistoa jakavan verkkoyhtiöiden.

Tulevaisuuden linjauksia pohtimaan opetus- ja kulttuuriministeriö asetti maaliskuussa 2012 tekijänoikeusasioiden neuvottelukunnan. Laajassa neuvottelukunnassa on mukana Suomen tietokirjailijoidenkin edustaja.

Lokakuussa 2012 EU:n neuvosto hyväksyi orpoteosdirektiivin, jolla julkiset museot, oppilaitokset, kirjastot, elokuva- ja äänitearkistot sekä yleisradioyhtiöt saavat julkistaa korvauksetta kokoelmistaan niin sanottuja orpoteoksia. Ne ovat teoksia, joiden tekijää ei tiedetä tai löydetä huolellisen etsinnänkään jälkeen. Esitys sai ristiriitaisen vastaanoton ja esimerkiksi Suomessa sitä pidettiin yleisesti turhana, koska asia olisi voitu hoitaa nykyisen sopimuslisenssisäädöstömme nojalla. Direktiivi kuitenkin säädettiin, koska sillä haluttiin vauhdittaa arkistojen digitalisoimista.

Unionissa on tekeillä tekijänoikeusjärjestöjä säätelevä direktiivi, jonka kohtalo on syksyllä 2012 auki. Tämä laki pyrki lisäämään tekijänoikeusjärjestöjen läpinäkyvyyttä, mutta esityksen arvostelijat pitivät sitä huonosti kirjoitettuna. Sen keskeinen tavoite on vauhdittaa digitaalisen musiikin kauppaa rajojen yli, mutta toteutukseen se koskisi kaikkia tekijänoikeusjärjestöjä.

Sitaatti

Tekijöiden yksinoikeuksilla määrätä teostensa käytöstä on laissa joitakin rajoituksia, jotka liittyvät julkiseen etuun, sananvapauteen ja eräiden erityisryhmien tarpeisiin. Yksi niistä on tieto- ja oppikirjailijalle tuiki tarpeellinen sitaattioikeus.

”Julkistetusta teoksesta on lupa hyvän tavan mukaisesti ottaa lainauksia tarkoituksen edellyttämässä laajuudessa”, sanoo lain 22. pykälä. Sitaatilla tulee olla

asiallinen yhteys teokseen, jossa sitaattia käytetään. Kirjaa saa arvostella ja siitä voi ottaa tekstiin liittyviä lainauksia.

Termi ”hyvä tapa” on tietysti rajoiltaan epämääräinen. Se on kuitenkin valittu tarkoituksellisesti, sillä käsitys siitä, mikä on hyvä tapa, muuttuu ajan myötä. Lisäksi eri aloilla on erilaisia käytäntöjä, lehdissä lainauksilla on eri logiikka kuin tieteessä. Nämä kaikki olisi vaikea tiivistää kattavasti lakitekstiin.

Sitaatin pituudesta ei ole tarkkaa määräystä. Oleellisia ovat lain mainitsemat asiallinen yhteys ja tarkoituksen edellyttämä laajuus. Tieteellisessä tekstissä sallitaan pidemmätkin sitaatit, jos asian esittely ja dialogin käyminen toisen tutkimuksen kanssa sitä edellyttävät. Kirja-arvosteluissa sitaatit ovat yleensä rajatumpia.

Sitaatin on kuitenkin oltava arvostelun tukena, perusteluna kirjoittajan näkemyksille eikä niiden korvaajana. Sitaatin on oltava lähteen mukainen ja annettava oikea käsitys siteeratusta tekstistä. Liian lyhyt lainaus voi joskus jopa antaa väärän käsityksen lainattavasta tekstistä, mikäli sanoman sisältö siitä vääristyy.

Tekijänoikeuslain 25. pykälä kertoo, milloin julkaistusta taideteoksesta saa ottaa tekstiin liittyviä kuvia: ”1) arvostelemaan tai tieteelliseen esitykseen; sekä 2) sanomalehteen tai aikakauskirjaan selostettaessa päiväntapahtumaa, edellyttäen ettei teosta ole valmistettu sanomalehdessä tai aikakauskirjassa toisinnettavaksi.”

Sama pykälä toteaa, että myyty taideteoksen kappale saa esiintyä valokuvassa, televisioesityksessä tai elokuvassa, jos sillä on näissä toisarvoinen merkitys.

Tämä pykälä sallii lehtien poimia kuvanäytteen kuvataiteen, sarjakuvan tai muun visuaalisen taiteen arvostelujen yhteyteen. Sama oikeus on tieteellisellä työllä. Aiemmassa laissa mukana oli myös ”populaari-tieteellinen” esitys, mutta se poistettiin käsitteen epäselvyyden vuoksi.

Vakiintuneen tulkinnan mukaan kuvasitaatin tulee liittyä arvostelun tekstiin ja sen on oltava järkevässä suhteessa siihen. Yhden lauseen luonnehdinta taidekirjasta ei oikeuta lehden loppusivun täyttämiseen teos-kuvilla. Päiväntapahtumia kuvatessaan lehti saa käyttää kuvasitaattia, ei kuitenkaan poimia sellaisenaan toisen lehden käyttämää kuvituskuvaa, sarjakuvaa tai pilapiirrosta.

Siteerattu lähde on aina mainittava. Tästä ei ole erityisiä muotomääräyksiä, mutta sitaatista on tietysti selvittävä kenen ja mitä teosta on siteerattu. Tieteellisessä tekstissä on vakiintuneet tavat lähteiden ilmoittamiseen.

Plagiaatti

Plagiointi eli teoksen – vaikkapa lehtijutun tai valokuvan – suora kopiointi esimerkiksi tietokirjaan on lain vastaista. Mikäli plagiaatti löytyy, on plagioidijan maksettava siitä alkuperäisen tekstin tekijälle ”kohtuullinen hyvitys”, kuten tekijänoikeuslain 57. pykälä määrää.

Eräässä läheltä seuraamassani tapauksessa tietokirjaan melko suoraan plagioidun lehtiartikkelin tekijä sai kustantajalta korvauksena kaksinkertaisena sen summan, jonka jutun julkaisu-oikeus olisi lehdistön tavanomaisten palkkioiden mukaan maksanut. Kustannusalalla yleinen maksun taso on plagioidun työn käyvän hinnan lisäksi vastaava summa hyvityksenä luvattomasta käytöstä.

”Jos teosta käytetään tahallisesti tai tuottamuksesta, hyvityksen lisäksi on suoritettava korvaus kaikesta muustakin menetyksestä, myös kärsimyksestä ja muusta haitasta”, sanoo tekijänoikeuslaki. Tällaisia tapauksia

voivat olla esimerkiksi internetissä luvattomasti levitetyt elokuvat ja musiikki.

Yksityinen kopiointi on sallittua

Yksityiskäyttö on merkittävä tekijän teoksiinsa nauttiman oikeuden rajoitus. Julkistetusta teoksesta on sallittua ottaa muutamia kopioita yksityiseen käyttöön. Esimerkiksi kirjastosta lainatusta cd-levystä saa tehdä muutaman kopion omaan käyttöön.

Muutamalla kopiolla tarkoitetaan esimerkiksi cd-levyn kopiointia siskolle ja puolisolle ja omaan mp3-soittimeen tai valokopiota kirjan artikkelista.

Yksityinen käyttö tarkoittaa omaa perhettä tai aivan läheisintä ystäväpiiriä. Sen sijaan oppikirjojen kopiointi koulun sisäiseen tietoverkkoon ei ole yksityistä käyttöä.

Kopioida voi vain laillisesta lähteestä. Esimerkiksi internetiin ilman lupaa ladattu musiikki ei muutu lailliseksi, kun sen tallentaa verkosta omalle koneelle.

Sopimuslisenssi ja hyvitysmaksu

Tekijöitä laajasti edustava järjestö voi eräillä aloilla lisensoida tekijänoikeuden suojaaman aineiston käyttöä edustamiensa tekijöiden puolesta. Se vastaa järjestön ulkopuolisten tekijöiden esittämiin vaatimuksiin teosten käytöstä.

Tieto- ja oppikirjailijoille tutuin sopimuslisenssin ala on valokopiointi. Koska yksittäinen tietokirjailija tuskin pystyisi perimään muutaman kymmenen sentin korvausta siitä, että kangasalalaisen peruskoulun historiantunneille on otettu valokopioita hänen teks-

tistään, sopimuslisenssi eli käyttöluva on toimiva menettely.

Valokopioinnista kerättäviä korvauksia hoitaa tekijänoikeusjärjestö Kopiosto ry, jonka jäsen on muun muassa Suomen tietokirjailijat ry. Se edustaa jäseniään näiden antamien Kopiosto-valtakirjojen oikeutuksella. Yhdistyksen apurahat ja palkinnot rahoitetaan valokopioinnista saaduilla korvauksilla, mistä tarkemmin tämän kirjan apurahoja käsittelevässä luvussa.

Sopimuslissenssisäännöksiens aloja ovat vanhastaan valokopiointi, opetusnauhoitus, alkuperäinen radio- ja tv-lähetys sekä radio- ja televisiolähetysten edelleen lähettäminen.

Vuoden 2007 alusta sopimuslissenssejä on voitu solmia myös seuravilla aloilla: digitaalinen lehdistökatsaus, digitaalinen käyttö opetustoiminnassa ja teieteellisessä tutkimuksessa, kirjastojen lain rajoitukset ylittävä käyttö, kokoelmissa olevien taideteosten käyttö, lyhytaikainen rajoituksen ylittävä lähetystekninen tallennus sekä arkistoidun tv-ohjelman uudelleen lähettäminen.

Ääni- ja kuvatallenteiden tekijät ja tuottajat saavat korvauksia yksityisestä kopioinnista hyvitysmaksuina. Useimmista Suomessa ostetuista tallennusalustoista, kuten mp3-soittimesta tai cd-r-levystä menee muutama kolikko tekijöille, tuottajille ja esittäjille jaettavaksi sekä suomalaisen elokuva- ja musiikkikulttuurin edistämiseen. Vaikka samoille tallennusalustoille tallennetaan runsaasti atietoteoksia, ne eivät ole hyvitysmaksun piirissä.

Hyvitysmaksulla kerätty summa on viime vuosina laskenut ja koko järjestelmä on nykyään kiivaan poliittisen keskustelun kohde; siitä on tehty kaksi selvitystä lyhyessä ajassa. Toukokuussa 2011 selvitysmies Arne Wessberg esitti maksua liitettäväksi laajakaistayhteyk-

siin ja tuloutettavaksi valtion viestintärahasiton kautta. Toukokuussa 2012 selvitysmies Markus Leikola esitti maksupohjaa laajennettavaksi kaikkiin tallennuslaitteisiin ja laitekohtaista maksua samalla pienemmäksi.

SANASTO RY

Sanasto ry on valtakunnallinen kirjailijoiden ja kääntäjien tekijänoikeuksia hallinnoiva tekijänoikeusjärjestö, jonka tarkoitus on edistää, valvoa ja hallinnoida kirjoittajien tekijänoikeuslakiin perustuvia oikeuksia Suomessa ja ulkomailla. Sen ovat perustaneet Suomen Kirjailijaliitto ry, Suomen tietokirjailijat ry, Finlands svenska författareförening ja Suomen kääntäjien ja tulkkien liitto ry.

Sanaston toiminta perustuu kirjallisuuden alan tekijöiden kanssa solmittavaan Sanasto-sopimukseen. Sillä tekijä siirtää – haluamassaan laajuudessa – tekijänoikeuksiensa valvonnan ja hallinnoinnin Sanastolle. Sopimuksen voi solmia kuka tahansa tekijä, joka on julkaissut yhden kirjallisen teoksen. Sanasto-sopimuksen solmit helpoiten solmia verkkopankkitunnuksilla osoitteessa <https://liity.sanasto.fi/>.

Sanasto edustaa laajalti maamme kirjallisuuden alan tekijöitä sekä kirjallisuuden alan tuotantoa. Sanasto solmii teosten kollektiivikäyttöä koskevia tekijänoikeuslakiin perustuvia sopimuksia ja tilittää käytöstä suoritettut varat teosten tekijöille. Yhdistys valvoo kirjallisuuden alaan kuuluvia tekijänoikeuksia, ja se voi avustaa tekijöitä tekijänoikeusloukkauksissa ja eri jälkikäyttöyhteyksissä. Tekijänoikeuslain lähtökohtana on, että kirjallisen teoksen käyttöön on pyydettävä lupa tekijältä.

Tekijänoikeuslakiin vuonna 2007 tulleen muutoksen myötä muun muassa kirjailijoilla ja kääntäjillä on oike-

us saada korvausta siitä, että heidän teoksiaan lainataan yleisistä kirjastoista. Korvaus määräytyy lainauskertojen perusteella. Sanasto tilittää lainauskorvauksia tekstin osalta. Saadakseen lainauskorvausta kirjailijan tulee ilmoittautua Sanaston hallinnoimaan lainauskorvausjärjestämään osoitteessa <https://lainauskorvaus.sanasto.fi>.

Muut lainauskorvausta hallinnoivat järjestöt ovat Kopiosto (kuva) ja Teosto (musiikki). Lainauskorvauksia tilittävien tekijänoikeusjärjestöjen yhteisellä verkkosivustolla www.lainauskorvaus.fi on tietoa lainauskorvauksesta ja sen hakemisesta.

Lisätietoja: www.sanasto.fi

Tekijänoikeudella on syvät juuret

Luovien tekijöiden oikeudet työhönsä eivät ole aivan uusi keksintö. Sen kertovat jo sanat, joita käytämme. Plagiointi tarkoittaa toisen ihmisen työn julkaisemista omalla nimellä.

Sana juontaa antiikin Roomasta. Latinassa *plagiarius* tarkoittaa ihmisryöstäjää tai orjakauppiasta. Sanan otti käyttöön ensimmäisellä vuosisadalla roomalainen runoilija Martialis. Hän nimitteli tällä Fidentiusta, joka levitti hänen runojaan luvattomasti omissa nimissään. Roomassa oli mahdollista nostaa oikeusjuttu plagioinnista.

Tekijöiden suojan tarve kasvoi, kun 1400-luvulla keksittiin kirjapainotaito. Se mahdollisti kirjojen, runojen, nuottien ja piirrosten massatuotannon. Hallitsijat alkoivat vuosisadan lopulla myöntää erityisiä privilegioita eli etuoikeuksia kirjanpainajille ja kustantajille.

Englannissa kustantajan privilegiosta kehittyi vähitellen oikeus teoksen kopioimiseen eli *copyright*. Sana tarkoittaa englannin kielessä yhä tekijänoikeutta.

Renessanssin myötä luovan työn merkitys arvioitiin uudelleen muistaen entistä enemmän myös tekijän osuus. Sellaiset taiteilijat kuin Dürer ja Rubens saivat omille töilleen privilegion eli eräänlaisen tekijänoikeuden oman luomistyönsä tuloksiin.

Maailman ensimmäinen varsinainen tekijänoikeuslaki, *Statute of Anne*, säädettiin Englannissa 1709. Se takasi oikeudet kirjoihin tekijälle, ei kirjan painajalle.

Valistuksen aikakausi korosti tekijän luonnollista oikeutta töihinsä. Syntyi käsite henkisestä omistusoikeudesta, jonka kohde, teos, on syntynyt samanlaisen ponnistelun tuloksena kuin muutkin ihmisen työn hedelmät. Samoihin aikoihin Yhdysvaltain perustuslain kirjoittajat totesivat yhteiskunnan edun vaativan, että taiteilijoilla on yksinoikeus teostensa käyttöön.

Euroopassa tekijänoikeus määriteltiin entistä tarkemmin ja nykyaikaisemmin Ranskan vallankumouksen myötä. Kun kirjanpainajien etuoikeudet kirjoihin tuolloin kumottiin, olisivat myös näytelmät tulleet käyttöön ilman korvausta. Suosittu kirjailija Beaumarchais vaati tällöin tekijöille oikeutta korvaukseen työstään.

Vuonna 1791 säädettiin hänen ansiostaan laki musikaalien ja näytelmien tekijöiden oikeuksista. Kirjailijoille, säveltäjille, taidemaalareille ja taidepiirtäjille myönnettiin 1793 yksinoikeus myydä ja levittää luovan työnsä tuotteita.

Suomeen tekijänoikeus tuli lopullisesti vuoden 1829 painoasetuksella, jolla kirjailijat ja kirjojen kääntäjät saivat yksinoikeuden teoksiinsa eliniäkseen sekä myöhemmin heidän perillisensä 25 vuodeksi.

Uudet teosten käyttötavat ja -tekniikat ovat aina

johtaneet tekijänoikeuden täsmentämiseen. Näin kävi, kun keksittiin gramofoni, elokuva ja radio. Silloin ryhdyttiin tekemään tallenteita, joissa oli mukana myös esittäjien työpanos. Siihen asti suojan tarve oli ollut lähinnä säveltäjillä, kuvataiteilijoilla ja tekstin tekijöillä. Nyt suojaa tarvitsivat lisäksi muun muassa muusikot, kapellimestarit, balettitanssijat, näyttelijät ja tuottajat. Esiintyvät taiteilijat ja tuottajat otettiin laajemmin mukaan tekijänoikeuslakeihin 1900-luvun puolivälin jälkeen.

Tekijänoikeudesta on tehty useita kansainvälisiä sopimuksia, jotka sitovat myös Suomea. Ensimmäinen on Bernin konventio vuodelta 1886.

Myös YK:n ihmisoikeuksien julistuksen 27 artiklassa todetaan: ”Jokaisella on oikeus niiden henkisten ja aineellisten etujen suojaamiseen, jotka johtuvat hänen luomastaan tieteellisestä, kirjallisesta tai taiteellisesta tuotannosta.”

TIIVIISTI

Tekijänoikeus on tieto- ja oppikirjailijan kauppatavara.

Tekijällä on työhönsä sekä moraaliset että taloudelliset oikeudet.

Tekijänoikeuksia voi myydä monina erilaisina osina.

KIRJA KUSTANNUSMAAILMASSA

Kirjalle pitää olla ensin kustantaja. Ei ole mielekästä kirjoittaa tietokirjaa valmiiksi ja lähteä sitten etsimään sille hyvää kotia. Hanke on sen verran suuri, että kustantaja kannattaa varmistaa hyvissä ajoin.

Moni tietokirja toki syntyy kustantajan tilauksesta, heillä on sopiva aihe ja he etsivät sille sopivan tekijän. Kustantaja saattaa pyytää tekijän uudistamaan vanhan teoksen tai laatimaan tieteellisestä perusmateriaalista kansantajuisen teoksen.

Kaunokirjallisuuden puolella on tavallisempaa kirjoittaa ensin suuri osa teoksesta tai jopa koko teos, ennen kuin sitä voi tarjota kustantajalle – tämä pätee erityisesti esikoisteoksiin tai vielä melko tuntemattomiin tekijöihin. Proosaa tai lyriikkaa on vaikea arvioida sisältölinjauksen perusteella.

Tietokirjoissa aihe ja näkökulmat ovat tärkeämpiä. Toki myös tapa, jolla asia ilmaistaan, mutta ei loisteliäs kieli ilman kunnan sisältöä vielä tietokirjaa tee. Siksi on suositeltavaa laatia ensin tiivis esitys kirjan aiheesta, näkökulmasta ja käsittelytavasta, samoin teoksen sisällysluettelo. Pieni tekstinäytekään ei ole yleensä haitaksi.

Nämä toimitetaan kustantajalle ja mukaan liitetään valmiiksi kirjailijan vastaus kysymykseen, jonka kustantaja tekee ensimmäiseksi: kenelle teos on tarkoitettu? Muutama ajatus kirjan mahdollisesta kohdemarkkinoinnista voi vauhdittaa kustannuspäätöstä.

Osuuskunta Vastapainon kustannuspäällikkö Teijo Makkonen laski teoksessa *Hyvä kirja* (2006), että ”suuren suomalaisen kustantajan tietokirjapuolelle (pois lukien oppikirjat, suurteokset ja lasten tietokirjat) tulee kotimaisia, valmiita käsikirjoituksia pari kappaletta päivässä, ideoita ja kyselyjä 4–5 kappaletta päivässä sähköpostitse, saman verran maapostissa ja 2–3 tie-

dustelua ja ehdotusta puhelimitse. Tähän lisätään ulkomaiset kirjapaketit, kenties 5 kirjaa päivässä.”

Makkosen mukaan tämä merkitsee sitä, että kustantamon tietokirjapuolella joudutaan tekemään parikymmentä kustannuspäätöstä päivässä. Se on paljon se. Tietokirjailijan on hyvä miettiä miten erottua tästä joukosta edukseen. Naseva, looginen ja pohdittu tarjous on siinä oiva apu.

Atenan kustantaja Ville Rauvola tiivistä kustantajan tärkeimmäksi kysymyspariksi kuka kirjan haluaa ja kuka sen tarvitsee. Hän pohti kustannuspäätöksen edellytyksiä teoksessa *Tieto kirjaksi* (2006).

Rauvola uskoo, että kustantajan kaipaama tietokirja yhdistää hovin ja hyödyn. Ihmiset lukevat sekä kuluttaakseen vapaa-aikaansa että hankkiakseen tietoa. Edelleen: tietokirja on tosipohjainen erotuksena fiktiosta. Tarinoita ja spekuloida saa ja voikin, Rauvola sanoo, mutta tiedon pohjalta. Kustantaja kaipaa tietokirjalta enemmän journalistista kuin tieteellistä otetta, sillä se on suurelle yleisölle tarkoitettu teos.

KIRJAN HINNAN MUODOSTUMINEN

Kustantaja Ville Rauvola on laatinut arviolaskelman kirjan hinnan jakautumisesta alan eri toimijoiden kesken:

- kirjakauppa 32 prosenttia
- kustantajan maksettavat kulut (toimittaminen, taitto, paino, markkinointi) 25 prosenttia
- kustantajan voitto 17 prosenttia
- tekijänpalkkio 13 prosenttia
- arvonlisävero 8 prosenttia
- varastointi, logistiikka ja jakelu 5 prosenttia

Yksittäisen kirjan hinnan rakenne vaihtelee huomattavasti. Siihen vaikuttavat kirjallisuudenlaji, painosmäärä, markkinointi ja hinnoittelustrategia.

Oppikirjat tekee usein työryhmä

Oppikirjan tekijäksi päädytään usein kustantajan pyynnöstä. Mutta ei aina. Joillakin kustantajilla on jopa verkkosivuillaan ohjeet, miten toimia, jos haluaa oppikirjantekijäksi. Oppikirjoja tehdään työryhmissä enemmän kuin muita tietokirjoja. Yleensä kustantaja kokoaa työryhmän, joka puolestaan sopii keskenään kirjan eri osien teosta erityisosaamisensa mukaan.

Työryhmän organisointi on tarpeen heti työn alussa. Tekijöillä voi olla eri rooleja paitsi sisältöosaamisessa myös esimerkiksi kuvien valikoinnissa tai taiton ohjeistamisessa. Nämä työryhmän eri lailla painottuvat työt kannattaa huomioida jo kustannussopimuksessa tai tekijöiden keskinäisessä sopimuksessa. Korvauksen jaon tulee olla suhteessa kunkin tekemään työhön.

Yleissivistävän koulutuksen oppimateriaalin sisältö pohjautuu opetushallituksen opetussuunnitelmasa määriteltyihin opetuksen tavoitteisiin ja sisältöön. Oppikirjan työryhmän tehtävä on miettiä, miten tavoitteet parhaiten toteutetaan. Usein työ alkaa koko opetusaineiston muodon pohtimisella: millaisia kirjoja, montako osaa ja miten ne rakennetaan?

Oppimateriaalit ovat helposti isoja aineistoja, jotka kasvavat sarjoiksi ja tuoteperheiksi. wsoy:n *Laskutaito*-sarjassa oli yli 150 eri nimikettä oppilaan ja opettajan kirjoista koetehtäviin ja laskutaidon peleihin. Työryhmän jäsenten ammattitaito saattaa kohdistua joihinkin tiettyihin nimikkeisiin, ja sekin kasvattaa helposti työryhmän kokoa.

Kustannustoimittajan rooli oppikirjatyössä on suuri, sillä hän pitää usein laajalle levinneen työn langat käsissään ja takaa lopputuloksen yhtenäisyyden. Hänen työnsä on myös huolehtia usein tiukkojen aikataulujen pitämisestä sekä ylläpitää työryhmän hyvää henkeä.

Joskus työryhmä hajoaa kesken työn. Tämä voi tuoda pulmia vastuun jakoon ja jopa teoksen julkaisuun, jos hajoaminen on johtunut sisältöriidoista.

Kuten jo tekijänoikeutta käsitelleessä luvussa todettiin, laki edellyttää, että jos useat ihmiset yhdessä ovat tehneet teoksen, tekijänoikeus on heillä yhteisesti, elleivät osuudet muodosta itsenäisiä teoksia. Mutta ”kullakin heistä on kuitenkin valta vaatimusten esittämiseen oikeuden loukkauksen johdosta”, sanoo lain 6. pykälä. Teoksesta voi siis valmistaa kappaleita vain tekijöiden yhteisesti sopimalla tavalla.

Oppikirjan kustannussopimuksissa tekijät sitoutuvat yleensä oppikirjan uudistamiseen. Mikäli tekijöiden työnjako muuttuu, laaditaan uusi kustannussopimus.

Millainen kustantaja etsiä?

Millainen kustantaja sitten kannattaa tietokirjalle etsiä? Yhtä vastausta ei tietenkään ole. Paljon työtä ja graafista viimeistelyä vaativat suuren yleisön teokset sopivat suurille yleiskustantajille. Niillä on hyvin toimivat levityskanavat ja rahkeita tarpeen tullen kunnon markkinointiin. Samat kustantajat voivat kuitenkin julkaista hyvin suppean erikoisyleisön kirjoja.

Painotekniikan ja graafisen suunnittelun muutokset ovat demokratisoineet kirja-alaa. Pienilläkin kustantajilla on nykyään mahdollista tehdä huoliteltuja teoksia, ja moni niistä pitää tätä linjanaan. Kaikki myynti- ja arvostelumenestykset eivät nouse suurista kustantamoista.

Vakiintuneiden kustantamojen ohella tietokirjalalla on lukuisa määrä pieniä omaan alaansa keskittyneitä erikoiskustantajia. Ne saavuttavat usein omasta alastaan kiinnostuneen yleisön jopa paremmin kuin suuri yleiskustantaja.

Teokselleen sopivimman kustantajan valinta on näiden näkökohtien punninnan tulos. Omia tunteitakaan ei pidä väheksyä. Jos jokin kustantaja tekee kirjoja, joiden joukkoon sijoittaisit ylpeänä omasi, kysy sieltä ensiksi. Kustantajilla on oma linjansa, mieti sopiiko se sinulle.

Moni suosii suuria kustantajia, koska uskoo niiden satsaavan enemmän markkinointiin. Suuren kustantajan kautta kirja saakin automaattisesti hyvää näkyvyyttä heidän kirjaluetteloissaan. Mikäli suuri kustantaja uskoo teokseen, sillä on myös varaa mainostaa kirjaa.

Pienempi tai johonkin tiettyyn alaan erikoistunut kustantaja saattaa taas tehdä kohdennetumpaa markkinointia, etsiä sopivia lukijaryhmiä tiheämmällä haravalla. Pienkustantajalla jokainen nimike on tärkeä, niistä ei ole varaa jättää ainuttakaan oman onnensa nojaan.

Joissakin sopimuksissa edellytetään, että kirjailija tarjoaa seuraavaa teosta samalle kustantajalle, itse olen sellaisen paperin ainakin Otavan kanssa allekirjoittanut. Jos olet kustantajaan tyytyväinen, mikä ettei? Kustantaja kuitenkin tekee jokaisen kustannuspäätöksen erikseen. Pykälä ei velvoita kustantajaa kustantamaan; ei Otava julkaissut minunkaan myöhempää kirjaani, jota yhtiölle tunnollisesti tarjosin. Sen teki toinen kustantaja.

Mitä kustantajalta sitten voi vaatia? Ainakin aitoa sitoutumista hankkeeseen, tunnetta siitä, että he yrittävät tehdä parhaansa ja että he pitävät tietokirjailijaa kumppaninaan. Tämä tunne syntyy, jos tekijä huomaa kustantajan panostavan teokseen: kustannustoimittaja keskustelee sisällöstä jo ennen teoksen valmistumista, antaa palautetta ja tekee kenties ehdotuksia, graafisen asun suunnittelussa huomioidaan tietokirjailijan näkemykset ja teksti editoidaan kunnolla. Markkinointitakin voidaan puhua tekijän kanssa, hän kun on usein se, joka tuntee alansa.

Voi tapahtua niinkin, että tekijä jakaa osan kustantajan riskistä. Tämä voi toteutua esimerkiksi siten, että tekijänpalkkio maksetaan vasta sitten kun kirja alkaa tuottaa tai siten, että tekijä ostaa osan painoksesta ja myy sitä itse. Tällainen ei kuitenkaan ole suotavaa, eivätkä vakiintuneet kustantajat sitä harrasta.

Omakustanne on yksi mutta hyvin työläs vaihtoehto. Silloin kirjan koko prosessi – ja taloudellinen vastuu – kaatuu tietokirjailijan päälle. Hänen tulee hankkia painotarjoukset, seurata painatuksen laatua, keksiä toimiva levityskanava, postittaa kirjoja ja hoitaa paperityöt.

Joillekin se sopii ja joillekin ei. Omien taitojensa ja rajojensa tunteminen on omakustantajalle välttämätöntä. Tunnen ihmisiä, jotka ovat onnistuneet omien teostensa kustantajina teknisesti ja taloudellisesti ja sellaisia, joille on käynyt köpelösti. Eräs tuntemani tekijä ryhtyi omakustantajaksi, koska oli omien sanojensa mukaan ”kontrollifriikki”. Hän halusi taata kirjoilleen täsmälleen haluamansa painoasun.

MUISTA MYÖS KUSTANTAJAN NÄKÖKULMA

Kustantajan näkökulma kirjaan on eri kuin tekijän. Tekijälle se on hänen luomistyönsä kukinto. Kustantajalle kirja on tuote, jolle tulee löytää ostajat. Siksi tekijän kannattaa kirjaideaansa tarjotessaan osata varautua myös niihin kysymyksiin, joita kustantaja varmasti esittää. Mieti siis näitäkin kysymyksiä sisällön pohtimisen ohella:

- Kenelle kirja on tarkoitettu?
- Ketkä sen mahdollisia ostajia ovat ja ovatko he iso vai pieni ryhmä?
- Miten tämä kohderyhmä tavoitetaan?
- Voitko sinä auttaa kirjan markkinoinnissa tavoitelluille ostajille?

- Miksi sinä olet oikea kirjoittaja tälle kirjalle?
 - Mitä uutta kirja sisältää?
 - Miksi sinun kirjasi on houkuttelevampi kuin muut jo aiheesta julkaistut kirjat?
 - Tarvitaanko kirjassa vaativaa kuvitusta tai graafista suunnittelua?
 - Voiko kirjaa tuotteistaa muihin julkaisumuotoihin?
 - Onko tiedossasi jokin järjestö tai vastaava, joka voisi olla halukas auttamaan kirjan kustantamisessa, myynnissä tai markkinoinnissa?
-

Kustannussopimus on tarkkaa työtä

Kustannussopimuksen tekoon ei kannata suhtautua liian juhlallisesti. Se on bisnestä, kustantajan ja tekijän välinen kauppasopimus. Kustannussopimus määrittelee mitä myydään, millä ehdoilla ja millä hinnalla. Sopimuksen laatimisessa kannattaa olla tarkkana, koska allekirjoittamisen jälkeen sitä ei enää helpolla muuteta.

Tekijälle tärkeimpiä kysymyksiä sopimuksessa on yleensä hänen saamansa palkkio. Tekijänpalkkion suuruus vaihtelee, joten ehdotonta ohjetta siihen ei voi antaa. Palkkion laskentatavan muuttuminen voi aiheuttaa hämminkiä. Aiemmin palkkio määriteltiin prosenttina kirjan arvonlisäverottomasta ohjevähittäismyyntihinnasta (bruttosopimus). Nykyään tekijän prosentti määräytyy yhä useammin kustantajan saamasta arvonlisäverottomasta myyntihinnasta (nettosopimus).

Suomen tietokirjailijat ry suosittelee painettujen julkaisujen osalta kohtuulliseksi tekijänpalkkioksi 20–25 prosenttia kustantajan saamasta arvonlisäve-

rottomasta myyntihinnasta. Tällöin tarkoitetaan sitä summaa, jonka kustantaja saa teoksesta kirjakaupalta tai muulta jakelukanavalta kahdeksan prosentin arvonnäisäveron vähentämisen jälkeen. Sähköisen materiaalin palkkiotasoksi suositellaan korkeampaa tasoa kuin painetussa materiaalissa johtuen kustantajan alentuneista kustannuksista.

Tekijä saa yleensä osan palkkiosta enakkona. Suomen tietokirjailijat ry suosittelee, että se sovitaan maksettavaksi taattuna enakkona, jolloin tekijä saa vähintään ennakon summan kirjan myynnistä huolimatta.

Kustannussopimuksella määrätään muun muassa tekijän palkkio, palkkion ennakot, painosmäärä, tekijän vapaakappaleet, työn aikataulu, kustannusoikeuksien laajuus sekä kustantajan ja tekijän muut velvollisuudet. Sopimuksella ei ole ehdotonta määrättyä muotoa, mutta kustantajilla yleensä on sopimukselle oma mallilomakkeensa.

Eri julkaisumuotojen sisällyttäminen sopimukseen vaatii erityistä tarkkuutta. Painetusta ja sähköisestä julkaisusta on suositeltavaa sopia omina kohtinaan niille soveltuvilla ehdoilla. Nyt tilanne sähköisen julkaisemisen sopimuskäytännössä on valitettavan epämääräinen. Varsinkin oppikirjojen sopimuksissa selkeä sopiminen sähköisistä julkaisuista korvauserusteineen on erittäin tärkeää. Kun kyseessä on selvästi uusi tuote, on sen näytävä sopimuksessa ja korvauksessa.

Suomen tietokirjailijat ry:n verkkosivuilla on yhdistyksen laatima suositus kustannussopimuksen malliksi. Sen keskeiset kohdat ja termit selitetään niistä aukeavissa linkeissä. Tähän ajan tasalla pidettävään sivustoon ja yhdistyksen mallisopimukseen on syytä tutustua kunnolla ennen oman kustannussopimuksen allekirjoittamista. Suositus on myös tämän kirjan liitteenä.

Verkkosivuilla on samoin luettavissa yhdistyksen julkaisema tietopaketti aloitteleville oppikirjantekijöil-

le, Oppikirjojen kirjoittamisesta. Siinä on erityistietoa oppikirjan tekemiseen liittyvistä sopimuksista ja käytännöistä.

Yhdistyksen jäsenten toivotaan toimittavan tarjotun kustannussopimuksen kommentoitavaksi yhdistyksen lakimiehille, jotka myös neuvovat kaikissa kustannussopimukseen liittyvissä kysymyksissä. Sopimusten kommentoimisesta on ollut hyötyä sekä yksittäisille jäsenille että yhdistyksen laajemman edunvalvonnan kannalta.

TARKISTA NÄMÄ KUN TEET KUSTANNUSSOPIMUKSEN

Suomen tietokirjailijat ry on kirjannut seikkoja, joihin kustannussopimusta solmittaessa on kiinnitettävä erityisesti huomiota:

- Kuinka laajoja julkaisu-oikeuksia sopimus koskee? Kannattaako joissain tilanteissa luovuttaa kustantajalle vain optio-oikeus esimerkiksi sähköisiin julkaisumuotoihin?
- Asetetaanko kustannussopimuksessa käsikirjoutuksen luovuttamisen lisäksi muita velvoitteita ja onko tekijä valmis hyväksymään ne?
- Miten tekijän palkkio määritellään, suoritetaanko se jokaisesta myydystä teoskappaleesta ja onko se suuruudeltaan kohtuullinen?
- Onko tekijällä oikeus hankkia alennuksella laatimaansa teosta?
- Kannattaako tekijän säilyttää käänno-oikeudet itsellään, jos tekijällä on omia väyliä saada teos julkaistua myös ulkomailla?
- Miten sopimuksen kilpailukieltolauseke on muotoiltu? Rajoittaako se tekijän mahdollisuutta hyödyntää ammattitaitoaan muissa yhteyksissä?
- Millä aikataululla oikeudet palautuvat tekijälle eri tilanteissa ja eri julkaisumuotojen ollessa kyseessä?

Käännös on harvoin rahasampo

Jos kustantaja uskoo tietokirjan kansainvälisiin mahdollisuuksiin, hän saattaa tarjota sitä aktiivisesti ulkomaille. Tällöin se nostetaan esiin kansainvälisillä kirjamesseilla ja vastaavissa tilaisuuksissa sekä toimitetaan ehdotuksena vakiintuneille yhteistyökumppaneille, kuten ulkomaisille kustantajille ja kääntäjille.

Ainakin isojen kustantajien sopimukset edellyttävät, että käännökset kulkevat heidän kauttaan. Ulkomainen ja kotimainen kustantaja sopivat kustantamisesta tekijän antaman valtuutuksen pohjalta. Eri asia on, kuinka aktiivisesti kustantajat kirjoja ulkomaille markkinoivat.

Ulkomailta tuleva palkkio ei tule kokonaan tekijälle, sillä kotimainen kustantaja ottaa siitä kustannussopimuksessa sovitun osuuden. Tämä on yleensä 25–50 prosenttia. Suomen tietokirjailijat ry suosittaa kustantajan välittämässä käännösoikeuksissa kustantajan osuudeksi 25 ja tekijän osuudeksi 75 prosenttia.

Tietokirjailija voi itsekkin avittaa yhteyksillään teoksensa kääntämistä. Kun teos käsittelee jotain erikoisalaa, sille voisi löytyä tekijän tietämä erikoistunut lukijakunta myös muualta. Usein tällaiset yhteydet toimivat kansainvälisesti eivätkä kansallisesti, niitä eivät rajaa valtioiden rajat vaan kiinnostuksen kohteet. Alalla saattaa vaikuttaa erikoiskustantaja, jota kiinnostaa suomalainenkin teos.

Viime vuosina Suomeen ovat kotiutuneet kirjallisuusagentuurit. Ne ovat yrityksiä, jotka kauppaavat aktiivisesti teosten oikeuksia ulkomaisille kustantajille. Agenttien asiakkaina on useita tietokirjailijoitakin. Suomen tietokirjailijoiden kotisivujen tietopankissa on ajantasainen lista meillä toimivista kirjallisuusagenteista.

On myös tapauksia, joissa suomalaisen kirjan on ensimmäiseksi julkaissut ulkomainen kustantaja. Tämä saattaa toimia joillakin kansainvälisesti verkottuneilla aloilla, joilla on paljon yhteistyötä rajojen yli. Tällöin alkuperäisteos täytyy kirjoittaa yleensä englanniksi.

Iso pulma käännöksissä on suomen kieli, joka ei ole varsinaisesti maailman valtakieli. Ruotsiksi kirjoittavat ovat hieman paremmassa asemassa kuin suomeksi kirjoittavat, mutta molemmat kansalliskielemme liikkuvat maailman marginaalissa. Jo isoilla kielillä julkaistujen kiinnostavien teosten määrä on huimaava.

Tällöin on suuri apu yhteistyöstä pätevän kääntäjän kanssa. He ovat kaiken kirjallisuutemme parhaita lähettiläitä maailmalla. Käännökset keskittyvät kaunokirjallisuuteen, mutta ehkä tietokirjallisuuden parempi tarjonta kääntäjille voisi auttaa? FILI – Suomen kirjallisuuden tiedotuskeskus voi neuvoa sopivien kääntäjien löytämisessä.

Tekijälle käännöksistä tuleva palkkio on yleensä pieni, noin puolet kotimaisesta tekijänpalkkiosta. Ulkomaisen kustantajan on peitettävä myös omat käännöskustannuksensa.

Suomalaisen tekijän osuus käännetyistä kovakantisista kirjoista vastaa noin 7,5–8 prosentin tekijänpalkkiota, arvioi sitä kysyessäni eräs kustannusoikeuksia myyvä ammattilainen. Pehmeäkantisista korvaus jää noin viiteen prosenttiin.

Tekijän korvausprosenttien laskutapa vaihtelee maailmalla suuresti, mutta suunta on kulkemassa samaan kuin Suomessa, eli prosentti määritellään kustantajan saamasta tuotosta. Edellä olevat luvut perustuvat tähän. Käännössopimuksissa voidaan myös määritellä, että palkkioprosentti nousee, kun painosmäärä ylittää tietyt rajat.

KÄÄNNÖSTEN PIENET PALKKIOT

Ulkomailla julkaistuista käännöskirjoista tekijälle tulevat palkkiot ovat kotimaisia tekijänpalkkioita pienempiä, yleensä noin puolet niistä, sillä osa palkkiota käytetään käännöskuluihin. Merkittäviä tuloja on odotettavissa vasta myynnin noustua isoksi.

Ulkomaisiin käännöksiin on mahdollista saada tukea. FILI hallinnoi monia eri käännöstuen muotoja. Suomalaisista kielistä kääntävät voivat saada matka-apurahoja ja apua näytekäännöksen tekoon.

Kustantajat voivat saada FILI:ltä tukea Suomessa kotimaisilla kielillä julkaistujen teosten käännöksiin. Summa on enintään käännöspalkkion määrä. Tuki kattaa kaikki kirjallisuuden muodot mutta tietokirjallisuuden ala on rajattu: ”Tietokirjallisuuden osalta tuetaan yleisluontoisia humanistisia ja Suomen kulttuuria käsitteleviä teoksia. Käännöstuki ei koske tieteellisiä ja akateemisia julkaisuja, väitös- ja oppikirjoja eikä sanakirjoja.”

FILI julkaisee *Books from Finland* -verkkolehteä, jossa esitellään Suomen kirjallisuutta englanniksi. FILI:n sivuilla on päivitetty listaus muiden jakamista käännöksiin soveltuvista apurahoista. Tarkat tiedot apurahoista löytyvät verkkosivuilta www.finlit.fi/fili.

Mikä Google-sopimus?

Yhdysvaltalainen mediajätti Google pyrkii luomaan sähköisen maailmankirjaston ja kirjojen kauppapaikan verkkoon. Se skannaa verkkosivuilleen valtavan määrän kirjoja, aluksi useista suurista Yhdysvaltain yliopistokirjastoista. Tarkoitus on saada loppuunmyydyt kirjat digitoituina esikatseltaviksi ja ostettaviksi Googlen sivuille. Teoksia, joiden tekijänoikeudet ovat rau-

enneet, skannataan verkkoon kokonaisina. Muista saa luettavakseen lyhyitä otteita tai esimerkkisivuja.

Vuonna 2008 Google pääsi sopimukseen Yhdysvaltain tekijä- ja kustantajajärjestöjen kanssa, että se varaa 125 miljoonaa dollaria kirjastoista kopioitavien kirjojen oikeudenomistajille maksettaviin korvauksiin. Tässä joukossa on paljon Yhdysvaltain ulkopuolisia, suomalaisiakin.

Marraskuussa 2009 osapuolet laativat uuden sopimuksen, joka korvasi aiemman. Nyt korvaukseen oikeutettujen piiri kattaa vain Yhdysvalloissa, Kanadassa, Isossa-Britanniassa tai Australiassa ennen vuotta 2009 julkaistut kirjat. Joillakin niistä on suomalaisia tekijöitä, jotka ovat korvaukseen oikeutettuja.

Ulkopuoliset oikeudenhaltijat eivät myöskään voi hakea sopimuksen mukaisia korvauksia teosten digitoinnista. He voivat nostaa korvauskanteen Googlea vastaan tai pyytää poistamaan kirjansa palvelusta. He voivat myös antaa teoksensa Googlen kirjahakuun sopimalla asiasta yhtiön kanssa itse.

Tämä sopimus horjuu ja asiaa on puitu Yhdysvalloissa oikeudessa vuodesta 2010. Tätä kirjoitettaessa toukokuussa 2012 tilanne on yhä auki.

Tietokirjan tekeminen on pitkä polku

Kirjoittaja ei tee kirjaa yksin. Valmiin kirjan synty on pitkä polku, jolla on monta kulkijaa. Kirjan synnyssä on mukana monia eri ihmisiä.

Tekijän tärkein yhteistyökumppani on kustannustoimittaja. Hänen kanssaan punnitaan ideaa ja sisältöä, etsitään näkökulmia ja sisällön rakennetta sekä mietitään kenelle teos suunnataan. Kirjoittaja ja kustannustoimittaja ovat keskenään yhteydessä myös

kirjoitusvaiheessa, vaikkapa keskustellen teoksen jo valmiista jaksosta. Kustannustoimittaja saattaa olla myös kielentarkastaja.

Samaan aikaan kustantaja pohtii julkistamisen aikataulua ja markkinointia sekä varaa taittajan ja mahdollisen kuvittajan. Kirjapainon kanssa sovitaan painamisen ajankohta. Kansien suunnittelu alkaa. Kustantajan taskulaskinmiehet ynnäävät painoksen määrää, painopaperin hintaa ja paksuutta sekä kirjan myyntihintaa.

Usein jo käsikirjoitusvaiheessa tietokirjailija on yhteydessä kuvatoimittajaan, kuvittajaan tai taittajaan. Heille toimitetaan tarpeelliset tiedot kirjan sisällöstä, jotta visuaalinen suunnittelu on tasapainossa tekstin kanssa. Mitä vaativampia kirjan kuvitus ja taitto ovat, sitä aikaisemmin niiden suunnittelun on syytä alkaa. Jos tekijällä on ulkoasutoiveita, ne on syytä kertoa heti.

Viimeistään silloin kun teksti on valmis, se menee kustantajan markkinoijille. He hiovat kirjan kannen tekstejä, viilaavat vielä teoksen nimeä korvaten usein tietokirjailijan ehdotuksen myyvämmän kuuloisella ja pohtivat erityisiä markkinointiniksejä. Markkinoijat saattavat olla yhteydessä myös tekijään ideoiden kehittämiseksi.

Samaan aikaan luodaan kirjan ulkoasusuunnitelma. Sen voi tehdä joko kustantajan oma graafikko tai tehtävään pestattu muu ammattilainen. Ulkoasusuunnitelman ja varsinaisen taiton voivat tehdä myös eri ihmiset. Tietokirjailijalla tulee olla mahdollisuus kommentoida ulkoasua jo suunnitteluvaiheessa ja kykyä lopettaa kommentointi, kun suunnitelma on yhdessä hyväksytty.

Kannen ja kirjan nimen valinta on herkkä kohta, jossa tekijän on syytä olla aktiivisesti mukana. Usein graafikolla on erilaisia kansiehdotuksia. Kansi on kir-

jan myynnin kannalta avainasemassa, ja siksi siihen kohdistuu paljon odotuksia. Olen vuosikymmeniä ammatikseni kirjoittaneena huomannut, että kirjan tai lehden myyvyyden – ei kuitenkaan tärkeyden – taitaa monesti ratkaista tärkeysjärjestyksessä ensin graafinen suunnittelu, sitten kuvitus ja vasta lopuksi teksti. Useissa kustannussopimuksissa on maininta, että kustantaja päättää teoksen nimestä ja ulkoasusta.

Kritiikki on tärkeä osa kirjan vastaanottoa. Maarja Linko kartoitti teoksessaan *Asiantuntija vai julkkis* (2010) tieto- ja oppikirjallisuuden saamaa kritiikkiä mediassa. Oppikirjoja ei mediassa yleensä arvioitu. Tietokirjallisuudesta erityisesti historiaan, yhteiskuntaan ja talouteen liittyviä teoksia arvosteltiin paljon, samoin henkilöhistorioita ja muistelmia. Luontokirjat ja vapaa-ajan harrastuksiin liittyvät tietokirjat näkyivät myös mediassa.

Kuvitus voi tuoda kirjaan uuden tason

Jos kirjaan tulee kuvitus, on kuvittaja pidettävä ajan tasalla kirjan sisällöstä. Joissakin oppikirjoissa kuvitus on elintärkeä osa kokonaisuutta, ja kirjailijan on hyvä ymmärtää tämä. Osaavakaan kirjoittaja ei välttämättä ole kuvan ammattilainen. Vaikka hän saattaa antaa hyviäkin ideoita kuvitukseen, kuvittajan on annettava toimia oman ammattitaitonsa pohjalta.

Hyvä kuvitus luo kirjaan uuden tason, se ei saa olla vain tekstin toistoa. Kuvituksella ja taitolla on oppikirjoissa myös pedagoginen puolensa, minkä oppikirjailijat taas hallitsevat. Tästä on hyvä keskustella kuvittajan kanssa. Kuvituksen tarpeet on syytä miettiä hyvissä ajoin, ettei kuvitusta jouduta enää viime metreillä muuttamaan.

Jos taas valokuvilla on kirjassa tärkeä osuus, on kuvatoimittajaan syytä olla yhteydessä jo kirjoitusvaiheen aikana. Hänen on saatava pidettyä kuvapuoli budjetissa, jotkin kuvat saattavat olla kalliimpia kuin kirjoittaja aavistaa. Valtavissa kuvamäärissä kustannukset voivat olla todellinen pulma. Mikäli kirjailija hankkii kuvituksen, on hänen sovittava kuvien käyttöoikeuksista erillinen korvaus.

Kuvatekstit ovat yhtä tärkeä osa kokonaisuutta kuin kirjan muukin teksti. Tekijän kannattaa tehdä ne itse, jotta mukaan ei pääse pujahtamaan virheitä.

Tietokirjailija tai työryhmä on usein myös kuvien asiantuntija. Jos biologian oppikirjaan on tarjolla kolme kuvaa koivusta, biologitekijä osaa poimia niistä oleellista tietoa antavan kuvan todennäköisesti helpommin kuin kuvatoimittaja. Hyvä menetelmä on tällöin se, että kuvatoimittaja valikoi mahdolliset kuvat, joista valinnan tekevät kirjan kirjoittajat.

Oppikirjoja tekee pääsääntöisesti työryhmä, jolloin kustannustoimittajalla on suuri vastuu kaikkien työn palasten loksahamisesta paikoilleen. Työryhmän jäsenet voivat sopia keskenään siitä, kuka vastaa yhteydestä taittajaan ja kuka kuvista.

Kun käsikirjoitus, kuvat ja taitto ovat valmiita, kirjoittaja saa teoksestaan taittovedoksen. Tietokirjailijan on käytävä se huolella läpi mahdollisten asia- tai teknisten virheiden karsimiseksi. Minulta on joskus pyydetty oikaisulukuvaiheessa omakätinen puumerkki kirjan joka sivulle: se kertoo, että olen käynyt kaiken huolella läpi ja vastaan siitä.

Tässä vaiheessa ei enää kannata haaveilla varsinaisten muutosten tekemisestä. Painokoneet on jo varattu, ja kirja on saatava niihin lähes tunnin tarkkuudella, nykyiset painokoneet sylkevät yhden kirjaerän ulos melko rivakasti.

Seuraava tietokirjailijan yhteistyökumppani on kustantajan markkinoijat. Kirja on ollut jo hyvissä ajoin kustantajan ennakkotiedoissa ja kirjakaupat ovat tehneet ennakkotilauksia markkinointimateriaalin perusteella. Myös lehdistö saa oman materiaalinsa.

Editointi on kirjailijan perusoikeus

Tekstien toimittaminen eli editointi kuuluu tärkeänä osana kirjan tekoon. Se on kuitenkin usein myös ristiriitoja herättävä vaihe. Tietokirjailijan ja kustantajan näkemykset eivät aina kohtaa toisiaan.

Tekijänoikeuslain kannalta tilanne on selvä: vain tekijällä on oikeus oman työnsä muuttamiseen. Kustannustoiminnan kannalta tilanne on yhtä selvä: kustantajan ei ole julkaistava kuin niitä tekstejä, jotka se hyväksyy.

Elävän elämän ratkaisut asettuvat näiden näkökoh- tien välimaastoon. Käytännössä jokainen ammattitai- toisesti toimiva kustantaja käsittelee kaiken julkaise- mansa tekstin. Jokainen ammattitaitoinen tieto- ja oppikirjailija ymmärtää sen, että pätevä editointi tekee yleensä tekstistä entistä paremman ja ainakin karsii ilmeiset lipsahdukset sekä virheet.

Editointi on yksi oleellinen vaihe kirjan tekemisen pitkässä prosessissa. Sen tavoite on parantaa julkaisun laatua, ja siten tietokirjailijankin kannattaa siihen suh- tautua.

Tekstin muokkaamisesta syntyy toisinaan ristiriito- ja, eikä niiden ratkaisuun ole olemassa yhtä mittakep- piä. Lait tai muut säädökset eivät täsmennä sallittuja rajoja, vaan käytäntö on muodostunut omaa tietään.

Editoinnin ei tietenkään pidä muuttaa kirjoittajan sanoman sisältöä. Joskus sanoma tosin voi olla niin

epäselvästi muotoiltu, ettei kustannustoimittajakaan sitä ymmärrä vaan rakentaa tekstin uudelleen ja hukkaa kirjoittajan alkuperäisen tarkoituksen.

Muokkausehdotukset voivat tietysti olla laajoja ja liittyä muuhunkin kuin pilkun paikkaan. Kustannustoimittajan on arvioitava kirjahankkeen alusta alkaen monia seikkoja, kuten kirjan menestymisen mahdollisuuksia markkinoilla, kokonaisuuden toimivuutta ja tekstin vetävyyttä.

Tietokirjassakin tulee olla oma tyylinsä, pelkkä tosiasioiden niputtaminen ei vielä rakenna kovin laajaa draaman kaarta. Tekstin jakaminen tarvittaessa erillisiin tietolaatikoihin, kainalojuttuihin tai nostoihin on myös ammattitaitoa. Sitä kirjoja työkseen työstävällä kustannustoimittajalla on usein enemmän kuin oman tiedonalansa kiistattoman läpikotaisin tuntevilla kirjoittajalla.

Osuuskunta Vastapainon kustannuspäällikkö Teijo Makkonen pohti asiaa hauskasti ja osuvasti teoksessa *Hyvä kirja* (2006). Hän arveli, että harmaantuneelle professorille voi olla vaikeatakin ottaa vastaan tiukkaa palautetta nuorelta maisterilta. ”Joku kustantaja on joskus rohkaissut tällaista nuorta toimittajaa kuvittelemaan päälleen toimittajan univormun. Se on kuin raitiovaunun rahastajan univormu, joka antaa oikeuden kysyä toisen taskusta lippua. Toimittajan univormu hävittää oppiarvot, iän ja sukupuolen, jäljelle jää vain asia.”

Sekä kustantajan että tietokirjailijan tulisi koko kirjoitus- ja toimitusprosessin ajan pitää mielessään se peruskysymys, joka on koko kirjahankkeen avain: kenelle kirja on kirjoitettu? Tuskin yhtään kirjaa kustannetaan nykyään ilman tavoiteltua lukijakuntaa, eikä myyntilukuja haittaa lainkaan se, että kirja on myös sille kirjoitettu.

Editoinnin pulmakohtia

Tekstiä toimitettaessa tulee aina kunnioittaa tekijän moraalisia oikeuksia. Tekstiä ei saa muuttaa tekijää tai hänen tarkoituksiaan loukkaavaksi. Myös mahdollisten haastateltujen oikeudet on huomioitava.

Suomen tietokirjailijat ry on laatinut eettiset ohjeet tietokirjailijan oikeuksista ja velvollisuuksista. Ne kirjaavat tiiviisti paljon tärkeää muistettavaa. Ohjeet ovat kokonaisuudessaan tämän kirjan liitteenä sekä yhdistyksen verkkosivuilla www.suomentietokirjailijat.fi.

Kirjan kansien välissä tulisi soveltuen noudattaa Julkisen sanan neuvoston käyttämiä Journalistin ohjeita, jotka takaavat haastatellulle oikeuden tarkistaa lausumansa ennen julkaisemista. Haastatellun lausumaa ei pidä tietenkään editoinnissakaan muuksi muokata. Journalistin ohjeet löytyvät Suomen Journalistiliiton verkkosivuilta www.journalistiliitto.fi.

Esimerkiksi toisen ihmisen elämäkertaa tämän haastattelun pohjalta kirjoittava joutuu näiden kysymysten eteen. Tällaista työtä aloitettaessa on syytä mahdollisimman tarkasti sopia oikeudesta hyväksyä lopullinen teksti.

Usein editoinnin tarve tulee, jos teksti on liian pitkä. Kirjojen artikkelit tilataan yleensä määrämittäisinä. Mikäli kirjoittaja innostuu venyttämään tekstinsä kaksinkertaiseksi, on kustannustoimittajan lyhenneltävä sitä. Tällaiselta tilanteelta välttymiseen on ällistytävän helppo niksi: kirjoita tilatun mittainen teksti.

Kustantajan ja tietokirjailijan välinen mahdollisimman täsmällinen keskustelu etukäteen teoksen tai artikkelin sisällöstä ja painopisteistä vähentää editoinnin tarvetta. Kun molemmilla on sama käsitys siitä, mihin pyritään, on tuloskin molemmille sopiva.

Hyvä kustannustoimittaja on myös sparraaja, joka

kannustaa kirjoittajaa yrittämään parhaansa niissäkin kohdin, joissa hän on kiivennyt aidan yli kenties oikotietä.

Monissa kustannussopimuksissa tekijälle asetetaan velvollisuus suorittaa korjausluku sekä hyväksyä painettavaksi menevä teksti. Ellei tietokirjailija sovitussa ajassa palauta korjausvedosta, hänen katsotaan hyväksyneen sen. Tekijälle voidaan sopia oikeus nähdä myös taittovedos.

Vaikka kirjan kirjoittaja on lain tarkoittama tekijä, kirjan synty on monipolvinen prosessi, jossa on eri osapuolia ja vaiheita. Editointi on niistä yksi, onhan niin tekijän kuin kustantajankin intressi julkaista mahdollisimman korkealaatuinen teos. Ammattitaitoinen editointi on tekijän oikeus. Ammattitaitoinen tietokirjailija on valmis kuulemaan editoriaan ja tarkistaa huolella myös yhdessä saavutetun lopputuloksen, sillä hänen nimissään teos julkaistaan.

Tietokirjailija voi osallistua markkinointiin

Markkinoinnissa on monta muotoa, joihin tietokirjailijakin osallistuu. Parhaassa tapauksessa kustantaja järjestää julkistamistilaisuuden. Kustantajan markkinointiosasto pyytää usein tekijältä apua tilaisuuden kutsulistan laatimisessa. Tämä on luontevaa erityisesti silloin, kun kyse on erikoisalasta, jonka tekijä tuntee hyvin. Tietokirjailijaa pyydetään ehkä kirjamesuille ja muihin tilaisuuksiin. Myös kirjan alan erityistä mainosmateriaalia saatetaan tehdä, usein yhteistyössä tekijän kanssa.

Äärimmillään tietokirjailijaa saatetaan markkinoinnin nimissä pyytää tekemään rajaton määrä työtä. Kannattaa olla tarkkana, mikä on markkinointia ja mikä

kustantajan järjestämä koulutuspäivä – sellaisessa luennoimisen tulee jo olla palkkiollista työtä.

Oppikirjapuolella teosten markkinointi on vakiintunutta ja laajaa, ja siihen on tietyt pelisäännöt. Usein oppikirjan tehnyt työryhmä jakaa markkinointitilaisuudet keskenään kustantajan antaman listan pohjalta. He voivat myös ideoida aineiston yhdessä.

Tällöin jokainen hoitaa sovitulla tavalla tunnin tai parin luennon ja muun ohjelman. Palkkiota ei aina makseta, mutta jos luennoija joutuu ottamaan omasta työstään palkatonta vapaata, on syytä edellyttää sitä korvattavaksi tai sijaisen palkkausta. Freelancer voi pyytää vastaavasti ansionmenetykskorvausta, hänen toimisto-, eläkemaksu- ja kaikki muut kulunsaahan juoksevat joka päivä.

Kirjan elinkaari

Kirjan sanotaan elävän syksystä jouluihin eli valmistuvan joulumarkkinoille ja vaipuvan sen jälkeen unohduksiin. Se on sekä totta että ei.

Koko yleisen kirjallisuuden myynnistä arviolta 35 prosenttia keskittyy isänpäivän ja joulun välille. Luku vaihtelee lajeittain: kotimaisen kaunokirjallisuuden luku on suurempi, tietokirjojen pienempi. Erityisesti suosituimpien kirjojen myynti keskittyy vahvasti joulusesonkiin.

Kirjan levitysväylien rakenne on muuttumassa. Digitaaliset julkaisut kattoivat 5,8 prosenttia Suomen kirjamyynnistä vuonna 2011. Kasvua edellisvuodesta oli peräti 29,1 prosenttia. Kirjakauppojen osuus myynnistä vähenee ja myynti verkkokauppojen kautta kasvaa. Tosin muutos meillä ei ole ollut niin nopeaa kuin esimerkiksi Yhdysvalloissa tai Saksassa. Painetuista

kirjoista myytiin Suomessa vuonna 2011 kaikkiaan 32 prosenttia kirjakauppojen kautta. Tukkomyyjien kautta myytiin 30,2 prosenttia kaikista kirjoista, muiden vähittäiskauppojen kautta 11,2 prosenttia ja suoramyyntinä 32,8 prosenttia.

Yhdysvaltalaisen *Wired*-lehden päätoimittaja Chris Anderson lanseerasi vuonna 2004 mielenkiintoisen kulttuurituotteiden myyntiteorian *The Long Tail*, pitkä häntä. Sen ydinajatus on näiden tuotteiden – siis myös kirjojen – myyntiajan piteneminen verkkokauppojen vaikutuksesta.

Pitkään myynnissä pysyvät teokset voivat pitkän ajan kuluessa päästä Andersonin mukaan jopa suosikkien myyntilukuihin, jos varsinaisille myymälöille vaihtoehtoiset levityskanavat ovat riittävän vahvoja. Kun kirjakaupat – ja erityisesti marketit – hankkivat rajallisen hyllytilansa vuoksi mieluummin menestysteoksia, verkkokauppojen laaja valikoima myy tasaiseen tahtiin muitakin kuin suosikkiteoksia.

Andersonin saama myönteinen palaute osoittaa, että teorialla on ansionsa. Suomen kaltaisilla markkinoilla ei vielä ole kirjojen verkkokauppa Amazonin kaltaista toimijaa, mutta kehitys on menossa siihen suuntaan. Tämä jatkaa erityisesti tietokirjan ikää, joka jo ennestään on pidempi kuin kaunokirjallisuuden valtaosalla.

Uusi digipainotekniikka mahdollistaa entistä täsmällisemmin laskettujen painosten tekemisen. Nyt on taloudellisesti järkevää toimittaa lisäpainos pikaisesti markkinoille, kun aiemmin ensimmäisen painoksen tarpeen arviointi saattoi mennä rajusti yläkanttiin. Siitä taas seurasi loppupainoksen työntäminen pikaisesti alennusmyyntiin – joka taas hautasi kirjan jatkomyyntimahdollisuudet.

Uusien kustantajien kasvanut määrä on monimuo-

toistanut kirjan markkinointia. Pienkustantajat ovat useammin kuin isot kustantajat mukana myyntipöytineen profiiliinsa sopivilla messuilla, festivaaleilla ja vastaavilla. Tämä potentiaalisen lukijakunnan käsinpoiminta pidentää osaltaan kirjan ikää.

TIIVIISTI

Kirjaideaan on liityttävä näkemys siitä kenelle kirja on tarkoitettu.

Kustannussopimuksen solmiminen ei ole kulttuurityötä vaan kaupantekoa.

Oppikirjat syntyvät usein työryhmässä.

TIETOKIRJAILIJA ASIANTUNTIJANA

Tietokirjailijat ovat oman alansa asiantuntijoita. Suomen tietokirjailijat ry:n jäsentutkimus *Asiantuntijakirjailijat* (2004) kertoo, että jäsenet kirjoittavat usein artikkeleita, arvosteluja ja esseitä lehdille. Monet luennoivat ja opettavat muutoinkin kuin päätyönään sekä osallistuvat keskusteluihin ja haastatteluihin.

Joukko tietokirjailijoita työskentelee freelancereina, jotka kokoavat elantonsa eri lähteistä. Tässä luvussa puidaan työn hinnoittelun pulmia työsuhteen ulkopuolisessa työssä. Elintärkeitä nämä seikat ovat freelancerille mutta tärkeitä myös muussa työssä toimivalle, lehdistössä ja muualla aktiivisena asiantuntijana esiintyvälle tietokirjailijalle.

Freelancerin palkkioiden tulee elättää tekijä ja hänen perheensä tai taata muualla vakityössä olevalle tietokirjailijalle riittävä korvaus käytetystä ajasta. Samalla hinnan tulee olla ostajalle sopiva. Jos hinnoittelee itsensä liian alas, saa rehkiä yötä päivää kukkaron pohjan silti ammottaessa. Jos taas pyytää liikaa, ei työtään saa kaupaksi.

Tähän asti tilanne on helppo ymmärtää. Pulma on se, että vaikka kirjankustannusmaailmassa on usein vaikiintuneet tekijänoikeusprosentit, varsinkaan lehtityön markkinoilla ei ole mitään oikeaa hintaa, aina sovellettavaa mittakeppiä. Jokainen kauppa on periaatteessa oma tapauksensa.

Palkkioiden taso vaihtelee käsittämättömän paljon, kuten tietysti työn vaativuus ja laatu. Samasta lehti jutusta voi maakunnan isolta sanomalehdeltä saada esimerkiksi kuudesosan siitä, mitä jutusta maksaa suuri aikakauslehti.

Kestävin tapa pärjätä hinnoitteluviidakossa on laskea omalle työlle jonkinlainen oikea hinta, se mitä siitä

pitäisi maksaa suhteessa käytettyyn työaikaan. Toinen aina mielessä pidettävä muuttuja on myytävien oikeuksien laajuus ja aineiston käyttötarkoitus. Näitä kahta ristiintaulukoimalla pääsee alkuun.

Hinnoittelun logiikka voisi toimia siten, että omiin tarpeisiin lasketulla vähimmäistuntihinnalla saatu palkkio vastaisi sovitun työn julkaisuoikeuksien perusmyyntiä eli kertajulkaisua sovitussa mediassa. Hinnassa huomioidaan tietenkin koko työhön kulunut aika luonnosteluineen, pohtimisineen ja neuvotteluineen.

Peruskauppaa laajemmat käyttöoikeudet lisäisivät tekijänoikeuskorvauksena palkkion suuruutta soveltuville kertoimilla. Esimerkiksi näin: perushinnan lisäksi tulevat jatkuvat julkaisuoikeudet lisäävät palkkiota x prosenttia, verkkokäytön oikeudet y prosenttia ja kaikki käyttöoikeudet z prosenttia.

Kertajulkaisun hinta määrittelee tekijän oman työajan arvon, käyttöoikeuksien laajennuksien hinnoittelu puolestaan työn tilaajan teoksen käytöstä saaman hyödyn.

MITEN LASKEA TYÖLLEEN ARVO?

Eräs tapa arvioida lehtityön palkkion suuruus on muuntaa työsuhteen ulkopuolisen työn kustannukset vastaamaan palkkatyötä tekevän journalistin hintaa työnantajalleen. Lehtiä ja kirjoja toimittavat toimittajat ja kustannustoimittajat, jotka kuuluvat Suomen Journalistiliittoon. Verrataanpa heihin.

Suomen Journalistiliiton tuorein palkkatutkimus on huhtikuulta 2010. Siinä työsuhteisten lehdistön journalistien keskimääräinen kokonaispalkka oli vuoro- ja muine lisineen 3 481 euroa kuukaudessa. Vuosille 2011 ja 2012 työehtosopimuksissa sovitut korotukset huomioiden keskikuukausiansio nousee 3 794 euroon kuussa.

Palkan lisäksi työnantaja maksaa työsuhteisten journalistiensa monia muita kuluja: työeläkkeet, paperit, klemmarit, matkat, vakuutukset, päivärahat, sairaus- ja muut lomat, lounassetelit, taksikulut, tietokoneet, tuolit, toimiston, sähkön ja lämmityksen.

Mediatalossa on useita työntekijöitä läheteistä palkanlaskijoihin, jotka avustavat journalistia työssään. Yritys maksaa heidän kulunsa. Freelancer taas hoitaa ja kustantaa kaikki käytännön asiansa itse, mihin menee iso osa työajasta. Freelancer ei laskuta ajalta jolloin taistelee tietokoneensa käyttöjärjestelmän kanssa tai kantaa arvosteltavia kirjoja toimituksiin skannattavaksi.

Journalistiliiton jäsenyhdistys Suomen freelance-journalistit ry (sfj) kirjaa free-luettelossaan ammatin kuluja: ”Lakisääteinen yrittäjäeläke on iso menoerä freelancerille. Muita sivukuluja ovat esimerkiksi työhuoneen vuokra, sähkö- ja internet- ja puhelinkulut, työvälineet, ohjelmistot ja niiden päivitykset, materiaalikulut, tietokonehuolto ja vakuutukset. Freelancer on oma sihteerinsä ja joutuu muutenkin hoitamaan paljon asioita, joista toimituksissa vastaa joku muu kuin toimittaja tai kuvaaja. Loman, ammattitaidon ylläpitämisen ja sairauden aiheuttamat kustannukset on sisällytettävä laskutukseen.”

SFJ on selvittänyt jäsentensä työhön liittyviä sivukuluja ja päättänyt siihen, että freelancerin laskuttamasta summasta noin puolet menee kuluihin ja puolet on verotettavaa tuloa. Työsuhteisen toimittajan keskipalkkaan yltääkseen freelancerin olisi siis laskutettava kuukaudessa kaksinkertaisesti se summa, jonka työsuhteinen toimittaja keskimäärin ansaitsee.

Freelancer-yhdistys laski, paljonko vapaan toimittajan tulisi yrittäjyydestä johtuvat sivukulut mukaan lukien laskuttaa työsuhteisen kollegan keskituloon päästäkseen. Laskutuksen tulisi vuoden 2012 palkkatasolla olla

kertajulkaisuoikeudella myytävästä työstä 58 euroa tunnin työstä, 217 euroa puolesta työpäivästä ja 433 euroa yhdestä työpäivästä. Pidemmistä keikoista voi jo antaa tukkualennusta. Journalistien työehtosopimuksen mukainen työpäivä on 7,5 tuntia.

Hintaa laskiessasi ota huomioon kaikki työhön käytetty aika. Jos tapaavat tilaajan kolme kertaa ja käyt pitkiä palavereita työstä, on sen näyttävä laskussakin. Jos joudut muuttamaan radikaalisti jo tekemääsi työtä puutteellisen ohjeistuksen vuoksi, on sekin laskutettavaa työaika lisäävä tekijä. Työn suunnittelu ja tausta-aineistoon perehtyminen on tietysti myös työaika, ei vain tekstin naputtelu työpöydän ääressä.

Kokenut ja aiheen tunteva kirjoittaja tekee työn usein rivakammin kuin kokematon ja aiheesta tietämätön. Siitä ei tietenkään seuraa, että asiantuntijan olisi laskutettava vähemmän kuin aloittelijan. Laskutuksen tulee perustua palkkiolaskelman tuntihinnan lailla siihen, mikä olisi keskimääräinen tarvittava aika työhön. Osaava voi tehdä sen nopeammin ja hyötyä osaamisestaan.

Nämä ovat malleja hinnoittelusi avuksi, eivät listahintoja. Tärkeintä on tietää paljonko työsuhteiset työntekijät todellisuudessa lehdille ja kustantajille maksavat.

Jos teet töitä lehtiin

Työajan laskeminen on yksi tapa hahmottaa lehti-työn laskutuksen suuruus. Se ei kuitenkaan yksin riitä, sillä tekstin kirjoittaja myy käyttöoikeuksia työhönsä. Kauppahinnan tulee määräytyä luovutettavien oikeuksien laajuuden mukaan. Jos allekirjoitat sopimuksen, joka sallii tekijänoikeuksien edelleenluovu-

tuksen, joku muu voi alkaa tahkota rahaa työlläsi, ainakin teoriassa.

Tekijänoikeuskorvauksille ei ole yksiselitteistä kaavaa, vaan hinta määräytyy markkinoilla. Siihen vaikuttavat monet seikat, kuten käytettävä media tai mediat, käytön laajuus, mahdolliset uusintakorvaukset, erikieliset versiot, poikkeuksellisen runsas taustatyö tai tilattu työläs työtapana, julkaisun levikki, tekijän ”myyntiarvo”.

Kuten huomaat, nämä seikat ovat osittain päällekkäisiä aikalaskutuksen kanssa, osittain eivät. Aikalaskutuksella kannattaa lehtityössä laskea työlle perushinta, jota nostavat erityisehdot tai aineiston tavanomaista laajempi käyttö. Tämän laskelman yksi, journalistien keskipalkkoihin perustuva malli on ohessa.

Kannattaa myös muistaa, että tietokirjailijan työ on asiantuntijatyötä. Sitä eivät kaikki osaa. Ei ole mikään häpeä laskuttaa erikoisammattitaitoa vaativasta työstä sen vaatimien taitojen mukaan. lvi-insinöörinkin laskuttaa ammattitaidostaan, miksi ei siis tietokirjailija?

Rahasta on uskallettava puhua heti jutun myynnin alussa. Ainakin palkkiohaarukan suuruus tulee määrittellä, jotta molemmilla osapuolilla on palkkiosta sama käsitys eikä liian isoja yllätyksiä tule. Katson ravintolassa hinnat ruokalistalta ennen kuin tilaan bouillabaiseni, miksi myisin työtäni sopimatta siitä saatavasta korvauksesta etukäteen?

Hinnoittelua ja luovutettavien käyttöoikeuksien laajuutta on käsitelty myös tämän teoksen tekijänoikeuksia käsittelevässä luvussa.

Oleellisinta on muistaa, että lehtijutun myynnistä saatu palkkio ei ole sama kuin palkka. Palkkioon sisältyvät kaikki tekijän kulut.

Tehdystä työstä kannattaa kirjoittaa lasku. Sen laatimiseen ei tarvitse olla yrittäjä. Omalle tietokoneelle

on helppo tehdä valmis pohja laskulle.

Tekijänoikeuslain 45. pykälän mukaan tekijänoikeuden luovutus on arvonlisäverosta vapaata. Se pätee tavanomaisiin lehtiteksteihin ja kirjojen käsikirjoitukseen. Arvonlisäverottomuus on syytä mainita laskussa, samoin edellä mainittu syy.

Laskuun kannattaa kirjata maksupäivä sekä mahdollinen lakisääteinen viivästyskorko, joka tarkistetaan kahdesti vuodessa. Vuoden 2012 alussa se on 8 prosenttia. Ellei laskua makseta, sitä on syytä karhuta. Lehtityössä maksun maksamisen peruste on työn hyväksyminen julkaistavaksi, ei sen julkaisemisen ajankohta.

Mahdolliset työn vaatimat erityiset kulut, kuten matkat sisällytetään laskuun; niistä on sovittava maksajan kanssa jo etukäteen. Verotus- ja tilitiedot on oltava tietysti myös mukana.

AKAVAN PALKKIOSUOSITUKSET

Akavalla on kirjoituspalkkioiden suositukset, joita Suomen tietokirjailijat ry käyttää palkkiosuosituksenaan. Vuonna 2012 ne ovat:

Tietokirja-artikkeli tai sanomalehtikirjoitus tilauksesta (aihe, pituus, määräaika yms. määritely)

- asiantuntija 124 euroa/liuska
- kokenut asiantuntija 166 euroa/liuska

Vähimmäispalkkio kuitenkin vähintään:

- asiantuntija 595 euroa/artikkeli
- kokenut asiantuntija 676 euroa/artikkeli

Tietokirja-artikkeli tai sanomalehtikirjoitus, jota tarjoaa itse (aihe, pituus, määräaika yms. ei määritely)

- asiantuntija 91 euroa/liuska
- kokenut asiantuntija 125 euroa/liuska

Vähimmäispalkkio kuitenkin vähintään:

- asiantuntija 351 euroa/artikkeli
- kokenut asiantuntija 463 euroa/artikkeli

Lisätietoja: www.akava.fi

todellisuudessa lehdille ja kustantajille maksavat.

Lue tarkkaan lehtien avustajasopimukset

Moni lehtitalo edellyttää nykyään vakiintuneilta avustajiltaan erillistä sopimusta. Se on tietysti selkeää, mikäli sopimus on asiallinen. Jos sinulle sellaista tarjotaan, lue se ehdottoman tarkasti ennen allekirjoitusta. Jos jokin on epäselvää, kysy järjestöiltä. Koskaan ei pidä allekirjoittaa sopimusta, jota ei täysin ymmärrä tai hyväksy.

Sopimusten vaatimisien taustalla ovat lehtien käyttämän aineiston kierrätys sekä uudelleenjulkaisu muissa lehdissä, uusissa tuotteissa ja verkossa. Samalla lehtikustantajat haluavat varmistaa kerralla kaikki mahdolliset oikeudet itselleen, vaikka eivät niille vielä käyttöä keksisikään.

Kirjoittaja myy tekijänoikeutta teokseensa. Tekijänoikeus ei ole vain abstrakti moraalinen prinssiippi, vaan kovaa kauppatavaraa. Sitä voidaan myydä palana tai siivuina. Hinnan tulisi riippua siitä, ostaako kustantaja sen yhteen lehteen kerran julkaistavaksi vai julkaistakseen monissa eri lehdissä.

Lehtien avustajilleen esittämien sopimusten sisältö vaihtelee, mutta valitettavan monen tarkoitus on saada tekijät luovuttamaan kaikki tekijänoikeutensa, yleensä vastikkeetta.

Onneksi kaikilla kustantajilla ei ole sama strategia. Osa ymmärtää, että hyvistä avustajista tulee kilpailla eikä ainoastaan pyrkiä tyrkkimään heitä. Esimerkiksi

Yhtyneiden Kuvalehtien avustajasopimus on ollut asiallinen, samoin Talentumissa sopimuksen hankalimpia kohtia saatiin muutama vuosi sitten korjatuksi avustajaboi kotin ansiosta.

Voi olla, että kovinta linjaa vetävät kustantajat joutuvat aikanaan huomaamaan, että he ovat menettäneet ammattitaitoisimmat avustajansa niille taloille, joissa tekijöitä kohdellaan asiallisesti.

Ikävintä on se, että joissakin lehdissä avustajien töitä käytetään luvatta konsernin muissa lehdissä. Mikäli sinulle on käynyt näin, etkä ole yleisellä avustajasopimuksella oikeuksiasi luovuttanut, on kyseessä varkauksen vertautuva luvaton käyttö.

Siitä on alalla vakiintuneen tavan mukaan maksettava paitsi normaali korvaus myös erillinen hyvitys luvattomasta käytöstä. Perinteisesti maksun taso on ollut käypä palkkio sadalla prosentilla korotettuna. Tällöin käypä palkkio tarkoittaa alan yleistä palkkiotasoa, ei kyseisen lehden mahdollisesti maksamaa sitä pienempää korvausta.

Jos työtäsi käytetään säännöllisesti useassa lehdessä, siitä on sovittava korotettu palkkio.

OIKEUKSIA VAADITAAN JOPA TAKAUTUVASTI

Oululainen sanomalehti Kaleva edellytti jokin vuosi sitten, että sen avustajat lahjoittavat työnsä kaikki oikeudet lehdelle korvauksetta. Sen avustajiltaan edellyttämä sopimus totesi näin: ”Aineisto voidaan julkaista Kalevassa tai missä tahansa julkaisussa ja arkistossa, johon Kaleva luovuttaa aineistoja.” Vastaava virke on ilmestynyt sen jälkeen usäuseampiin mediatalojen avustajasopimusedotuksiin.

Kalevaan tekstin kirjoittanut tekijä antaisi näin kustan-

tajalle oikeudet vaikka myydä työnsä koko maan lehtiin. Kalevan avustajille ilman mitään neuvotteluja lähetetty sopimuskaavake sisälsi maininnan, että palkkiot maksetaan ”yleisten Kalevan avustajaehtoisten mukaisesti”. Näitä ehtoja ei kuitenkaan annettu avustajille.

Samankaltaisen paperin saivat eteensä Savon Sanomien avustajat. Lehti vaati, että tekijä ”luovuttaa kustantajalle kaikki tekijänoikeuden taloudelliset oikeudet teoksiin, jotka syntyvät tässä avustajasuhteessa. Luovutus koskee myös Savon Sanomissa aikaisemmin julkaistuja ja arkistoituja teoksia.”

Tekijä, jonka kauppatavara on hänen työnsä ja sen tekijänoikeudet, joutuisi sopimuksen allekirjoittaessaan luovuttamaan ne kustantajalle kerrasta ja takautuvasti esimerkiksi 15 vuoden ajalta. Vastaavaa pykälää vaati freelancereiltaan myöhemmin Alma Media.

Jos allekirjoittaisin moisen sopimuksen, niin halutessani julkaista kirjan töistäni joutuisin ostamaan ne Savon Sanomilta tai Alma Medialta. Siis samat jutut, jotka lehti on saanut sopimuksellaan ilmaiseksi. Saman kohtalon kokisi lehteen asiantuntija-artikkelin kirjoittanut tutkija, joka haluaisi tekstin tulevaan kirjaansa.

Sopimuksen saatekirje totesi, että aikomuksena oli perustaa juttupankki, josta voitaisiin myydä tekstejä ulos. Normaaleissa syndikointi- eli levityssopimuksissa tekijä saa oman osuutensa tuotosta, Savon Sanomien mallissa ei mitään. Sopimuksissa on yleensä myös määräaika ja irtisanomismahdollisuus, tässä ei. Alma Mediassa konsernin lehdet julkaisevat ahkerasti konsernin muiden lehtien juttuja ja kuvia.

Alma Mediaan kuuluvan Aamulehden sopimusehdotuksessa avustajasopimuksessa luovutuksen pitävyys tähdennetään erikseen: ”Tekijänoikeuksien luovutus

on kertakaikkinen ilman aikarajaa ja välineiden rajausta kilpaileviin tai muihin.”

Aller Media on kehittänyt omaan, vuoden 2010 sopimusehdotukseensa hyvin erikoislaatuisen kohdan: ”Sopimuksen mukaiset oikeudet Aineistoon siirtyvät Allerille sitä mukaa kun Toimittaja tuottaa Aineistoa riippumatta siitä, milloin Aineisto luovutetaan Allerille.” Mikäli osaan tätä oikein lukea, se tarkoittaa, että keskeneräisen työn, luonnosten ja esimerkiksi samasta tilanteesta otettujen eri valokuvien oikeudet siirtyvät mediayhtiölle silloinkin kun sille ei ole työtä edes luovutettu. Oikeudet siis siirtyvät jollain mysteisellä tavalla suoraan tekijän aivoista Allerin kassaholviin.

Allerin sopimusehdotus pyrkii kiertämään hyvään kauppatapaan kuuluvan 14 päivän maksuehdon. Free-työ tulee maksaa kahden viikon sisällä laskusta, jonka taas voi lähettää kun lehti on työn hyväksynyt. Allerin sopimusehdotos toteaa tämän, mutta jatkaa, että ellei erikseen ole kirjallisesti sovittu, yhtiö tulkitsee maksuajan alkavan aineiston julkaisemisesta. Jos työn julkaisu viivästyy, palkkion maksu lykkääntyy. Ellei lehti julkaisekaan jo ostamaansa työtä, ei maksuakaan tarvitse suorittaa.

Sanoma News vaati keväällä 2009 freelancereiltaan uuden avustajasopimuksen. Sanoma News julkaisee muun muassa Ilta-Sanomia ja Helsingin Sanomia. Se kuuluu Sanoma-konserniin, joka on eräs Euroopan isoimmista lehtikonserneista.

Sopimusehdotus vaati muun muassa konsernille yksinoikeuden kaikkiin työn nykyisiin ja tuleviin taloudellisiin oikeuksiin, kaikki aineiston myyntioikeudet kenelle tahansa ilman korvausta tekijälle sekä aineiston vapaat muuntelu- ja muuttamisoikeudet. Lisäksi tekijän tuli vastata kaikista ”oikeuksia ym.” koskevista va-

hingonkorvauksista, oikeudenkäyntikuluista ja muista kustannuksista, vaikka hän ei edes tiedä missä ja miten muutettuna hänen työtään käytetään.

Ehdotus herätti laajan vastarinnan, jota lisäsi yhtiön ilmoitus, ettei se neuvottele tekijöiden kanssa. 27 tekijäjärjestöä kokosi toukokuussa 2009 Sanomatalolle noin 400 ihmisen mielenosoituksen freelancereiden oikeuksien puolesta. 550 freelanceria luovutti Suomen Journalistiliiton juristille valtuudet neuvotella puolestaan sopimuksista.

Yhtiön taipumattomuuden vuoksi sopimusehdotukset päätyivät markkinaoikeuden käsittelyyn. Se antoi Sanoma Newsille väliaikaisen kiellon sopimusehdotuksensa käyttöön. Oikeuden päätös annettiin tammikuussa 2010. Oikeus totesi, että Sanoma Newsin sopimus ei ole laitton. Sen soveltaminen voi tosin oikeudenkin päätöksen mukaan johtaa yksittäisen tekijän kannalta kohuttomaan sopimukseen.

Sanoma News joutui osin taipumaan: joihinkin sopimuksiin se hyväksyi muutoksia ja paransi hiukan kaikille tarjottavaa sopimusehdotustaan. Yhtiön toimillaan kärsimä imago tappio oli suuri.

Samaan konserniin kuuluva aikakauslehtijätti Sanoma Magazines Finland sen sijaan on ottanut tinkimättömän linjan keväällä 2012 lähettämässä, hyvin epärealistisen sopimusehdotuksen suhteen. Se sanoo olevansa välittämättä lainkaan freelancereidensa kannoista, ei käytännössä suostu neuvottelemaan mistään ja ilmoittaa, että se ei tarvitse entisiä freelancereitään. Todellisuus on kuitenkin joustavampaa kuin yhtiön johdon puheet: lehdet eivät ilmestyisi ilman freelancereitä ja heidän työtään käytetään.

Lehdistön freelancer-tehtävien toimitus- ja myyntiehdot

Suomen Journalistiliiton (SJL) ja Viestintätyönantajien (VTA) yhteinen Freelancer-tehtävien toimitus- ja myyntiehdot -sopimus ei ole työehtosopimus eikä siinä määritellä palkkioita. Osapuolet ovat kuitenkin pyrkineet määrittelemään alan hyvän kauppataavan. Sopimus sitoo vain Journalistiliiton ja työnantajaliiton jäseniä, mutta sillä on suuntaa antava merkitys lehdistön freelancer-kohteluun laajemminkin.

Sopimus lähtee siitä, että ensisijaisesti tilaaja ja tekijä sopivat kaupan ehdoista ja sopimus määrittelee ehdot, mikäli muuta ei ole sovittu. Ostajan ja myyjän välillä pitäisi pienessäkin työssä sopia muun muassa aikataulusta, tekijänoikeuksien siirron laajuudesta ja palkkioista.

Jollei muuta ole sovittu, ostaja saa sekä ensijulkaisu-oikeuden että oikeuden uudelleenjulkaisuun painetussa lehdessä. Jutun siirto verkkolehteen on myös sallittua. Työn voi luovuttaa edelleen muille viestimille, mikäli kaupan kohteena ei ole vain yksittäisen tekijän työ. Vain yhtä juttua ei siis saa myydä edelleen. Kustantaja voi avata koko ”tietovarantonsa” perustuvan uuden tuotteen, kuten sähköisen juttuarkiston.

Muu sopimus ostajan ja tekijän välillä syrjäyttää mallisopimuksen. Siksi tekstiään tai kuviaan tarjoavan tietokirjailijan on aina ensisijaisesti pyrittävä itse sopimaan kaupan ehdoista ja luovutettujen tekijänoikeuksien laajuudesta.

Sopimus määrittelee myös, että palkkion maksamisperuste on työn hyväksyminen, ei sen julkaisemisen ajankohta. Lisäksi se toteaa, että sopimusta laajemmista käyttöoikeuksista on maksettava korkeampi hinta. Tämä ei valitettavasti aina käytännössä toteudu.

Lehdistön toimitus- ja myyntiehtosopimus on kokonaisuudessaan tämän kirjan liitteenä. Sopimuksessa työnantajajärjestö VTA esiintyy vanhalla nimellä Viestinnän Keskusliitto (VKL).

Sähköinen Yhtyneet-sopimus

Yleisradiolle ja MTV3:lle tehtävän free-työn ehdot määrittelee oma työehtosopimus, Yhtyneet-sopimus. Se kattaa radio- ja tv-ohjelmien tekijöiden, ohjelmissa esiintyvien asiantuntijoiden ja joidenkin erityisalojen, kuten graafisen suunnittelun palkkiot.

Syy siihen, että sähköisen viestinnän puolelle on voitu tehdä työehtosopimus mutta lehdistön ei, on se, että radio- ja tv-työ katsotaan työsuhteiseksi työksi. Sitä tehdään yleensä työnantajan tiloissa ja laitteilla sekä työnantajan johdon ja valvonnan alaisena. Nämä ovat työsuhteen keskeisiä määritelmiä.

Yhtyneet-sopimus määrittelee sentintarkasti töistä maksettavat vähimmäiskorvaukset sekä työnantajan maksettavaksi tulevat lomakorvaukset ja eläkevakuumaksut. Palkkioiden perusteena on ohjelmatyyppi ja ohjelman pituus.

Suomen tietokirjailijat ry on yksi Yhtyneet-sopimuksen yhdeksästä allekirjoittajajärjestöstä, eli sen määräykset sitovat työnantajaa yhdistyksen jäsenten suhteen. Ensimmäinen pykälä kertoo: ”Tämä sopimus koskee allekirjoittajayhdistysten ja niiden alayhdistysten jäsenten yhtiölle suorittamien, tämän sopimuksen liitteissä mainittujen freelance-töiden ja -tehtävien palkkio- ja muita ehtoja.”

Tietokirjailijat kohdannevat useimmin sopimuksen esiintyjiiä koskevat määräykset. Asiantuntijana Yleisradio tai MTV3:n ohjelmissa kuullut ovat oikeutettuja esiintyjille määriteltyihin palkkioihin.

ESIINTYJIEN PALKKIOT

Yhtyneet-sopimus määrittelee tarkasti Yleisradion ja MTV3:n ohjelmissa esiintyville maksettavat palkkiot. Esimerkkejä palkkioista 1.10.2011 alkaen:

Haastateltavan palkkio radiossa

- 5 minuuttiin asti 55,51 euroa
- ja kultakin seuraavalta minuutilta 5,77 euroa

Radion keskusteluun osallistuja

- 10 minuuttiin asti 239,22 euroa
- ja kultakin seuraavalta minuutilta 12,31 euroa

Televisiolle annetut lausunnot ja haastattelut

- 5 minuuttiin asti 84,65 euroa
- ja kultakin seuraavalta minuutilta 7,78 euroa

Asiantuntijalausunnot ja esitelmät televisiossa

- 5 minuuttiin asti 232,87 euroa
- ja kultakin seuraavalta minuutilta 21,07 euroa

Keskusteluun osallistuminen televisiossa

- 10 minuuttiin asti 331,15 euroa
- ja kultakin seuraavalta minuutilta 5,19 euroa

Jos keskustelijoita on enemmän kuin viisi, keskustelijan palkkio on kuitenkin 1/5 kokonaispalkkiosta ja vähintään 81,13 euroa.

Toinen tietokirjailijan kohtaama osa Yhtyneet-sopimusta on ohjelmien tai niiden osien tekeminen radioon tai televisioon.

Radion palkkioissa on määritelty 11 eri ohjelmatyyppiä alalajeineen. Niitä ovat muun muassa lähetys-

virta ja juontaminen, haastatteluraportti, uutissähke, selostukset sekä esitelmät, esittelyt, pakinat ja kritiikkiohjelmat. Palkkio määräytyy ohjelmatyyppin mukaan, sillä kukin niistä vaatii erilaista osaamista.

Esimerkiksi ohjelmatyypille esitelmät, esittelyt, pakinat ja kritiikkiohjelmat on 1.10.2011 alkaneessa sopimuksessa määritelty tällainen palkkio: ”Tieteellinen, kansantajuistieteellinen, kulttuurikriittinen esitelmä; näytelmän, kirjojen tai musiikkiteoksen esittely; toimittajan/kriitikon tekemä arvio teatteriesityksestä, kirjasta tai musiikkiesityksestä; pakina tai keskustelun alustus” viiteen minuuttiin asti 201,84 euroa ja kultakin seuraavalta minuutilta 17,56 euroa. Mikäli kirjoittaja ei lue itse, palkkiosta sovitaan erikseen.

Näin tarkalla sopimuksella luulisi asioiden sujumisen olevan helppoa, mutta niin ei valitettavasti ole. Kuluissaan säästävät yhtiöt käyttävät välillä erilaisia nikskejä sopimuksen kiertoon. Yksi tapa on ohjelmatuotannon ulkoistaminen, missä kokenutkin asiantuntija-haastateltava voi mennä halpaan.

Sopimus ei sido alihankkijoita. Olen itsekin jäänyt kerran palkkiotta, kun en tajunnut, että MTV3:n studiolla kuvattu MTV3:n ohjelma ei ollutkaan MTV3:n ohjelma vaan alihankintaa. Sen jälkeen opin aina haastattelupyynnön tullessa kysymään mikä yhtiö ohjelman tuottaa. Jos se ei ole MTV3 tai Yleisradio, olen sopinut etukäteen palkkiosta ja yleensä sen saanutkin.

Toinen tapa kiertää sopimusta on määritellä ohjelmatyyppi uudelleen. Sopimus sanoo muun muassa näin: ”Palkkiota ei makseta esiintyjän vakinaisesti tai tilapäisesti hoitamaan toimeen, virkaan tai tehtävään liittyvistä uutisluonteisina pidettävistä lausunnoista, haastatteluista ja tiedotuksista.”

Aivan järkeenkäypää: kun pääministeri kertoo juovansa nyt kahvia, palkkiota ei makseta. Sopimuksen

erillisessä pöytäkirjamerkinnässä todetaan vielä, että kirjailijalle ei myöskään makseta palkkiota, kun häntä haastatellaan uutisluonteisesti uusimmasta kirjastaan.

Yleisradiossa on joskus tulkittu tätä hiukan väljästi. Palkkionmaksussa asiantuntijahaastatteluja on pyritty kirjaamaan uutislausuntoina ja ohjelmatyyppejä nimetty uudelleen. Olen itsekin jäänyt ilman Yleisradion palkkiota heidän omassa televisio-ohjelmassaan, koska Yleisradio tulkitsi pitkän ja valmistellun haastatteluni uutiseksi. Suuri pulma tämä ei kuitenkaan ole, ja sopimuksen allekirjoittaneet liitot ovat puuttuneet siihen. Palkkioperusteiden ilmoittamisesta ollaan valmistele-massa ohjeita.

Yhtyneet-sopimus löytyy Radio- ja televisiotoimit-tajien liitto RTTL:n verkkosivuilta www.rttl.fi.

Entä luentojen pitäminen?

Tietokirjailijoita kutsutaan usein pitämään luentoja teoksestaan tai erikoisalaltaan. Kustantaja saattaa pyytää panostasi kirjasi markkinoinnissa. Tällaiset keikat ovat monesti tervetullutta vaihtelua arkistossa tai tietokoneen ääressä istumiseen, eikä oman kirjan markkinointikaan ole hassumpi ajatus.

Suomen tietokirjailijat ry kuuluu lukemisharras-tusta ja kirjallisuutta edistävään Lukukeskukseen, joka järjestää vuosittain runsaasti kirjailijavierailuja, myös tietokirjailijoille. Kirjailijat käyvät muun muassa kou-luissa, päiväkodeissa, kirjastoissa.

Tilaaaja maksaa Lukukeskukselle, joka hoitaa palkki-on kirjailijalle sekä kaiken järjestelyihin liittyvän pape-rytyön. Lukukeskuksella on esiintymisille oma palkkio-suositus, joiden pohjalta Suomen tietokirjailijat ry on laatinut suositukset esiintymisten palkkioneuvottelun

pohjaksi. Vuoden 2012 suositukset ovat ohessa.

Suosituksia voi pitää lähtökohtana keskusteltaessa kustantajan kanssa siitä, millaisen palkkion se maksaa kirjan markkinointiin liittyvistä esiintymisistä. Käytäntö tosin on karumpi, moni kustantaja odottaa kirjailijan osallistuvan myynninedistämiseen korvauksetta tai hyvin pienellä palkkiolla. Kannattaa harkita oma linjansa: onko markkinointi itselle niin tärkeää, että sitä voi tehdä korvauksetta ja käyttämällä siihen omaa työaikaa? Valmista vastausmallia ei ole.

KIRJAILIJAVIERAILUJEN PALKKIOSUOSITUKSET

1. Kirjastot ja kulttuuritilaisuudet

Kirjailijan esiintyminen (45 min) ja yleisökeskustelu

- 1 esiintyminen 250 euroa
- 2 esiintymistä samana päivänä 400 euroa

Oman tekstin lukeminen ääneen

- 150 euroa

Paneelikeskustelu

- alkaen 150–250 euroa paneelin osallistuja- ja työmäärästä riippuen

Valmisteltu luento (45 min) ja yleisökeskustelu

- 350–800 euroa, palkkio sovitaan tapauskohtaisesti esiintyjän kanssa

Palkkioon lisätään mahdolliset matka- ja majoituskulut.

2. Kaupalliset tilaisuudet / yritysasiakkaat

Kirjailijan esiintyminen (45 min) ja keskustelu

- 700 euroa

Oman tekstin lukeminen ääneen

- 500 euroa

Valmisteltu luento

- alkaen 1000 euroa

Muut palkkiot sovitaan tapauskohtaisesti esiintymislanteesta riippuen.

3. Koulut

Pienille ryhmille (kaksi luokkaa)

- Yksi esiintyminen 250 euroa (45 min oppitunti)
- Kaksi esiintymistä 350 euroa
- Kolme esiintymistä 450 euroa = koko päivä
- Neljä esiintymistä 550 euroa

Esiintymisiä

- kahtena päivänä 800 euroa
- kolmena päivänä 1100 euroa
- neljänä päivänä 1400 euroa
- viitenä päivänä 1700 euroa

Isoille ryhmille

- 45 minuutin esiintyminen 350 euroa
- Kaksi esiintymistä 500 euroa
- Kolme esiintymistä 650 euroa = koko päivä

Esiintymisiä

- kahtena päivänä 1000 euroa
- kolmena päivänä 1300 euroa
- neljänä päivänä 1600 euroa
- viitenä päivänä 1900 euroa

4. Kirjoitustyöpajojen vetäminen

- 1 työpaja (2 oppituntia) 300 euroa
- 2 työpajaa (4 oppituntia) 450 euroa
- 3 työpajaa (6 oppituntia) 600 euroa

Ryhmäkoko enintään 25 oppilasta

Muuta huomioitavaa

- Mikäli vierailu toteutetaan viikonloppuna tai par-

haana kesäloma-aikana, palkkioihin neuvotellaan korotusta tapauskohtaisesti.

- Mikäli yhteen esiintymisen kuluu aikaa esim. matkojen tähden huomattavan paljon, palkkioon neuvotellaan korotus tapauskohtaisesti. Kirjailija voi myös esittää oman palkkiopyyntönsä.
- Jos esiintyminen, opetus tms. peruuntuu tietokirjailijasta riippumattomasta syystä myöhemmin kuin kaksi viikkoa ennen tilaisuutta, hänelle korvataan puolet sovitusta palkkiosta.
- Matkat, majoitus ja päivärahat korvataan valtion matkustussäännön mukaisesti.
- Yleisö- tai opetustilaisuudessa pidettyä alustusta, luentoa, esitelmää tms. ei saa monistaa, nauhoittaa, videoida tai muulla tavoin tallentaa ilman esiintyjän lupaa.

Lisätietoja: www.lukukeskus.fi

TIIVIISTI

Freelancerin palkkio ei ole palkka vaan se sisältää kaikki kulut.

Lehtien avustajasopimuksissa on oltava tarkkana tekijänoikeuksistaan.

Radio- ja tv-työlle on freelancereiden oma työehtosopimus.

TYÖSUHTEESSA VAI YRITTÄJÄNÄ?

Vapana kirjoittajana eli freelancerina työsuhteen ulkopuolella työskentelevät tietokirjailijat ovat käytännössä yrittäjiä, haluavat tai uskovat he sitä tai eivät. Tilanteet vaihtelevat: esimerkiksi osa tieto- ja oppikirjailijoista työskentelee välillä lyhyisiin työsuhteisiin palkattuina tutkijoina ja välillä taas apurahoilla.

Melkoinen osa tietokirjailijoista työskentelee muuten kuin työsuhteessa. Suomen tietokirjailijoiden jäsenkyselyssä *Asiantuntijakirjailijat* (2004) 14 prosenttia vastanneista kertoi olevansa freelancereita. Työsuhteessa eri aloilla työskenteli 60 prosenttia, loppu neljännes oli eläkeläisiä.

Ero työsuhteessa olevan ja yrittäjänä työskentelevän välillä on ihmisen itsensä kannalta merkittävä. Työsuhhteessa työnantajan tulee huolehtia eläkevakuutusmaksuista, työterveydenhuollosta, vakuutuksista ja työvälineiden hankinnasta. Yrittäjä hoitaa nämä ja monet muut velvoitteet itse.

Työsuhteinen työ voi olla monenlaista. Se voi olla perinteinen jatkuva kuukausipalkkainen työ, etätyö kotona, pätkätyö esimerkiksi yliopiston tutkijana, osa-aikainen työ, vuokratyö tai satunnaisten työkeikkojen tekeminen.

Työsuhde syntyy, kun työntekijä työskentelee työnantajan johdon ja valvonnan alaisena ja työstä maksetaan palkkaa. Tällöin työn ehtoihin sovelletaan työsopimuslakia.

Työsuhteesta tehdään yleensä kirjallinen työsopimus. Sopimukselle ei kuitenkaan ole muotovaatimuksia ja se voi olla suullinenkin. Lain määrittelemä työsopimuksen käsite on pakottavaa oikeutta. Mikäli työsuhteen tunnusmerkit täyttyvät, eivät osapuolet voi sopia, että työsopimuslakia ei sovelleta.

Rajanveto työsuhteen ja yrittäjyyden välillä on joskus hankalaa, ja oikeuskäytännössä on kiteytynyt tulkinnan avuksi useita työsuhteen tunnusmerkkejä. Seuraavassa on valikoima niistä. Kaikki tunnusmerkit eivät täyty kaikissa työsuhteissa tai kaikilla yrittäjillä.

TYÖSUHTEEN JA YRITTÄJYYDEN RAJANVETOA

Työsuhteeseen viittaavat:

- työn tekeminen työnantajalle
- työstä maksetaan palkkaa tai muuta vastiketta
- työnantaja valvoo ja johtaa työtä eli työnantajan direktio-oikeus
- työstä on sovittu työntekijän ja työnantajan välillä
- työ tehdään työnantajan tiloissa ja välineillä
- työnantaja määrää työnteon ajan, paikan, suorittamistavan ja laadun
- työntekijällä on oikeus palkalliseen sairauslomaan ja vuosilomaan
- työnantaja hankkii ja maksaa työeläkevakuutuksen
- oikeutta tehdä työtä muille on rajoitettu
- työntekijä voi saada palkkasaatavansa palkkaturvasta
- oikeus ansiosidonnaiseen työttömyyskorvaukseen
- työnantaja hankkii sijaisen

Yrittäjyyteen viittaavat:

- työ tehdään asiakkaalle tai toimeksiantajalle
- työstä maksetaan palkkio, ei palkkaa
- yrittäjä kantaa työn taloudellisen riskin ja palkkio maksetaan vain tehdystä työstä
- työn kaikki kulut sisällytetään palkkioon
- pääsääntöisesti työ laskutetaan, ja lasku sisältää arvonlisäveron tai maininnan siitä, miksi veroa ei peritä
- työn tilaaja ei rajoita työskentelyä muille ja toimeksiantajia on useita
- yrittäjä määrää itse työn ajan ja paikan

- työ tehdään yleensä työn tekijän omissa tiloissa ja omilla laitteilla
 - toimeksiantajalla ei ole velvollisuutta kustantaa yrittäjän lomiam tai korvausta sairausajalta
 - yrittäjä hankkii itse yrittäjäeläkevakuutuksen
 - yrittäjä on ennakkoperintärekisterissä tai toimii freelancer-verokortilla
 - saamatonta palkkiota ei saa palkkaturvasta, mutta sen voi laittaa perintään
 - työn tarjoaminen yrityksen kautta, mutta ilman yritystäkin voi toimia yrittäjänä
 - mahdollisuus liittyä yrittäjien työttömyyskassaan
-

Freelancer-verokortti on helppo

Yrittäjänä voi työskennellä monessa eri juridisessa muodossa: muun muassa free-verokortilla, ammatinharjoittajana tai osakeyhtiönä. Free-verokortti on näistä yksinkertaisin tapa järjestää verotus työsuhteen ulkopuolella.

Free-verokortti soveltuu osin niille tieto- ja opikirjailijoille, jotka tekevät lyhyitä pätkätöitä limitäin freelance-työn kanssa. Samoin niille, joiden leipä koostuu monista lyhyistä työsuhteisista keikkatöistä. Samalla kortilla voidaan verottaa sekä lyhyiden työsuhteiden palkka että esimerkiksi tekijänpalkkiot tai luentopalkkiot.

Verottajan mukaan kortin saavat ”tulonsaajat, joilla oman ilmoituksensa mukaan on useita palkan- tai palkkionmaksajia samanaikaisesti”. Näitä maksajia pitää henkilöverotuksen oppaan mukaan kertyä vuodessa vähintään 4–5.

Freelancer-verokortissa on yksi ainoa kaikkiin tuloihin sovellettava pidätysprosentti ilman tuloarajoja.

Maksaja pidättää sen mukaisen veron palkkioista tai palkoista. Pidätysprosentti lasketaan verotettavan ilmoittamien kokonaistulojen perusteella.

Määrittelyssä huomioidaan ammattiin liittyvät kulut, kuten yrittäjäeläkevakuutus tai työhuone. Prosenttia voi vuoden mittaan muuttaa vastaamaan toteutuneita tuloja.

Freelancer-verokorttilaisten asiat käsitellään vero-toimistossa palkansaajien puolella, ei yrittäjien. Ammatin aiheuttamat kulut huomioidaan kuitenkin vähennyksinä lähes samalla tavalla ja samoin perustein kuin yrityksinä toimivilla. Nämä kulut ilmoitetaan verolomakkeella 15, Taiteilijan ja freelancerin tulot. Se löytyy osoitteesta www.vero.fi.

Ammatinharjoittaja ja toiminimi

Yrittäjän asemassa työskentelevä voi hakeutua ammatinharjoittajaksi eli hankkia toiminimen. Se on muotovaateiltaan melko yksinkertainen yrittämisen muoto. Peruspääomaa ei vaadita, yhdenkertainen tilinpito riittää ja tositteet on säilytettävä kuusi vuotta. Ammatinharjoittaja voi rekisteröidä käyttöönsä oman toiminimen.

Mikäli ammatinharjoittajalla on palveluksessaan useita muita työntekijöitä tai hänellä on pysyvä osto- ja myyntipaikka, häntä kutsutaan liikkeenharjoittajaksi. Molempia kutsutaan virkakielessä usein yhteisnimellä yksityinen elinkeinonharjoittaja.

Ammatinharjoittaja hakeutuu ennakkoperintäre-kisteriin. Tällöin hän laskuttaa palkkionsa toimeksiantajiltaan bruttomääräisinä ja maksaa itse sovitun veron joka kuukausi. Puoleen tai toiseen liikaa lipsahaneet verot tasataan lopullisessa verotuksessa.

YRITYSTEN REKISTERÖINNIN MAKSUT

Toukokuussa 2012 eri yritysmuotojen rekisteröintimaksut kaupparekisteriin ovat:

- yksityinen elinkeinonharjoittaja 75 euroa
 - osuuskunta 350 euroa
 - kommandiittiyhtiö ja avoin yhtiö 180 euroa
 - osakeyhtiö 350 euroa
 - kunkin aputoiminimen lisäys 75 euroa
-

Osuuskunta

Osuuskunta on mielenkiintoinen yhdessä yrittämisen muoto, joka on saavuttanut uutta suosiota myös kulttuurin ja viestinnän alalla. Osuuskunnan voi perustaa vähintään kolme ihmistä tai oikeushenkilöä. Laki ei määrää sille vähimmäispääomaa.

Osuuskunta on jäsentensä omistama yhteisyritys. Se harjoittaa taloudellista toimintaa jäsentensä talouden ja elinkeinon tukemiseksi. Osuuskunnan jäsenmäärää ei ole rajattu, jäsenen vastuu rajoittuu maksettuun osuusmaksuun ja osuuskunnasta voi erota koska tahansa.

Vähintään seitsemän ihmisen osuuskunnassa sen jäsenet voivat liittyä palkansaaajien työttömyyskassoihin ja saada ansiosidonnaisen työttömyysturvan. Tämä mahdollisuus yksinyrittäjältä käytännössä puuttuu.

Avoin yhtiö ja osakeyhtiö

Kommandiittiyhtiö ja avoin yhtiö ovat niin sanottuja henkilöyhtiöitä. Ne vaativat vähintään kaksi yhtiömiestä. Avoimessa yhtiössä he vastaavat yhdessä

yhtiön sitoumuksista, kommandiittiyhtiössä taas on sekä vastuunalainen yhtiömies että äänetön yhtiömies. Jälkimmäisen vastuu rajoittuu hänen yhtiöön sijoittamaansa summaan.

Muodoltaan säännellyin yrittämisen muoto on osakeyhtiö. Se vaatii 2 500 euron peruspääoman ja sillä on oltava yhtiökokous, hallitus, tilintarkastaja ja tarkka tilinpito. Lähinnä omaa työtään myyville pienyrittäjille osakeyhtiö on usein turhan raskas koneisto, muotovaateiltaan yksinkertaisemmat yrittämisen muodot riittävät.

TIIVIISTI

Työsuhteisen työn ehdot eroavat jyrkästi freelance-työstä.

Yrittäjänä toimimiseen on monta juridista vaihtoehtoa.

Byrokratialtaan kevyin yrittäjyyden muoto on freelancer-verokortti.

VEROTUKSEEN KANNATTAA PEREHTYÄ

Verotukseen on syytä joskus perehtyä kunnolla, varsinkin koska lait ja käytettävät termit muuttuvat. Sekä sivutoimisen tieto- ja oppikirjailijan että freelancerinkin kannattaa oppia perustelevaan kulunsa kunnolla ja erityisesti löytämään niiden loogiset yhteydet tulonhankintaan.

Jos palkkatyön ohella on muita tuloja, niistäkin yleensä kertyy vähennettävää. Omaa verotusta voi pyytää oikaistavaksi viisi vuotta verovuotta seuraavan vuoden päättymisestä; muutamaa vuotta myöhemmin mieleen juolahtaneet kulut voi vielä esittää vähennettäväksi verotettavasta tulosta.

Muu kuin palkkana maksettava tulo eli palkkiot maksetaan joko työ- tai käyttökorvauksina. Tekijänoikeuskorvaukset maksetaan käyttökorvauksena, palvelujen myynnistä saadut palkkiot työkorvauksena. Luento- ja kokouspalkkiot ovat verotuksessa palkkaa.

Yrittäjän ammatissa on monia kuluja

Yrittäjän asemassa kirjoja tekevän lakisäätteiset eläkevakuutusmaksut lasketaan kuluiksi omista tuloista tai yhtiön verotuksessa. Muita kulueriä on koko joukko: työhuone, puhelin, työtarvikkeet, tietyt matkakulut, ammattikirjallisuus ja -lehdet, alan järjestöjen jäsenmaksut ja työvälineiden poistot. Tärkeintä on kulun liittyminen työhön.

Freelancerin verolomake 15 sisältää jo valmiiksi yleisimmät freelancerin vähennyskohteet. Sen alussa on tilaa laatia luonnehdinta omasta työstä. Se saattaa olla tarpeen kirjata – kaikki verovirkailijat eivät tunne tieto- ja oppikirjailijan aherruksen arkea.

Ammattitaidon ylläpitämiseksi – ei kehittämiseksi – hankittu kirjallisuus ymmärretään verotuksessa onneksi laajasti, varsinkin tietokirjailijalla se on selkeä osa työn kuluja. Jos hankitulla teoksella on jokin yhteys verovuonna tehtyyn työhön, vielä parempi. Kun ammattikirjallisuutta on hankittu apurahalla, ei sitä tietenkään voi veroissa vähentää. Oman alan erikoislehtien tilausmaksujen tulisi olla vähennykelpoisia.

Ammattiliittojen ja ammatin kannalta tärkeiden järjestöjen jäsenmaksut hyväksytään vähennyksiksi. Ammattiliittojen ja Suomen tietokirjailijat ry:n jäsenmaksut ovat itsestään selvästi verovähennykelpoisia, kuten monet muutkin oman erikoisalan järjestöt tilanteen mukaan. Mikäli kunnan verotoimisto ei hyväksy jäsenmaksua vähennyksenä, kannattaa ottaa yhteyttä hyljeksittyyn järjestöön. Se lähestyy kunnan verojohtajaa ja selvittää toimintaansa; tämä on toiminut ennenkin.

Matkat oman ammattialan järjestöjen koulutukseen ovat ammattitaidon ylläpitämistä ja verovähennykelpoisia.

Freelancer-verokortilla työskentelevän tulisi saada läpi myös päivärahavähennys, eli työmatkan matkajalta voi laskea itselleen päivärahaa vastaavan vähennyksen. Heille yrittäjäpäivärahat ovat kotimaassa pienempiä kuin valtion – ja sen myötä muidenkin – maksamat verottomat päivärahat. Tarkat summat löytyvät verkkosivuilta www.vero.fi.

Erillisen työhuoneen kulut selvittää melko helposti, mutta kotona työskentelevältä saatetaan pyytää tarkat laskelmat esimerkiksi puhelinkulujen jakaantumisesta yksityis- ja ammattikäyttöön. Jos verotoimiston hyväksymä jako poikkeaa suuresti mielestäsi oikeudenmukaisesta jaosta, kannattaa tilata kuukauden tai parin erittely puhelinkuluistasi. Erittelyyn voi merkitä työpuhelut ja perustella sillä näkemyksensä.

Sivutoimisen tieto- ja oppikirjailijan verotus

Kaikki palkansaajat saavat automaattisesti tulonhankkimisvähennyksen, vuonna 2012 se on 620 euroa. Jos tulon hankkimisesta aiheutuu enemmän kuluja, ne tulee eritellä ja niiden liittyminen tulonhankintaan pitää selvittää.

Sivutoiminen tieto- tai oppikirjailija voi kirjata tulonhankintaansa liittyvät asialliset kulut samoin perustein kuin yrittäjä. Tällöin on luonnollisesti voitava osoittaa tietokirjailijan työstä myös tuloja, ja kulujen on kohdistuttava tähän työhön.

Tositteita ei liitetä veroilmoitukseen, mutta ne tulee säilyttää, koska verotoimisto saattaa pyytää ne nähtäväksi.

Verohallitus laatii vuosittain palkansaajien verotuksen yhtenäistämisohjeen, jossa määritellään tavanomaiset kuluvähennysten tasot erälle sivutoimisille töille. Mukana on myös työhuonevähennys. Mikäli työhuone ei ole erillinen tila, jonka kulut voidaan osoittaa tosittein, vuonna 2011 sai pääansiotulonsa omassa työhuoneessaan hankkiva vähentää kuluina 740 euroa vuodessa. Mikäli sivutulot ovat huomattavat, työhuonevähennys on 370 euroa vuodessa. Satunnaisten tulojen hankkimisessa vähennys on 185 euroa vuodessa.

Tietokonehankinnasta on oma kulukaavansa. Jos laitteiden käytöstä työssä ei ole näyttöä, ei vähennystä saa lainkaan. Jos työkäytöstä on näyttöä, vähennys on 50 prosenttia hankintamenoista. Kun tietokonetta on käytetty huomattavien sivutulojen hankinnassa, eli näyttö on pääasiallisesta työkäytöstä, voi koko hankintamenon vähentää. Samaa prosenttia voidaan käyttää tietoliikenneyhteyden kuluvähennyksessä.

Yhtenäistämisohje tarkentaa vielä: ”Vähennystä

pyydettyä on selvitettävä pyytäjän ammatti sekä kuinka paljon ja mihin konetta työssä käytetään. Myös perheen yksityiskäyttöön on kiinnitettävä huomiota. Merkitystä käytön jakautumisessa voidaan antaa muun muassa sille, onko perheessä useampia koneita. Tavanomaisen vähäisen yksityiskäytön (mm. käyttö pankkipalveluissa) perusteella täyttä vähennystä ei ole syytä evätä.”

Poisto eli työkäytössä olevien laitteiden arvon aleneminen koskee samojen periaatteiden mukaan sekä sivutoimista tietokirjailijaa että freelanceria. Jos kalusto ja laitteet ovat käytössä todennäköisesti yli kolme vuotta, lasketaan niistä vuosittain poistot enintään 25 prosentin erinä kulloinkin jäljellä olevasta summasta.

Hankintahinnaltaan vähäiset laitteet voi poistaa kerralla. Raja on verottajan vuoden 2011 ohjeen mukaan tuhat euroa.

Mukaan ennakkoperintärekisteriin

Verohallitus määrittelee ennakkoperintärekisterin: ”Elinkeinotoimintaa, maataloutta tai muuta tulonhankkimistoimintaa harjoittava rekisteröidään ennakkoperintärekisteriin.”

Aiemmin ennakkoperintävelvolliseksi pääsy oli hankalaa, nyt ei. Rekisteriin voi ilmoittautua missä tahansa yritysmuodossa, free-verokortilla toimivana tai vaikka omana itsenään. Verorästit tosin tarkistetaan, sillä ne voivat estää rekisteriin pääsyn.

Ennakkoperintärekisterissä oleva laskuttaa työstään bruttoperiaatteella eli palkkion kuluineen, maksaja ei tee siitä mitään ennakonpidätystä. Vero hoituu etukäteen laskettuina kuukausittain maksettavina ennakoina.

Patentti- ja rekisterihallitus ylläpitää yhdessä verohallinnon kanssa yritys- ja yhteisötietojärjestelmää (YTJ). Siihen on merkitty kaikki yritykset ja yhteisöt, joista on tehty perustamisilmoitus kauppa- tai ennakkoperintärekisteriin.

Laskun maksaja tarkistaa verkosta YTJ-sivuilta laskuttajan antaman y-tunnuksen avulla, että rekisteriasiat ovat kunnossa. Laskuttajan ei enää tarvitse liittää rekisteriotetta laskuunsa. Saman tiedon maksaja saa tilatuksi myös matkapuhelimeensa tekstiviestinä.

Samoin kuin free-verokortilla, myös ennakkoperintärekisteriin laskettua veroa voi korjata olosuhteiden muuttuessa. Ennakkovero on tietysti maksettava säännöllisesti maksukuukauden tuloista riippumatta.

Rekisteriin liittymisen hyödyt riippuvat yrittäjän tilanteesta. Moni maksaja arvostaa järjestelmän kätevyyttä ja se antaa laskuttajasta ammattimaisen kuvan. Free-kortilla laskutettaessa kortin kopio on toimitettava mukana.

Makuasia on se, haluaako maksaa kiinteän veron joka kuukausi vai antaako maksajan pidättää verot joka palkkiosta erikseen. Tämän valinnan voi tehdä vain free-verokorttilainen, yrityksenä toimivan on yleensä liityttävä rekisteriin.

Tietokirjailija ja arvonlisävero

Arvonlisäverolain 45. pykälä sanoo, että tekijänoikeuden luovuttaminen on arvonlisäverosta vapaa- ta, ja juuri tätä luovuttamista tieto- tai oppikirjailijat tekevät. Kirjailijan, kirjoittavan toimittajan tai kirjailijan työhön ei arvonlisävero ulotu.

Muutama tietokirjailijan tekemisiin toisinaan liittyvä työ sen sijaan on arvonlisäveron alaista. Valokuvaus,

kuvitus, julkaisujen taittaminen ja kustannustoimittajan työ lasketaan palvelujen myynniksi, mihin kohdistuu 23 prosentin arvonlisävero.

Toisinaan raja saattaa olla melko epäselvä. Esimerkiksi tietokirjan ei-työsuhteista toimittajuutta pidetään palvelun myyntinä, varsinkin jos työ koostuu lähinnä editoinnista ja kirjan koostamisesta. Mikäli toimittaja kirjoittaa itse merkittävän osan kirjasta, työ tältä osin on tekijänoikeuden luovuttamista.

Veroa ei onneksi peritä vähäisestä toiminnasta. Verollisen liiketoiminnan alaraja vuonna 2012 on 8 500 euroa vuodessa. Jos arvonlisäveron alaista työtä tekee sitä pienemmällä summalla vuodessa, veroa ei makseta. Jos raja ylittyy, vero maksetaan koko summasta, ei vain raja-arvon ylittävästä summasta. Maksuun saa huojenusta 22 500 euron liikevaihtoon asti.

Vero lisätään palkkiolaskuun ja laskuttaja tilittää sen verottajalle. Jos veroa ei mene, perimättömyyden syy kirjataan laskuun, esimerkiksi tekijänoikeuden luovuttaminen tai vähäinen toiminta.

Samassa laskussa tulisi eritellä arvonlisäveron alaiset ja siitä vapaat erät. Kirjan toimittamisen kaltaista isoa työtä tehtäessä laskun summa saattaa mennä yli arvonlisäveron alarajan. Jos työstä on osa toimittajan kirjoittamaa eli tekijänoikeuden luovuttamista, sen voi eritellä laskussa. Tällöin arvonlisäverollisen palvelujen myynnin osuus jää kenties veron alarajan alapuolelle, mikä helpottaa tietokirjailijan paperityötä.

Arvonlisäverovelvollisuus ei riipu lainkaan siitä, toimiiko yrittäjänä vai sivutoimisena tieto- tai oppikirjailijana palkkatyön ohessa. Vero on maksettava, kun sen tosiasialliset ehdot täyttyvät. Epäselvissä tapauksissa kannattaa pyytää verotoimistosta opastusta.

Apurahojen verotus

Tuloverolain 82. pykälä määrittelee apurahojen verokohtelun. Asiaan vaikuttavat niin apurahan maksaja, myönnetty summa kuin apurahalla tuetun työn luonnekin.

Verotettavaa tuloa eivät ole apurahat, jotka on saatu opintoja, tieteellistä tutkimusta tai taiteellista toimintaa varten. Sama pätee tieteellisen, taiteellisen tai yleishyödyllisen toiminnan tunnustuspalkintoihin.

Muulta kuin valtiolta, kunnalta, julkisyhteisöltä tai Pohjoismaiden neuvostolta saadut apurahat ovat verotettavaa tuloa silloin, kun kaikki apurahat ja palkinnot tulohankinnan menojen vähentämisen jälkeen ylittävät valtion taiteilija-apurahan määrän. Maaliskuun 2012 alusta se on 1 626,99 euroa kuussa, eli 19 444,88 euroa vuodessa.

On hyvä huomata, että isotkaan säätiöt ja rahastot eivät ole julkisyhteisöjä. Verohallitus edellyttää, että kaikki yli tuhannen euron apurahat tulee ilmoittaa verottajalle. Samoin apurahoja saaneen on ilmoitettava ne veroilmoituksessa summasta riippumatta.

Toisinaan verottaja joutuu pohtimaan, onko apuraha verotettavaa tuloa vai ei. Minäkin olen saanut vastata verotoimiston kyselyihin joidenkin saamieni apurahojen luonteesta ja myöntäjästä, mutta aina ovat pulmat selvinneet.

Jos apuraha tulkitaan korvaukseksi tehtävästä työstä, sitä on verotettava. Tieteen tai taiteen harjoittaminen apurahalla ei ole sama kuin toisen lukuun tehtävä työ. Tämä kysymys saattaa tulla tilaustyön luonteista kirjaa apurahalla tekevän tietokirjailijan eteen.

Verotuksen kannalta on oleellista, että apuraha on vastikkeeton suoritus. Apurahan myöntäjä ei saa edellyttää saajalta tulosta, joka suoraan hyödyttää apurahan

myöntäjää, vaikka eri rahastot luonnollisestikin myöntävät tukea oman alansa tutkimuksiin ja julkaisuihin.

Verottomuuden puolesta puhuu se, että apuraha on ollut yleisesti haettavissa, että saaja on hakenut sitä muiden joukossa, että saaja ei ole töissä apurahan myöntäjällä, että tuella ei korvata tehtyä työtä eikä työsuunnitelmaa toteuteta myöntäjän ohjauksessa. Verottaja kysyykin apurahan ilmoituslomakkeessa, onko apuraha ollut haettavissa ja onko saaja työsuhhteessa myöntäjään.

Mikäli apurahan myöntäjä on rajannut tutkimusaiheen, vaatinut itselleen joko sen käyttöoikeuksia tai tekijänoikeuksia tai velvoittaa apurahan saajan esimerkiksi opetustyöhön, on kyseessä palkka.

Jos apuraha on myönnetty kohdeapurahana esimerkiksi tietokoneen hankintaan tai matkaan, ei sillä katettuja kuluja voi tietenkään vähentää verotuksessa tulonhankintakuluina.

TIIVIISTI

Tulonhankintaan liittyvät kulut ovat verovähennyskelpoisia.

Tekijänoikeuden luovutuksesta ei makseta arvonlisäveroa.

Apurahat ovat yleensä verottomia.

ELÄKEPÄIVILLE TAI SAIRAUSVUOTEELLA

Tietokirjailijakin voi joskus päästä eläkkeelle, eikä se huono tavoite olekaan. Jokaisesta työtä tekevästä on Suomessa maksettava eläkevakuutusmaksuja. Vakuuttamisvelvollisuus kattaa sekä työntekijät että yrittäjät 18–68-vuotiaina.

Työeläkettä varten on monta erilaista järjestelmää ja lakia, joista yksityisen sektorin työeläkelait TEL, LEL ja TAEI yhdistyivät vuonna 2007 työntekijän eläkeläiksi, TYEL:ksi. Yrittäjien eläkelaki YEL säilyi erillisenä.

Työnantajaltaan työsuhteeseen liittyvää palkkaa nauttivat ovat TYEL:n piirissä. Palkan lisäksi työnantaja maksaa työntekijästä eläkevakuutuksen. Se on tietty prosentti palkasta, vuonna 2012 se on keskimäärin 22,8 prosenttia palkasta. Työntekijä maksaa siitä iästään riippuen itse 5,15 tai 6,5 prosenttiyksikköä.

YEL-vakuutus on yrittäjälle pakollinen

Jos ihminen ei ole työsuhteessa mutta tekee tuloa tuottavaa työtä, on eläke järjestettävä muulla tavalla. Vapaalla kirjoittajalla se tapa on lähes poikkeuksetta YEL-vakuutus eli yrittäjäeläke.

Vakuutus on otettava, kun yrittäjätulot ylittävät 7 105,84 euroa vuodessa. Tämä luku on vuodelta 2012, summa tarkistetaan vuosittain.

YEL-vakuutus takaa saman vakuutusturvan kuin muukin työeläke: vanhuuseläke, varhennettu vanhuuseläke, yksilöllinen varhaiseläke, työkyvyttömyyseläke, osatyökyvyttömyyseläke, osa-aikaeläke ja työttömyyseläke. Se on siis muutakin kuin vanhuuseläkkeelle siirtymisen jälkeen käteen tulevat eurot, se on yrittäjän

ja perheen perusturva eräissä elämän ikävissä tilanteissa.

Kuolemantapauksessa alaikäiset lapset ja leski saavat sen eläkkeen, jonka vakuutettu olisi saanut, jos hän olisi jatkanut työtään eläkeikään asti. Avopuolisolle eläkettä ei makseta. Lakisääteiseen YEL-vakuutukseen voi ottaa lisäturvaa tarjoavat vapaaehtoiset osat, joiden maksut ovat verovähennyskelpoisia.

Viime vuosina on markkinoitu innokkaasti vapaaehtoisia yksityisiä eläkevakuutuksia. Ne tarjoavat yleensä vain mahdollisuuden korottaa vanhuuseläkettä tai siirtää aikaisemmin eläkkeelle. Työkyvyttömyys- tai perhe-eläkettä ne eivät anna, ja maksutkin ovat vain osin verovähennyskelpoisia toisin kuin YEL-vakuutus. YEL on lakisääteinen ja pakollinen, yksityinen vapaaehtoinen vakuutus ei poista velvoitetta ottaa sitä.

ELÄKEKARTTUMA RIIPPUU IÄSTÄ

Työeläke karttuu eri-ikäisille eri vauhdilla. Karttumisprosentti 18–52-vuotiaana on 1,5 vahvistetusta työtulosta vuotta kohti. Työntekijän tai yrittäjän 53-vuotissyntymäpäivää seuraavan kuukauden alusta karttuma nousee 1,9 prosenttiin.

63–68-vuotiaana karttuma nousee 4,5 prosenttiin. Tällä pyritään kannustamaan pysymistä pitkään työelämässä; se tosin on yrittäjillä lähes sääntö muutenkin.

Mikäli eläkkeelle joutuvalla (sairaseläke) tai pääsevällä (vanhuuseläke) ei ole työuransa aikana ollut riittävää eläketurvaa, hän saa kansaneläkkeen tai työeläkkeen ja kansaneläkkeen sovitellun yhdistelmän. Niiden taso ei ole päätä huimaava. Jonakin vuonna maksamatta

jätetyt YEL-maksut aiheuttavat sen vuoden työtuloksi eläkettä laskettaessa nolla euroa.

Sama pulma saattaa tulla sellaiselle tieto- tai opikirjailijalle, joka on työskennellyt puolipäiväisesti esimerkiksi opettajana ja tehnyt muun ajan kirjoja. Mikäli hän ei ole ottanut YEL-vakuutusta kirjantekijän tuloilleen, eläke jää pieneksi.

YEL voi koskea työsuhteistakin

YEL-vakuutusmaksun lähtökohta on alan keskimääräinen tulotaso eli palkka, joka olisi maksettava samaa työtä tekevälle työsuhteiselle.

Tätä työtuloksi kutsuttua summaa voi toki justeerata omia tuloja vastaavaksi, alan palkat ovat lähinnä ohje. YEL-vakuutuksen työtulo ei myöskään ole sama summa kuin vakuutuksen ottajan oma verotettava tulo. Työtulo sovitaan aina vakuutusyhtiön kanssa erikseen.

NÄIN PALJON YEL-VAKUUTUS MAKSAA

Kun työtulo on määritelty, esimerkiksi 29 000 euroa vuodessa, alle 53-vuotiaan eläkemaksu on siitä vuonna 2012 tarkalleen 22,5 prosenttia. Yli 53-vuotias yrittäjä maksaa 23,85 prosenttia työtulostaan. Prosentti elää, sosiaali- ja terveysministeriö vahvistaa sen vuosittain.

Vakuutus on vuoden 2012 ohjeiden mukaan otettava, kun vuositulo yrittäjänä nousee yli 7 105,84 euron. Yli 53-vuotiaan on siis maksettava 29 000 euron tuloilla vuodessa eläkemaksua 6 916,50 euroa.

Summa ei kuitenkaan ole näin huikea, sillä sen voi vähentää verotuksessa tuloistaan. Verotus kevenee ja tosiasiassa maksettava summa pienenee selvästi.

Ensimmäistä kertaa yrittäjäksi ryhtyvä saa YEL-maksusta 25 prosentin alennuksen neljän vuoden ajan. Alkavan alle 53-vuotiaan yrittäjän YEL-maksu on 16,875 prosenttia ja yli 53-vuotiaan 17,887 prosenttia työtulosta.

Jos ensimmäinen yrittäjäjakso kestää alle 48 kuukautta, alennuksen voi saada vielä toiseen jaksoon. Yrittäjän pitää itse hakea alennusta toiseen jaksoon.

Kiusaus hinata maksun perusteena oleva työtulo alas on monella suuri. Sen tarkoituksenmukaisuutta kannattaa harkita, sillä yrittäjän eläke-edut määräytyvät koko työuran ajalta. Joidenkin vuosien maksamattomuus näkyy heti eläkkeessä.

YEL-vakuutuksen asemaa vahvistetaan koko ajan lainsäädännöllä. Aiemmin freelancerin ja yrittäjän Kelalta saamat sairauspäivärahat määräytyivät hänen tulojensa mukaan, nykyään sairausvakuutuslain mukaiset sairauspäiväraha sekä äitiys-, isyys- ja vanhempainraha määräytyvät YEL-vakuutuksen työtulon suuruuden mukaan. Omat tulot eivät niihin enää vaikuta.

Vakuutus on lakisääteinen ja pakollinen. Se on otettava, kun yrittäjätoiminta on jatkunut yhtäjaksoisesti vähintään neljä kuukautta. Vakuutuksen ehdot ovat samat kaikissa henkivakuutusyhtiöissä, niistä mikä tahansa hoitaa asian.

Laki puhuu yrittäjästä. Tässä yhteydessä yrittäjä on jokainen, joka työllistää itse itsensä. Sillä ei ole merkitystä, toimiiko hän free-verokortilla, yhtiönsä kautta tai toiminimenä.

Myös tietokirjailijana merkittäviä sivutuloloja saavan työsuhteisen kannattaa tarkistaa, onko hän YEL-vakuutusvelvollinen. Palkan saaminen muualta ei vapauta yrittäjäeläkevakuutuksesta, mikäli sen ehdot

täyttyvät.

Vuoden 2005 alusta myös eläkkeen rinnalla tehtävä yrittäjätoiminta on vakuutettava YEL-vakuutuksella, mikäli muut ehdot täyttyvät. Vanhuuseläkkeellä tämä on yhä vapaaehtoista.

Vuorotteluvapaalla

Vakituisissa työsuhteissa olevilla on mahdollisuus tietyin ehdoin vuorotteluvapaaseen. Järjestelmä on hieno oivallus: pitkään työtä tehnyt saa huokais-ta ja työtön saa työtä. Yhteiskunnan rahaakin säästyy, sillä vuorotteluvapaalla oleva tyytyy pieneen korvaukseen.

Joillekin tieto- ja oppikirjailijoille vuorotteluvapaa on vaatimattoman perustoimeentulon takaava mahdollisuus suunnitella ja kirjoittaa uusia teoksia.

Tekijänoikeuskorvauksia saavilla tieto- ja oppikirjailijoilla on toisinaan ollut pulmia palkkioiden maksatuksessa vuorotteluvapaalla. Esimerkiksi Opettajien Työttömyyskassa on siirtynyt käytäntöön, jossa saata-vat tekijänoikeuskorvaukset jaetaan vuorotteluvapaan jäljellä olevien kuukausien määrällä. Näin ehkä jo vuosia sitten tehty työ ei sulata pois kaikkia korvauksia.

VUOROTTELUVAPAAN EHDOT

Työnantaja ja työntekijä sopivat keskenään vuorotteluvapaasta. Se kestää määräajan, 90–359 kalenteripäivää. Vuorotteluvapaan voi jaksottaa vähintään 90 päivän pituisiin jaksoihin. Työnantaja palkkaa täksi ajaksi työttömän työnhakijan. Laki vuorotteluvapaasta vakinaistettiin vuoden 2010 alusta.

Vapaalla oleva saa työssäoloaikansa perusteella korvauksen, joka on joko 70 tai 80 prosenttia hänen työttömyyspäivärahasa määrästä.

Vuorottelukorvauksen saaminen edellyttää:

- työssäoloaikaa on ennen vuorotteluvapaan alkamista vähintään 10 vuotta
 - pesti saman työnantajan palveluksessa on kestänyt yhtäjaksoisesti vähintään 13 kuukautta
 - työtä on kertynyt vähintään 12 kuukautta viimeisten 13 kuukauden aikana
 - työssäoloa on kertynyt viisi vuotta ennen seuraavaa vuorotteluvapaata
-

Jos työ loppuu

Joskus työ voi loppua. Palkkatöissä ollut voi saada lomalta työttömyyskassaltaan ansiosidonnaista päivärahaa, mutta tekijänoikeustuloja ei oteta huomioon ansiopäivärahaa määriteltäessä. Paradoksaalista kyllä, ne lasketaan soviteltua työttömyyskorvausta vähentäväksi tuloiksi ja alentavat toimeentulotukea.

Työtön freelancer voi hakea Kelalta työttömyyspäivärahaa. Vuonna 2012 peruspäivärahan täysi määrä on lapsettomalle 31,36 euroa päivässä. Samalla on kyettävä todistamaan, että yrittäjätoiminta on täysin loppunut, eli että ei kirjoita rivin riviä.

Jos olet jäänyt työttömäksi työsuhteesta ja haluat kokeilla freelancer-elämää, sekin on joustavasti mahdollista. Yrittäjäksi ryhtyvä työtön voi kokeilla siipiään 18 kuukauden ajan. Jos toiminta kuitenkin loppuu tänä aikana, hän saa palata jatkamaan aiemman suuruista ansiosidonnaista päivärahaansa.

Apurahansaajan sosiaaliturva

Vuoden 2009 alusta apurahan saajat on pitkällisen poliittisen kamppailun jälkeen eläkevakuutettu maatalousyrittäjän eläkelain mukaisesti. Tämä erikoiselta kuulostava ratkaisu on kuitenkin tutkijoille ja taiteilijoille onnekas, sillä maanviljelijät ja kalastajat maksavat vain puolet muiden yrittäjien eläkemaksuista valtion kuitatessa toisen puolen. Apurahan myöntäjät ovat lisäksi kasvattaneet pitkiä apurahoja vakuutusmaksun verran. Vakuutusasiat hoitaa Maatalousyrittäjien eläkelaitos Mela.

Vakuutuksen perussuure on YEL-maksun lailla työtulo, joka lasketaan apurahan summan perusteella. Työtulo lasketaan myönnetyn apurahan määrästä kaavalla: (myönnetyn apurahan bruttomäärä – kulut) x 360 / työskentelypäivien lukumäärä.

MYEL-eläkevakuutuksen saamiseksi apurahan tulee olla tarkoitettu vähintään neljän kuukauden taiteelliseen tai tieteelliseen työskentelyyn Suomessa ja suuruudeltaan vähintään 1 184,31 euroa. Tietyin edellytyksin vakuuttamisen piiriin kuuluvat apurahatyöskentely ulkomailla ja ulkomaalaisen apurahatyö Suomessa.

Työtulon mukaan lasketaan kaikki eläkkeet, korvaukset ja päivärahat. Työtuloa käytetään useiden etuuksien, kuten liikennevakuutuksen päivärahan ja Kelan päivärahojen laskuperusteena.

Vakuutusmaksukin määräytyy tästä MYEL-työtulosta. Maksu on liukuva, mutta vuonna 2012 alle 53-vuotiaiden vakuutusmaksu alle 24 893,37 euron työtulosta on 11,0250 prosenttia. 39 118,22 euron työtulon ylittävältä osalta maksu on 22,5 prosenttia. 53 vuotta täyttäneiden vastaavat prosenttiluvut ovat 11,6865 ja 23,85. Lisäksi peritään pienet työtapaturmavakuutuksen ja ryhmähenkivakuutuksen maksut.

Vakuutuksen edut ovat samankaltaiset kuin muissakin eläkevakuutuksissa, ja se on verovähennyskelpoinen. Eläkemaksun lisäksi vakuutettu saa samalla ryhmähenkivakuutusturvan, työtapaturmaturvan sekä oikeuden Mela-sairauspäivärahaan. Niiden määrä perustuu YEL-vakuutuksen työtulon lailla MYEL-vakuutuksen työtuloon.

Ehtojen täyttyessä vakuutus on otettava sai apurahan yksin tai työryhmässä. Vakuutusta ei saa alle 18-vuotias, yli 68-vuotias tai vanhuuseläkkeellä oleva. Vakuutusvelvollisuus ei koske perustutkinto-opiskeluun tarkoitettuja apurahoja eikä pelkästään kulujen kattamiseen tarkoitettuja apurahoja kuten matkaapurahoja.

TIIVIISTI

Yrittäjäeläkevakuutus on sen piiriin kuuluville pakollinen.

Vuorotteluvapaa suo mahdollisuuden kirjan tekemiseen.

Apurahansaajan on otettava MYEL-vakuutus, mikäli vakuuttamiselle säädetyt edellytykset täyttyvät.

APURAHAKIN OLISI MUKAVA

Tietokirjailija voi hakea apurahaa useista eri säätiöstä, rahastoista ja vastaavista. Taloudellisesti merkittävin on Suomen tietokirjailijat ry, joka jakaa vuosittain mittavan määrän tekijänoikeuskorvauksia erilaisina apurahoina tekijöille.

Kilpailu apurahoista on kovaa, niitä haetaan aina enemmän kuin myönnetään. Tietokirjallisuuden apurahat ovat myös huomasti alimitoitettut alan laajuuteen ja apurahojen tarpeeseen verrattuina. Siksi kannattaa tehdä hakemus huolella. Jos jaossa ei tärppää, ei pidä pettyä ja luopua vaan yrittää uudemman kerran.

Kopiosto-apurahat

Kustannusalan järjestöjen – myös Suomen tietokirjailijat ry:n – tärkeimmät apurahat ovat Kopiosto-apurahat. Tekijänoikeusjärjestö Kopioston kokoamat rahat tulevat niille korvauksena järjestön alan tekijänoikeuden suojaamien teosten valokopioinnista.

Käytäntö perustuu tämän kirjan tekijänoikeutta käsitelleessä luvussa kerrottuun tekijänoikeuslain sallimaan käyttö lupien eli sopimuslissenssien myöntämiseen. Tekijöitä laajasti edustava järjestö voi myöntää käyttö lupia valokopiointiin.

Tällainen järjestö on 1978 perustettu Kopiosto. Siellä on 44 jäsenjärjestöä, jotka edustavat sekä painetun median että liikkuvan kuvan tekijöitä ja esittäjiä sekä kustantajia. Luovan työn tekijät antavat luvan valvoa etujaan allekirjoittamallaan valtakirjalla, joita Kopiosolla on noin 50 000.

Korvaukset kertyvät eri tahojen kuten opetusministeriön, yritysten ja valtiokirkkojen kanssa tehdyistä

valokopiointisopimuksista. Esimerkiksi opetusministeriön sopimuksessa määritellään korvaus siitä, että sen alaisissa kouluissa voidaan jakaa tekijänoikeuden suojaamaa aineistoa valokopioina.

Valokopiointi oppilaitoksissa korvautuu nopeassa tahdissa digitaalisella kopioinnilla. Kopiosto myy nykyään oppilaitoksille oppilasmäärään perustuvaa digilupaa, jolla oppilaitoksen henkilökunta ja opiskelijat voivat skannata painettuja julkaisuja sekä kopioida tekstiä ja kuvia avoimilta verkkosivustoilta. Lupa kattaa digitaalisen kopioinnin käytetystä tekniikasta tai laitteista riippumatta. Lupien myynti on vuonna 2012 vasta käynnistynyt, mutta jatkossa digitaalisen kopioinnin tulot tekijöille ja kustantajille nousevat selvästi.

Korvausten jyvittäminen järjestöille perustuu laajoihin tutkimuksiin, joissa selvitetään kopioinnin laajuus ja jakaantuminen eri aineistolajeihin. Niitä on viisi: tietokirjallisuus, kaunokirjallisuus, lehdistö, kuva ja nuotit. Kopioinnin määrä selviää tutkimuksista. Näin voidaan määritellä kunkin alan korvaussummat.

VALOKOPIOINTI TUO EUROJA

Kopiosto keräsi vuonna 2011 yhteensä 14,1 miljoonaa euroa korvauksia valokopioinnin ja digitaalisen kopioinnin käyttöluvista. Jäsenjärjestöille siitä tilitettiin 10,7 miljoonaa euroa. Aineistoryhmittäin korvauksista meni 60 prosenttia tietokirjallisuudelle, 15,5 prosenttia lehdistölle, 16 prosenttia kovalle, 6 prosenttia nuoteille ja 2,5 prosenttia kaunokirjallisuudelle.

Suomen tietokirjailijat ry sai vuonna 2010 näistä korvauksista 2,9 miljoonaa euroa. Vuoden 2011 kesken-eräiset jakoneuvottelut tietokirjallisuuden tekijöiden ja kustantajien välillä aiheuttivat sen, että vain osa sen

vuoden korvauksista maksettiin ajallaan. Ne tilitettiin myöhemmin.

Ulkomaisille sisarjärjestöille Kopiosto maksoi vastavuoroisuussopimusten pohjalta korvauksia 1,1 miljoonaa euroa vuonna 2011.

Kunkin aineistolajin – kuten tietokirjallisuuden – tekijöitä edustavat järjestöt neuvottevat tutkimusten pohjalta, missä määrin kunkin järjestön edustamien tekijöiden teoksia on kopioitu. Näin saadaan prosentit, joiden mukaan raha tilitetään järjestöille.

Jakopäätöksen tekeminen ei aina ole ristiriidaton, sillä tutkimukset eivät anna kaikesta yksiselitteisen tarkkaa tietoa.

Myös tekijöiden järjestöille antamien Kopiosto-valtakirjojen määrä kullakin alalla vaikuttaa jakoon: ilman riittävän kattavaa alan valtakirjanippua ei järjestön edes katsota edustavan alan tekijöitä. Siksi on tärkeää, että jokainen tietokirjailija toimittaa valtakirjansa Suomen tietokirjailijat ry:lle.

Valtaosa rahoista tulee kouluissa tehdystä kopioinnista, ja siellä kopioitava aineisto painottuu korvausten jaossa eniten. Tämä osittain selittää tietokirjallisuuden saaman suuren osuuden korvauksista.

Suomen tietokirjailijat ry onkin suurin yksittäinen korvauksia saava tekijäjärjestö. Se jakoi vuonna 2011 apurahoina tieto- ja oppikirjailijoille yli 1,7 miljoonaa euroa sekä palkintoina yli 136 000 euroa.

Tekijät, jotka toimivat monella alalla, voivat luovuttaa Kopiosto-valtakirjan useilta eri aloilta. Jos tieto- tai oppikirjailija on myös kriitikko, joka kuuluu Suomen arvostelijain liittoon tai kääntäjä, joka kuuluu Suomen kääntäjien ja tulkkien liittoon, hän voi täyttää Ko-

piosto-valtakirjan jokaiselle kolmelle liitolleen. Kukin niistä edustaa tekijöitä vain omalla alallaan. Itse olen täyttänyt neljä Kopiosto-valtakirjaa, koska freelancerina teen paljon erilaisia töitä.

Kopioston jäsenjärjestöt voivat käyttää rahat vain tiettyihin, Kopioston tarkkaan ohjeistamiin tarkoituksiin. Niitä ovat apurahat, palkinnot, koulutus- ja tutkimustoiminta, julkaisutoiminta ja tiedotus sekä tekijänoikeuksiin liittyvä asianajotoiminta.

Tekijäjärjestöt jakoivat vuonna 2010 kaikkiaan 64 prosenttia rahoista apurahoina, Suomen tietokirjailijary jopa 80 prosenttia. Tekijänoikeuskorvauksina kerättyjen rahojen käyttö järjestön omaan yleiseen toimintaan on kielletty.

Järjestöt selvittävät käyttämänsä korvaukset vuosittain Kopiostolle, joka raportoi toimintaa valvovalle opetusministeriölle. Järjestöjen jakamien apurahojen määrä ja kohteet vaihtelevat suuresti, koska ne riippuvat järjestöjen omista päätöksistä.

Raha kootaan kaikkien tekijöiden työn tuloksista, eikä Kopiosto-apurahojen saamista voi siksi sitoa järjestön jäsenyyteen. Muutkin kuin jäsenet voivat siis hakea näitä apurahoja, ja heitä on kohdeltava jaossa samoin kuin jäseniä.

Kerätyt korvaukset jaetaan sekä kustantaja- että tekijäjärjestöille. Oma- tai pienkustantajat, jotka eivät kuulu kustantajien järjestöihin, voivat hakea osuuttaan kustantajien korvauksesta yksilöllisesti Kopiostolta tai Suomen Kustannusyhdistykseltä.

Kopiostossa käydään keskustelua siitä, tulisiko luoda järjestelmä, jossa valokopiointikorvauksia ohjattaisiin suoraan tekijöille. Järjestelyssä nähtiin monia pulmia, kuten vaikeus luoda henkilökohtaisten korvausten järjestelmä, sen oikeudenmukaisuus ja hinta. Myös järjestöjen tekijöitä yhteisesti hyödyttävät hankkeet

kärsisivät. Digikopioinnin osalta asiaa pohtii vuonna 2012 oma työryhmä.

Eräs pieni mutta joillekuille tietokirjailijoillekin merkittävä yksityiskohta liittyy Kopioston kautta kulkeviin hyvitysmaksuihin. Kopiosto tilittää tv-ohjelmien tekijöille henkilökohtaiset korvaukset siitä, että heidän työtään nauhoitetaan kodeissa.

Raha kertyy muun muassa tyhjiin cd- ja dvd-levyihin sisältyvästä hyvitysmaksusta ja jaetaan tv-ohjelmien tekijätietojen ja tietyn laskentakaavan perusteella. Jos siis teet televisio-ohjelmia, huolehdi nimesi tekijätietojen joukkoon ja tietosi Kopiostoon. Sen tehtyäsi raha tulee aikanaan tilillesi automaattisesti.

Viime vuosina hyvitysmaksulla kerätty summa on laskenut voimakkaasti, koska maksun pohjana olevaa laitekantaa ei ole uusittu tekniikan kehityksen myötä. Keväällä 2012 valmistuneessa selvitysmiehen raportissa maksun keruutapaa esitetään kokonaan uudenaikaiseksi.

Suomen tietokirjailijat ry:n apurahat

Suomen tietokirjailijat ry jakaa apurahoina ja palkintoina tieto- ja oppikirjailijoille vuosittain vähintään 80 prosenttia Kopioston yhdistykselle tilittämistä valokopiointikorvauksista. Sen lisäksi yhdistys tekee varauksia, joista apurahoja jaetaan myöhemmin. Yhdistys myöntää apurahoja uuden tietoteoksen luomiseen, jo julkaistun teoksen päivittämiseen tai tietoteokseen tulevan artikkelin kirjoittamiseen.

Valtaosan vuotuisista apurahoistaan yhdistys jakaa syksyisin. Vuoden 2011 syksyn haussa myönnetyt apurahat luovaan kirjalliseen työskentelyyn olivat suuruudeltaan 1 500–5 000 euroa. Hankkeet ja niiden saamien apurahojen suuruus ovat luettavissa yhdistyksen verkkosivuilla.

Keväällä 2012 olivat haussa luovaan kirjalliseen työskentelyyn 9 000–10 000 euron puolivuotiset apurahat sekä apurahat lasten ja nuorten tietokirjoihin, tietokirjakritiikkiin sekä esikoistietokirjoihin. Lasten ja nuorten tietokirja-apurahojen sekä esikoistietokirja-apurahojen suuruus oli 2 000–3 500 euroa. Tietokirjakritiikin kirjoittamiseen tarkoitetut apurahat olivat 750–1 500 euroa.

Kaikille tietokirjailijoille suunnattujen syksyn ja kevään apurahojen lisäksi yhdistyksen jäsenet voivat hakea apurahoja koulutukseen, laitehankintaan ja työtilakustannuksiin sekä tietoteosprojektiin liittyvään matkaan. Koulutus-, matka ja työtila-apurahojen suuruusluokka määräytyy tapauskohtaisesti, laiteapurahojen katto on 800 euroa.

Apuraha on otettava vastaan sinä vuonna kun se on myönnetty. Seuraavaan kalenterivuoteen maksatus voidaan siirtää hakemuksesta. Mikäli apurahaa ei oteta silloinkaan vastaan, se raukeaa automaattisesti.

TÄNNE RAHA MENI

Vuonna 2011 Suomen tietokirjailijat ry jakoi yhteensä 1 747 319 euroa apurahoina ja lisäksi palkintoina 136 000 euroa. Apurahan hakijoita oli kaikkiaan 1 436. Apurahat jakaantuivat tyypeittäin seuraavasti:

Apurahat 2011

Apurahatyyppi	kpl	summa
Syksyn apurahat	386	1 008 750
Puolivuotisapurahat	40	390 000
Esikoistietokirja-apurahat	36	98 000
Lasten ja nuorten tietokirja-apurahat	20	60 000

Tietokirjakritiikkiapurahat	42	37 550
Laiteapurahat	174	134 819
Matka-apurahat	23	16 200
Koulutusapurahat	1	800
Työtila-apurahat	1	1 200
Yhteensä	723	1747 319

Syksyn ja kevään apurahoja voivat hakea kaikki tieto- ja oppikirjailijat, joilla on aikaisempaa tietoteostuotantoa. Poikkeuksena ovat esikoistietokirjailijat, joilta edellytetään muunlaista näyttöä kirjallisesta tuotannosta, kuten opinnäytteet ja journalistiset tekstit. Apurahat ovat henkilökohtaisia, eikä yhdistys myönnä apurahoja yhteisöille tai työryhmille. Työryhmässä kirjoittavat voivat hakea kukin erikseen apurahaa kirjoitustyötä varten.

Apurahahakemuksen tulee kohdistua uuteen tai keskeneräiseen hankkeeseen, ei jo valmistuneeseen projektiin tai jo maksettuihin kuluihin. Kaikkien hakijoiden tulee huolehtia, että aiemmista yhdistyksen myöntämistä apurahoista on tehty yhdistykselle selvitys.

Oppi- ja tietokirjallisuuden kopioinnista tulevat korvaukset Kopiosto tilittää Suomen tietokirjailijat ry:lle, joka jakaa varoja edelleen tietokirjailijoille apurahoina ja jäsenpalveluina. Tästä syystä apurahan hakijoiden tulee luovuttaa Suomen tietokirjailijat ry:lle Kopiosto-valtakirja, joka valtuuttaa Kopioston keräämään korvauksia teosten kopioinnista. Esikoistietokirjailijoilta Kopiosto-valtakirjaa ei luonnollisesti edellytetä, sillä heillä ei ole aiempaa tietokirjallista tuotantoa.

Koska yhdistykselle tilitettävät kopiointikorvaukset koostuvat tietokirjallisuudelle kohdistetuista kor-

vauksista, yhdistys ei myönnä apurahoja tieteelliseen tutkimustyöhön, elokuva- tai näytelmäkirjoitukseen, toimitustyöhön, kääntämiseen tai kuvittajille. Toistaiseksi yhdistykselle tilitettävät rahat tulevat pääsääntöisesti kirjojen kopioinnista, minkä vuoksi niillä myös tuetaan enimmäkseen kirjamuotoisia julkaisuja. Apurahoja ei kuitenkaan ole rajattu koskemaan vain painettuja teoksia.

Apurahat luovaan kirjalliseen työskentelyyn ovat haettavina syyskuussa ja maaliskuussa. Tarkat hakupäivät voivat vaihdella hieman vuosittain ja ne tuleekin varmistaa kunkin haun yhteydessä.

Syksyn ja kevään apurahojen hakuajoista ilmoitetaan jäsentiedotteessa, yhdistyksen verkkosivuilla ja suurimmissa päivälehdissä. Apurahoja haetaan erillisellä hakulomakkeella. Päivitetyt lomakkeet ovat täydennettävissä ja tulostettavissa yhdistyksen verkkosivuilta tai tilattavissa toimistosta apurahojen hakuaikoina.

Apurahojen käsittely viimeisestä hakupäivästä apurahojen maksuun kestää 2–3 kuukautta. Apurahapäätökset valmistellaan yhdistyksen toimistossa ja hallituksen asettamassa apurahatoimikunnassa. Myöntämispäätökset tekee yhdistyksen hallitus.

Yhdistyksen jäsenille suunnattuja jatkuvahakuisia apurahoja hallitus käsittelee kokouksissaan pitkin vuotta. Matka-apurahoja haettaessa esitellään kirjoitushanke, jonka tueksi matka on tarkoitettu. Laitte- ja koulutusapurahahakemusta ei tarvitse sitoa yksittäiseen kirjoitushankkeeseen. Työtila-apurahoja voi hakea kirjailijakotien vierailujaksoille ja muihin vastaaviin määräaikaisiin työtilakustannuksiin.

Ohjeiden mukaan selkeästi laadittu hakemus on tärkein edellytys apurahan saamiselle.

APURAHAN HAKIJAN MUISTILISTA

- hyvin täytetty hakulomake
 - hankesuunnitelma
 - tarkista hakuaika
 - apurahaselvitykset aikaisemmista apurahoista
 - Kopiosto-valtakirja
-

Tiedonjulkistamisen apurahat

Valtiolla on erilaisia apurahajärjestelmiä, jotka soveltuvat tietokirjailijoille. Selkeimmin tälle alalle räätälöityjä ovat tiedonjulkistamisen neuvottelukunnan kohdeapurahat. Neuvottelukunta on opetusministeriön alainen elin, ”joka seuraa tieteen, taiteen ja tekniikan eri alojen saavutuksia Suomessa ja ulkomailla sekä muun kansallisen ja kansainvälisen tiedon kehitystä”.

Kohdeapurahojen jakaminen hankkeille, jotka edistävät tiedonjulkistamista eri medioissa, on iso osa neuvottelukunnan toimintaa. Vuonna 2012 niitä jaettiin 165 000 euroa. Hakemuksia tuli 144 ja apurahan sai 48 hanketta. Niistä neljä vastasi puolen vuoden työskentelyapurahaa eli oli summaltaan 10 000 euroa.

Apurahojen jakolinjauksesta on selkeä määritelmä: ”Tiedonjulkistamisen neuvottelukunta myöntää tiedonjulkistamisen kohdeapurahoja yksityisille henkilöille tai ryhmille (ei yhteisöille tai yhdistyksille) tiedonjulkistamista palvelevan työsuunnitelman toteuttamiseen lähinnä luovan työn korvauksina. Kysymykseen tulevat tietoa popularisoivat kirjat, radio- ja tv-ohjelmat, lehtiartikkelit, sähköisessä muodossa julkaistavat tietotuotteet tai muut tietotuotteet.”

Ja edelleen: ”Kaunokirjalliset kohteet, oppikirjat, tieteelliset tutkimukset tai käännökset eivät kuulu apurahoituksen piiriin. Käännöstukia myöntää mm. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran yhteydessä toimiva FILI.”

Puolivuotisia apurahoja jaetaan enintään neljästä kuuteen, muu tuki näyttää vaihtelevan 1 000 ja 5 000 euron välillä. Valtaosa apurahoista kohdistuu tietokirjoihin. Jaetut apurahat ja muut tiedot löytyvät verkkosivuilta www.tjnk.fi.

Tiedonjulkistamisen neuvottelukunta myöntää vuosittain tiedonjulkistamisen valtionpalkinnot. Niitä voidaan myöntää kaikelle tiedon julkistamiselle, olkoon se sitten televisio-ohjelma, dokumenttielokuva, lehtityötä, verkkosivusto tai tietokirja. Palkinnot ohjautuvat yllättävän harvoin tiedon marginaaleihin tai pienille aloille.

Taiteen keskustoimikunnan apurahat

Taiteen apurahat on kohdistettu taiteelle. Taiteen muutoin joustavia rajoja määriteltäessä tietokirjoittaminen jää usein sen ulkopuolelle, vaikka luovasta kirjoittamisesta siinäkin on kyse.

Taiteen apurahoituksessa on ainakin taiteen kriitikkiä tai tutkimusta tekeville tietokirjailijoille oma lokeronsa. Nämä alat ovat vahvasti mukana Suomen tietokirjailijat ry:n jäsenkunnassa.

Taiteen keskustoimikunta myöntää arvostelijoiden, mediataiteen ja monitaiteellisten hankkeiden kohdeapurahoja yksityishenkilöille ”tietyn työsuunnitelman toteuttamiseen, työkustannusten korvaamiseen, esitys-, esittely- ja julkistamiskustannuksiin sekä taiteen piiriin luettavaan tutkimustyöhön. Kenelle myönnetään: Yh-

delle tai useammalle taiteenharjoittajalle (työryhmät).” Näiden apurahojen haku päättyy vuosittain syyskuun lopussa. Vastaava apuraha on myös yhteisöille.

Lastenkulttuurin apurahoissa on yksityishenkilöille kohdeapurahoja, joita lapsille kirjoittavat tietokirjailijat voivat hakea. ”Erityisestä syystä apuraha voidaan myöntää myös arvostelijalle, taiteen oppilaitoksen ja muullekin taiteen opettajalle sekä taiteen ja taidehistorian tutkijalle.” Lastenkulttuurin apurahojen haku päättyy syyskuun lopussa.

Taiteen piirissä työskentelevät tietokirjailijat voivat hakea esimerkiksi ulkomaisiin luentomatkoihinsa taiteen keskustoimikunnan matka-apurahoja ”Taiteellisesti tai taiteenlajin kannalta muutoin merkittäviin hankkeisiin, joissa taiteilijat tai taiteenalan muut asiantuntijat edustavat aktiivisesti Suomea esiintymällä, pitämällä näyttelyä, esittämällä, esitelmöimällä jne. – – Ei opinto-, tutustumis- tms. matkoihin.”

Teksti on selkeää eikä tarvinne lisäselittelyä. Tukea voi hakea kolme kertaa vuodessa, helmikuun, huhtikuun ja elokuun loppuun mennessä. Myönnetty summat ovat Keski-Euroopan matkoilla 200–400 euron luokkaa, kauemmas matkattaessa hieman enemmän. Taiteen keskustoimikunnalla on nyt uusina avustusmuotoina erilliset matka-apurahat yksityishenkilöille ja työryhmille pohjoismaisen ja EU:n piirissä tapahtuvan kulttuuriyhteistyön matkoihin sekä kansainvälisen kulttuuriyhteistyön, kulttuuriviennin tai kulttuurivaihdon hankkeisiin.

Kaikki apurahatiedot löytyvät penkomalla hieman vaikealukuisia verkkosivuja osoitteessa www.taiteenkeskustoimikunta.fi.

Alueellisilla taidetoimikunnilla on omia apurahajärjestelmiä, joissa tietokirjailijatkin saattavat toisinaan olla mukana.

Lainauskorvaus

Suomessa käynnistyi kirjailijoille ja kääntäjille sekä musiikin- ja kuvantekijöille alkuvuodesta 2010 uusi kirjastolainaukseen perustuva lainauskorvaus. Vastaava korvaus on jo käytössä useimmissa Euroopan maissa.

Euroopan Unionin vuonna 1992 säätämä vuokraus- ja lainausdirektiivi edellyttää, että eräistä yleisölle lainattavista teoksista maksetaan tekijöille korvaus. Kirjat ja musiikkitalenteet ovat näitä direktiivin tarkoittamia teoksia. Suomi tulkitsi asian siten, että yleiset kirjastot voidaan jättää korvauksen ulkopuolelle.

EU oli eri mieltä ja se oli monivuotisen kiistelyn jälkeen viemässä vuonna 2006 Suomea oikeuteen direktiivin rikkomisesta. Hallitus taipui ja tekijänoikeuslakia muutettiin vuonna 2006 siten, että yleisten kirjastojen lainoista maksetaan tekijöille korvaus.

Vuonna 2007 korvauksiin varattiin kaksi miljoonaa euroa, myöhemmin kolme miljoonaa ja vuonna 2012 summa oli 3,625 miljoonaa euroa. Korvauksia ei makseta tutkimusta tai opetustoimintaa palvelevista kirjastolainoista, mikä kohdistuu ikävästi erityisesti tietokirjailijoihin.

Käytännön toteutuksen hoitaa kolme tekijänoikeusjärjestöä: Teosto vastaa musiikin, Sanasto tekstin ja Kopiosto kuvan korvauksista. Korvausta voivat saada myös ulkomaiset, Euroopan talousalueen tekijät.

Tekijän on itse haettava korvausta. Tietokirjailija saa korvauksensa Sanaston kautta, jonka verkkosivulta pääsee kirjautumaan lainauskorvausjärjestelmään verkkopankkitunnuksilla. Sivuilla tekijän tulee tarkistaa ja korjata tietokannoista löytyvät teostietonsa.

Jos lainauskorvaukseen oikeutettu ei ilmoittaudu järjestelmään eikä hae korvausta määräaikaan mennessä tai jos korvaussumma on alle 15 euroa, korvaus

siirtyy tilitettäväksi seuraavalle vuodelle. Korvaus maksetaan takautuvasti enintään kolmelta vuodelta.

Kirjailijoiden lainauskorvaus selvitetään kattavasti verkkosivuilla www.sanasto.fi.

Kirjastoapuraha

Kirjastoapurahajärjestelmä perustettiin vuonna 1961, jotta tekijät saisivat korvausta siitä, että kirjastoista saa lainata vapaasti heidän teoksiaan. Määräraha riippuu yleisten kirjastojen edellisen vuoden kirjahankintojen määrästä. Se on suuruudeltaan 10 prosenttia niiden kokonaissummasta.

Alkujaan apurahat kohdistuivat yksinomaan kaunokirjallisuuteen ja niihin käytettiin summa, joka vastasi yhdeksää prosenttia kirjahankinnoista. Vuonna 1984 apurahoihin saatiin lopulta mukaan myös tietokirjallisuus, jota varten summaa nostettiin vaatimattomalla yhdellä prosenttiyksiköllä.

Siitä lähtien kaunokirjallisuus on saanut kirjastoapurahoista 90 prosenttia ja tietokirjallisuus 10 prosenttia. Jako syrjii tietoteoksia rankasti, eikä se vastaa lainkaan kirjallisuuslajien suosiota kirjastoaineistona. Myöhemmin kirjastoapurahojen joukkoon on lisätty musiikin sekä kuvittajien ja sarjakuvataiteilijoiden kirjastoapurahat omin, erillisin määrärahoihin.

Apurahat jakaa opetusministeriön asettama lautakunta, joka jakautuu kauno- ja tietokirjallisuuden jaostoon. Molemmissa ryhmissä kääntäjien osuus on 16 prosenttia. Haku päättyy aina tammikuun lopussa.

Kirjastoapurahojen ja -avustusten perusteet määrittellään näin: ”Apurahat myönnetään kirjailijoille ja kääntäjille luovaan kirjalliseen työhön. Apurahaa ei yleensä myönnetä hakijalle, jolla on samana vuonna

valtion taiteilija-apuraha tai muu vastaava apuraha tai taiteilijaprofessori. Hakijalta edellytetään vähintään yhtä julkaistua teosta. Apurahaa koskevia hakemuksia käsiteltäessä kiinnitetään huomiota aikaisempaan tuotantoon ja nykyiseen luovaan työvaiheeseen sekä työsuunnitelmaan.”

Avustukset myönnetään ”iäkkäille kirjailijoille ja kääntäjille, jotka elävät ahtaissa taloudellisissa oloissa sekä erityisissä tapauksissa kirjailijoille ja kääntäjille, jotka sairauden tai työkyvyttömyyden johdosta ovat joutuneet taloudellisiin vaikeuksiin”. Mutta: ”Apu-rahaja ja avustuksia ei myönnetä tieteellisten tutkimusten tai oppikirjojen taikka niihin rinnastettavien teosten tekijöille tai kääntäjille”.

VUODEN 2011 KIRJASTOAPURAHAT JA -AVUSTUKSET

Kaikkiaan apurahoja ja avustuksia myönnettiin 908 kirjailijalle ja kääntäjälle, summat vaihtelivat 500 eurosta 14 500 euroon. Kaunokirjallisuuden puolelle tuli 1 042 hakemusta ja tietokirjallisuuden 372.

Apurahojen ja avustusten jako:

Apurahoina luovaa kirjallista työtä suorittaville kirjailijoille

- 2 082 000 euroa (kaunokirjallisuus)
- 205 800 euroa (tietokirjallisuus)

Apurahoina kääntäjille

- 443 000 euroa (kaunokirjallisuus)
- 82 925 euroa (tietokirjallisuus)

Avustuksina ahtaissa taloudellisissa oloissa eläville iäkkäille kirjailijoille ja kääntäjille

- 52 700 euroa (kaunokirjallisuus)

- 0 euroa (tietokirjallisuus)

Avustuksina sairauden tai työkyvyttömyyden perusteella

- 22 200 euroa (kaunokirjallisuus)
- 700 euroa (tietokirjallisuus)

Yhteensä

- 2 299 900 euroa (kaunokirjallisuus)
 - 289 425 euroa (tietokirjallisuus)
-

Kirjastoapurahat eivät ole tekijänoikeusperusteisia tukia, kuten oikeuskansleri vastasi valitukseen, joka koski tietokirjailijoiden vähäistä osuutta apurahoista. Tilanteen selventämiseksi järjestelmän nimikin on muutettu aiemmasta kirjastokorvauksesta kirjastoapurahoiksi. Käytännössä tuesta on tullut lähinnä kaunokirjailijoiden tavanomainen apurahajärjestelmä.

Säätiöt ja rahastot

Suomessa on mittava määrä apurahoja jakavia säätiöitä ja rahastoja. Säätiöiden ja rahastojen neuvottelukunnan yhteinen Säätiöpalvelu listasi 554 apurahoja jakavaa säätiötä. Neuvottelukunnan 137 jäsensäätiötä ja -yhdistystä jakoivat vuonna 2011 yhteensä lähes 300 miljoonaa euroa apurahoina. Patentti- ja rekisterihallituksen säätiörekisterissä on kaikkiaan yli 2 700 säätiötä, mutta niiden tarkoitukset vaihtelevat.

Isoimpia ja tietokirjailijan kannalta tärkeimpiä ovat suuret säätiöt, kuten Suomen Kulttuurirahasto (SKR), Jenny ja Antti Wihurin rahasto, Svenska kulturfonden, Föreningen Konstsamfundet ja Alfred Kordelinin yleinen edistys- ja sivistysrahasto. Osa säätiöistä painottuu tieteeseen, osa taiteeseen ja osa molempiin.

Kumpikin linja tarjoaa tietokirjailijoille mahdollisuuksia. Kannattaa lukea Suomen Kulttuurirahaston hakuopas huolella, sillä se koostuu sadoista erillisrahastoista, joista monella on oma hoitokunta. Jotkin niistä määrittelevät alansa melko rajatusti, ja sinun seuraava hankkeesi saattaa osua juuri siihen koloon.

Tällöin hakemuksen voi osoittaa tietylle rahastolle, joka ehkä saa harvoja oman alansa hakemuksia. Toimin vuosia erään Suomen Kulttuurirahaston alaisen rahaston hoitokunnan puheenjohtajana ja joinakin vuosina emme saaneet ainuttakaan meidän jakamaamme rahan kohdistuvaa hakemusta.

Koneen Säätiö tukee merkittävästi tietokirjallisuutta, jolle sillä on oma hakujen luokka. Vuonna 2011 se myönsi 65 apurahaa tietokirjallisuuden kirjoittamiselle ja kääntämiselle. Säätiön koko apurahajako oli vuonna 2011 yli yhdeksän miljoonaa euroa.

Säätiö määrittelee tietokirja-apurahojensa alan näin: ”Koneen Säätiö myöntää apurahoja tietokirjallisuuden kirjoittamiseen ja kääntämiseen. Etusijalla ovat suomen kielellä kirjoitettavat tietokirjat ja tietokirjojen kääntäminen suomen kielelle tai suomesta muulle kielelle – –. Apurahat on tarkoitettu sellaiselle tietokirjoittamiselle, joka perustuu humanistiseen, yhteiskuntatieteelliseen tai ympäristöntutkimukseen. Tuen päätarkoituksena on tehdä tieteen tuloksia mahdollisimman laajalti tunnetuiksi.”

”Jaettavat apurahat ovat henkilökohtaisia kuukausiapurahoja. Hyvin perustelluin syin voidaan myöntää rahoitusta muihin kuluihin, ei kuitenkaan painokustannuksiin ja markkinointikuluihin – – Hakijana voi olla myös työryhmä – – Henkilökohtainen apuraha on 2 100 € tai 2 300 €/kk kokemuksen mukaan – – Tietokirja-apurahojen kohdalla kokemuksella voidaan tarkoittaa myös esimerkiksi käänköskokemusta.” On

mahdollista hakea pienempää kuukausiapurahaa osaikaiseen työskentelyyn. Apurahaa voi hakea vuodeksi kerrallaan. Koneen Säätiön apurahojen hakuaika alkaa 1.8. ja päättyy 30.9.

Suurten säätiöiden lisäksi on koko joukko pienempiä säätiöitä ja rahastoja, nekin monesti erikoistuneita oman alansa tukemiseen. Kun seuraavan tietoteos-hankkeen aihe alkaa hahmottua, kannattaa käyttää osa luovuutta myös apurahan hankkimiseen. Jos kirjoitat merihistorian kirjaa, tarkista mitkä säätiöt jakavat rahaa merenkulun alalle. Jokin niistä saattaa innostua sinunkin hankkeestasi.

Eräät säätiöt jakavat myös pidempiä työskentely-apurahoja, joiden summa on verottomuuden takaimiseksi yleensä korkeintaan valtion taiteilija-apurahan suuruinen. Vuonna 2012 se on 19 444,88 euroa.

Parhaiten säätiöiden viidakkoon pääsee Säätiöpalvelun jo alkuun tallemaa polkua. Verkkosivuilla www.saatiopalvelu.fi on kelpo lista linkkejä suomalaisiin apurahoja jakaviin säätiöihin.

Kustantajien säätiöt

Kustantajilla on omia apurahajärjestelmiään. Vuoden 2012 keväällä wsoy:n kirjallisuussäätiö oli Sannon 11:ksi suurin omistaja 1,27 prosentin siivulla mediajätistä. Säätiön vuosittainen apurahajako onkin kunnioitettava summa. Vuonna 2011 säätiö jakoi 1 815 500 euroa apurahoina. Tietokirjailijoille apurahoista lohkesi 480 000 euroa ja oppikirjailijoille 139 000 euroa. Hakuaika on vuosittain helmikuussa.

Otavan Kirjasäätiö jakoi vuonna 2011 kaikkiaan 709 000 euroa työskentelyapurahoina. keväällä 2012 säätiö alkoi myöntää uutta 15 000 euron tietokirja-

palkintoa merkittävästä saavutuksesta alalla. Vuonna 2012 apurahojen haku päättyi helmikuussa. Pienempiäkin rahastoja on, esimerkiksi Kansan Sivistysrahaston Tammen rahasto. Sen apurahan sai vuonna 2011 kahdeksan tekijää, yhteensä 20 000 euroa. Vuonna 2012 haku päättyi maaliskuussa.

Vaikka kustantajien rahastot suosivat oman talon kirjailijoita, ne huomioivat usein muidenkin hakemukset. Tietty tasapuolisuus on tarpeen, jotta säätiön tai rahaston apurahojen verottomuus säilyisi, eikä niitä tulkittaisi kustantajan lisäpalkkioksi tekijälle. Siksi kannattaa kokeilla naapurikustantajankin apurahoja.

Millainen apurahahakemus tärppää?

Usko tai älä, mutta tärkein avu apurahan saamisessa on hyvin tehty hakemus. Jos hakija on vaivautunut miettimään hankettaan, perehtymään sen taustoihin ja laatimaan helposti luettavan, tarvittavat asiatiedot sisältävän hakemuksen ja osaa vielä laittaa pankkitilinsä numeron sille varattuun tilaan, apurahan saamisen todennäköisyys kasvaa huimasti.

Huitaisten tehty hakemus kertoo, että hakija ei itsekkään oikein usko asiaansa. Miksi siis rahaa jakavienkaan ihmisten tulisi siihen uskoa?

TIEDÄ MITÄ TEET

Ensimmäiseksi apurahanmetsästäjän on luettava huolella, mihin tarkoitukseen hänen juuri nyt kaipaamaansa apurahaa jaetaan. Jakajia on monia erilaisia, ja jokaisella on omat rajansa, joiden sisään se haluaa sijoittaa rahansa. Apurahailmoituksissa lukee lähes poikkeuksetta mihin tarkoitukseen ja kenelle apurahoja halutaan myöntää.

Joskus ilmoitus saattaa olla epäselvä, mutta asiaa voi tarvittaessa selvittää puhelimitse tai apurahan jakajan verkkosivuilta. Hyvä vihje on katsoa min-kälaisiin hankkeisiin apurahoja myönnettiin edellisellä kerralla. Siitä voi selvittää jakajan linja ja se, mihin kaikkeen rahaa voi ainakin saada.

Useimmat apurahojen jakajat laativat omat lomakkeensa, joita yleensä saa verkosta tai jakajan toimistosta. Lomakkeessa saattaa olla tietoa tarkemmin kuin lehti-ilmoituksessa, minkä vuoksi sekin kannattaa lukea ennen täyttämistä.

Hakemukset voivat olla vapaamuotoisia, mutta hakuilmoituksessa yleensä luetellaan asiat, jotka paperista pitäisi löytyä. Ilman päätöksen tekoon vaadittavia tietoja ei päätöstä voi tehdä. Lue myös hakuohjeen yksityiskohdat. Hakemusta ei esimerkiksi kannata lähettää sähköpostina tai telekopiona, mikäli niitä ei käsitellä. Toisinaan uutta apurahaa ei ole syytä hakea heti entisen perään, sillä uuden apurahan voi saada vasta ilmoitetun karenssiajan kuluttua edellisestä. Tämäkin tieto yleensä löytyy jakoehdoista.

Hakulomake on nykyään usein verkossa, joko verkossa kokonaan täytettävänä tai sieltä tulostettavana. Suomen tietokirjailijat ry:n apurahahaku tehdään paperitulosteella.

PERUSTELE

Hakemuksessa on kaikkein tärkeintä hankkeen perustelu, ei kuitenkaan 17 sivun liitteillä vaan tii-

viimmin. Miksi juuri tämä asia on tukemisen arvoinen? Miksi hakija on sopiva sen toteuttamaan? Onko hankkeella todellinen tarve ja ilahduttaako sen toteuttaminen muitakin kuin tietokirjailijaa itseään? Apurahan hyödyn tulee olla ilmeinen ja syyn perustellumpi kuin unelma olla kirjailija.

Tietokirjailijat ovat myönteisessä mielessä kirjava joukko ihmisiä, joilla on hyvinkin erilaiset työpaiikat, tehtävät ja mielenkiinnon kohteet. Apurahoja jakavissa elimissä ei ole välttämättä juuri hakijan omimman alan erityistuntemusta, mutta hyvä perustelu kertoo muillekin miksi myönnetty raha auttaisi häntä. Rahaa jakavat ihmiset yrittävät vilpittömästi ymmärtää eri tapoja hahmottaa apurahahankkeita, mutta heidänkin kykyään ymmärtää voi avittaa kunnan perusteluilla.

Useimmiten apurahoja ei myönnetä jo toteutuneisiin tai meneillään oleviin käyttötarkoituksiin, perusopintoihin, työmatkoihin eikä yksinomaan virkistystarkoituksiin. Näihin on omia apurahoja.

LASKE

Suuri osa hakijoista pitää riittävänä talousarviona menojen luettelemista. Toivottavasti he eivät hoida yksityistalouttaan samalla periaatteella, sillä tulotkin olisi hyvä tietää. Mikäli hanketta aiotaan rahoittaa muullakin kuin haetulla apurahalla, on tulot tietysti mainittava, samoin se millä aikoo kattaa mahdollisen alijäämän.

Hakemuksessa on yleensä oltava tiedot suunniteltua hanketta varten haetuista muista apurahoista,

samoin äskettäin saadut apurahat ja niiden antajat, käyttötarkoitukset ja summat. Muu tuki hankkeelle yleensä vaikuttaa apurahan summaan, samoin usein otetaan huomioon muu viime vuosien apurahoitus. Hassua kyllä, aiemmin saadut runsaat apurahat saattavat vaikuttaa kielteisesti, ”eihän tuo enää apurahaa tarvitse” tai myönteisesti, ”jos noin tärkeät säätiöt ovat hakijaan luottaneet, kyllä mekin uskallamme”.

Budjetin teko ei ole vaikeaa. Jos hakemus liittyy matkaan tai koulutukseen, verkosta tai puhelinsoitolla saa tiedot kurssimaksuista, lentolippujen hinnoista ja hotellikuluista. Jämpti ja selvitetty lentolipun hinta N:n kaupunkiin näyttää hakemuksessa paljon paremmalta kuin maininta ”kuutisen sataa”. Apurahan jakajat eivät ryhdy selvittämään kuluja, jos ne eivät ole kiinnostaneet edes hakijaa.

Realistinen ja jakajan resurssit huomioiva budjetti lisää kummasti hakemuksen uskottavuutta. Hakea saa – ja pitääkin – tietysti vaikka kuinka paljon, mutta aiemmista päätöksistä kannattaa tarkistaa, jaetaanko tätä apurahaa tuhannen vai kymmenen tuhannen euron nipuissa. Osalla apurahojen jakajista on käytössään rajallinen määrä rahaa.

SUUNNITTELE

Työskentelyapurahaa haettaessa on hyvä ilmaista, kuinka moneksi kuukaudeksi sen tarvitsee. Työsuhteessa olevien on myös hyvä kertoa, ovatko he ottamassa työskentelyn ajaksi virkavapaata, tekevätkö he sen vuosilomallaan vai työn ohessa. Matka-apurahaa haettaessa hyvästä matkasuunni-

telmasta ei ole haittaa. Mihin mennään ja miksi? Keitä tavataan ja miksi?

Apurahojen jakajat lukevat mieluummin tietoa siitä, keneen kohdemaassa on oltu yhteydessä, kuin siitä, keneen aiotaan kenties olla yhteydessä. On vaikea uskoa, että kukaan suunnittelee toisensa opinto- tai muuta vakavaa matkaa ulkomaille miettimättä kohteitaan ja tapaamisiansa etukäteen.

Opintoihin haetusta tuesta tulee selvittää, miten se liittyy omaan ammattialaan, mikäli tämä on rahan myöntämisen ehtona. Kursseille hakeutuva tietokirjailija voi liittää mukaan tiedot kurssin ohjelmasta. Aivan sokkona rahoja on vaikea jakaa.

SELVITÄ

Kun rahat on jaettu, apurahan toivottavasti onnellisen saajan tulee muistaa laatia selvitys. Rahan käytöstä ja selvityksestä on joka jakajalla omat ohjeensa, jotka nekin kannattaa lukea. Tavanomainen käytäntö edellyttää, että raha käytetään vuoden kuluessa sen maksatuksesta ja tilitys tehdään esimerkiksi kolme kuukautta sen jälkeen.

Stipendikertomukseen liitetään yleensä alkuperäiset kuitit apurahan summaan asti. Yleinen kirjanpitoikäntö edellyttää, että alkuperäiset tositteet luovutetaan kulujen maksajalle. Poikkeuksia saatetaan tehdä tapauksissa, joissa apuraha on kattanut osan tietokoneen hankinnasta ja ostokuitti on samalla takuutodistus. Tästä tulee tilitystä tehtäessä sopia erikseen. Osa apurahojen myöntäjistä toivoo kuittikopioita, mutta jakajan linja selviää ohjeista.

Joitakin apurahoja joudutaan perimään takaisin, koska niiden saaja ei ole kyennyt toimittamaan tiliselvitystä. Se on valitettavaa ja tarpeetonta, sillä tiedän monien apurahoja jakavien järjestöjen olevan hyvin joustavia eivätkä ne taatusti vingu joka bussilipun perään, mutta jonkinlainen ymmärrettävä ja uskottava selvitys kuluista tulee antaa.

Jos hanke muuttuu oleellisesti päätöksen myöntämisestä, rahaa ei yleensä saa käyttää uuteen tarkoitukseen ilman lupaa. Tämä rajoitus lienee järjkeenkäypä. Apurahoja myönnettäessä hakemuksia verrataan toisiinsa, ja jos myönnetty apuraha käytetäänkin päätöksestä poikkeavalla tavalla, se on epäreilua muita hakijoita kohtaan. Rahat myönnetään yleensä hankkeisiin, ei hakijan vapaaseen käyttöön.

Tilitys kannattaa hoitaa, mikäli aikoo hakea rahaa samasta paikasta toistekin. Tekemätön tilitys estää tehokkaasti uudet apurahat. Suomi on pieni maa: toisinaan samat ihmiset istuvat eri elimissä, esimerkiksi alan järjestöissä ja valtion eri apurahalautakunnissa. Yhtäällä töpeksitty apuraha saattaa muistua mieleen, kun rahoja jaetaan toisaalla.

HAE

Ainoa varma muistisääntö apurahoista on: apurahaa ei saa, ellei sitä hae. Liity saajien joukkoon, tee hyvä hakemus. Ja seuraavana vuonna uudelleen.

TIIVIISTI

Apurahoja myöntävät sadat säätiöt, järjestöt, rahastot ja viranomaiset.

Kopiosto-valtakirjan jättäminen Suomen tietokirjailijat ry:lle on välttämätöntä.

Apurahaa ei saa, ellei sitä hae.

JÄRJESTÖJÄ JOKA LÄHTÖÖN

Kirjoittamisen ja tiedonvälityksen alalla vaikuttaa monia järjestöjä. Tieto- ja oppikirjailijoille tärkein järjestö on Suomen tietokirjailijat ry. Se toimii laajasti alan tekijöiden etujen puolesta ja sillä on – kiitos aktiivisen jäsenistön – myös vaikutusvaltaa.

Suomen tietokirjailijat ry

Suomen tietokirjailijat ry on vuonna 1983 perustettu tietokirjailijoiden kulttuuri- ja edunvalvontajärjestö. Yhdistystä perustettaessa Tietokirjailijain Liitto ja Oppikirjantekijät ry yhdistettiin yhdeksi järjestöksi. Ensimmäisenä yhteisenä vuotena 1984 jäseniä oli 543 ja vuonna 2012 määrä on jo yli 2 800.

Jäsenkuntaan kuuluu yleisten tietokirjojen, oppimateriaalien, oppaiden ja sanakirjojen sekä tietokirja-artikkeleiden kirjoittajia. Yhdistyksen jäsenkriteerinä on 1–2 suurelle yleisölle suunnattua tietoteosta, jotka vastaavat laajuudeltaan noin 200 painosivua. Julkaisu voi olla painettu kirja tai digitaalinen tietoteos. Jäseneksi hyväksymisestä päättää yhdistyksen hallitus.

Yhdistyksen tarkoituksena on edistää suomalais-tietokirjallisuutta ja valvoa tietokirjailijoiden etuja. Edunvalvontatyön painopisteinä ovat neuvonta kustannussopimus- ja tekijänoikeusasioissa, vaikuttaminen tekijänoikeussäädöksiin ja tietokirjailijoiden edustaminen kulttuurikentällä. Käytännössä tämä tarkoittaa muun muassa lakimiehen tarjoamia neuvontapalveluja jäsenille, yhdistyksen lausuntoja tekijänoikeuskysymyksissä ja henkilöedustusta kulttuurikentän eri tahoilla, kuten Kopioston eri elimissä ja Sanastossa.

Tietokirjallisuuden edistämistyö jakautuu tieto-

kirjoittamisen tukemiseen apurahoin ja palkinnoin, tiedotustyöhön, kouluttamiseen, tietokirjallisuutta edistävien teosten julkaisemiseen ja virkistystoiminnan järjestämiseen jäsenille. Yhdistys jakaa vuosittain Warelius-palkinnon, lasten ja nuorten tietokirjailijapalkinnon Tietopöllön sekä Tieto- ja Oppikirjailijapalkinnot. Yhdistys järjestää seminaareja sekä tukee tietokirjoittajakoulutuksiin osallistumista apurahoin. Aluetoiminta tukee koulutusta.

Toimintaa johtaa kymmenen hengen hallitus, jonka jäsenet valitaan kolmivuotiskausiksi syyskokouksessa. Perustoimintaa hoitaa viiden työntekijän toimisto yhdessä luottamushenkilöistä koostuvien toimikuntien kanssa. Toimistossa tietokirjailijoita opastavat toiminnanjohtaja, kaksi lakimiestä, tiedottaja ja järjestösihteeri. Lisäksi toimistolla työskentelee ajoittain projektityöntekijöitä.

Yhdistyksen toiminnan tukena on kuusi toimikuntaa: työvaliokunta ja talousvaliokunta tukevat suoraan hallituksen ja toimiston työskentelyä, apuraha- ja palkintolautakunta tekevät apurahoja ja palkintoja koskevan valmistelutyön, aluetoimikunnan jäsenet luotsaavat 13 alueen toimintaa järjestäen jäsentapaamisia ja koulutusta, ja vaalivaliokunta valmistelee hallitusvaalia syyskokoukseen. Lisäksi erillisprojekteja varten kootaan luottamushenkilöillä vahvistettuja työryhmiä.

Suomalaisella kulttuurikentällä toimimisen lisäksi yhdistys on mukana pohjoismaisessa kirjailijoiden ja kääntäjien neuvostossa (Nordiskt Författar- och Översätterråd) ja tekee yhteistyötä muiden pohjoismaisten tietokirjailijajärjestöjen kanssa. Lisäksi yhdistys kuuluu eurooppalaiseen European Writers' Counciliin, joka pyrkii tukemaan kirjallisuuden asemaa ja valvomaan kirjailijoiden etua eurooppalaisella tasolla.

Muita alan järjestöjä

Suomessa toimii monia ammattialoitain eriytyneitä tekijäjärjestöjä, niin ammattiliittoja kuin etujärjestöjäkin. Suomen tietokirjailijat ry:n vuoden 2004 jäsentutkimuksessa kysyttiin jäsenyyttä niissä. Iso osa jäsenistä kuului johonkin journalisti- tai kirjailijajärjestöön. Seuraavassa esitellään aakkosjärjestyksessä liittoja, joihin Suomen tietokirjailijat ry:n jäseniä yleisimmin kuuluu. Ne ovat myös Suomen tietokirjailijat ry:n vakiintuneita yhteistyökumppaneita.

Suomen arvostelijain liitto ry

Suomen arvostelijain liitto ry (SARV) on eri taiteenalojen arvostelijoiden ammatillinen yhteenliittymä. Sen keskeisenä tavoitteena on jäsenten ammatillisen toiminnan edistäminen ja ammattitaidon kohottaminen. Liitto toimii jäsentensä taloudellisen, sosiaalisen ja oikeudellisen aseman parantamiseksi. SARV on perustettu vuonna 1950. Sillä on yli 900 jäsentä.

Keinoja liiton tavoitteiden saavuttamiseksi ovat oma koulutustoiminta, apurahat, arvostelijoiden ammatillisten etujen valvonta lehdistössä ja sähköisissä viestimissä, ajankohtaisen arvostelijan työn olosuhteita ja sisältöä käsittelevän tiedon välittäminen sekä yhteistyö muiden järjestöjen kanssa.

Liitolla on viisi taiteenalakohtaista jaosta: kirjallisuus-, kuvataide-, musiikki-, tanssi- ja teatterijaos sekä elokuvajaos. Kirjallisuusjaokseen kuuluu myös tietokirjallisuuden arvostelijoita. Kritiikin kannukset on SARV:n vuodesta 1962 vuosittain myöntämä palkinto tuoreen taiteellisen läpimurron tehneelle nuorelle taiteilijalle. Liitto julkaisee *Kritiikin uutiset* -lehteä.

Suomen Journalistiliitto ry

Suomen Journalistiliitto ry (SJL) hyväksyy jäsenikseen journalistin ammatissa toimivia sekä työsuhteisia että vapaita journalisteja. Liittoon kuuluu 15 700 journalistia, jotka työskentelevät lehtien, radion, television, kirjankustantamoiden ja eri viestintäyhtiöiden palveluksessa.

Kustannustoimittajat liittyivät mukaan muutama vuosi sitten. Lehdistön freelancerit ovat järjestäytyneet Suomen freelance-journalistit (SFJ) -nimiseen SJL:n jäsenyhdistykseen, jolla on lähes 1 300 jäsentä.

SJL solmii journalistien yleissitovan työehtosopimuksen ja useita muita työehtosopimuksia. Se pyörittää alansa työpaikkojen pääluottamusmiesten järjestelmää ja harjoittaa laajasti jäsentensä edunvalvontaa. Liitolla on palveluksessaan useita työ-, sopimus- ja tekijänoikeutta tuntevia juristeja. Liitto julkaisee *Journalisti*-lehteä.

Suomen Kirjailijaliitto ry

Suomen Kirjailijaliitto ry perustettiin vuonna 1897 suomenkielisten kaunokirjailijoiden aatteelliseksi ja ammatilliseksi järjestöksi. Tällä hetkellä Kirjailijaliitossa on 640 jäsentä. Jäseneksi hyväksyminen edellyttää, että hakija on julkaissut sellaisia suomenkielisiä, taiteellisesti korkeatasoisia teoksia, että häntä niiden perusteella voidaan pitää kirjailijana.

Kirjailijaliiton tarkoituksena on toimia eri puolilla maata ja maailmaa ammattiaan harjoittavien jäsentensä yhdyssiteenä, valvoa ja kehittää kirjailijoiden taiteellisia, ammatillisia ja taloudellisia etuja sekä edistää suomalaista kirjallisuutta.

Liitto julkaisee *Kirjailija*-lehteä, neuvottelee kustannussopimusten malleista ja jakaa apurahoja sekä palkintoja.

Suomen kääntäjien ja tulkkien liitto ry

Suomen kääntäjien ja tulkkien liitto ry (SKTL) on vuonna 1955 perustettu kääntäjien ja tulkkien aatteellinen etujärjestö. Sen tarkoituksena on valvoa kääntäjien ja tulkkien ammatillisia etuja, edistää alan kotimaista ja kansainvälistä yhteistoimintaa sekä toimia kääntäjien ja tulkkien koulutuksen hyväksi sekä kääntämisen ja tulkkauksen tason kohottamiseksi.

Liiton jäsenmäärä on noin 1 900. Sillä on viisi jaostoa: kirjallisuuden kääntäjät, asiatekstinkääntäjät, avkääntäjät, tulkit sekä opettajat ja tutkijat. Liitto julkaisee *Kääntäjä-Översättaren*-lehteä sekä jakaa apurahoja ja palkintoja.

Suomen tiedetoimittajien liitto ry

Suomen tiedetoimittajain liitto ry on tiedetoimittajien ja tieteestä tiedottavien valtakunnallinen liitto. Sen tarkoituksena on edistää tieteen julkaisu-toimintaa, tieteestä tiedottamista ja tieteellisen tiedon kulkua niin tiedeyhteisössä kuin koko yhteiskunnassa.

Liitto kehittää tiedetoimittajien ammattitaitoa ja pyrkii lisäämään luovan toimitustyön arvostusta. Lisäksi liitto toimii erityyppisissä tehtävissä ja eri aloilla toimivien tiedetoimittajien yhteistyöelimenä.

Liitto julkaisee *Tiedetoimittaja*-lehteä, järjestää koulutusta ja jakaa apurahoja. Jäseniä on noin 880 ja pääosa heistä on journalisteja.

TIIVIISTI

Suomen tietokirjailijat ry:n jäsenyys takaa juridisen avun.

Järjestöjä toimii monilla erikoisaloilla.

Lisää vastinetta jäsenmaksulle saa osallistumalla järjestöjen koulutukseen ja toimintaan.

Liite

TIETOKIRJAILIJAN EETTISET OHJEET

Suomen tietokirjailijat ry toivoo jäsenistönsä noudattavan seuraavia suosituksia tietokirjailijan työssään. Ohjeet on tarkoitettu jäsenistön itsesäätelyyn. Ne eivät korvaa tai täydennä lainsäädäntöä tai oikeuskäytäntöä. Sananvapaus ja tiedonvapaus ovat yhteiskuntamme perusarvoja. Niistä tulee pitää kiinni.

Tietokirjailijan oikeudet ja velvollisuudet

Kirjoita totuudenmukaisesti

- Lukijalla on oikeus luottaa siihen tietoon, jota tarjoat hänelle tietokirjailijana.
- Kunnioita totuutta myös silloin, kun havainnollistat sanottavaasi kerronnan (fiktion) keinoin.

Tavoittele laatua

- Huolehtimalla laadusta nostat tietokirjallisuuden ja tietokirjailijoiden arvostusta.
- Palvele lukijoita kirjoittamalla selkeästi ja kiinnostavasti.

Päivitä tietosi

- Julkaise ajantasaista tietoa.
- Hanki näkemystä, tarjoa merkityksiä.

Tiedosta valtasi

- Käytä vastuullisesti asiantuntijan valtaasi.
- Muista kenestä ja kenelle kirjoitat.

Vastaa omasta tekstistäsi

- Vastaa julkaisemasi tiedon oikeellisuudesta.
- Hyväksy tekstiisi perustellut muutokset ja korjaukset.

Kunnioita toisten oikeuksia

- Älä varasta äläkä plagioi.
- Kunnioita tekijänoikeutta.

Huolehdi omista oikeuksistasi

- Huolehdi omista tekijänoikeuksistasi.
- Käytä oikeuttasi neuvotella ja sopia kaikesta omaan tekstiisi liittyvästä.
- Solmi kirjallinen sopimus, sillä se on turvallisempi kuin suullinen.

Ole kriittinen ja lahjomaton

- Älä usko helppoihin totuuksiin.
- Älä ole johdateltavissa, manipuloitavissa tai lahjottavissa.

Ole itsekriittinen

- Ota asiallinen palaute huomioon.
- Kehitä ammattitaitoasi.

Lisäksi yhdistys noudattaa toiminnassaan seuraavia periaatteita:

- Yhdistys nojautuu tiedon määritelmässään vallitsevaan länsimaiseen käsitykseen: Tieto on hyvin perusteltu tosiuskomus.
- Yhdistys osallistuu mahdollisuuksien mukaan koko tekijäkunnan edunvalvontaan.
- Yhdistys hoitaa talouttaan eettisesti kestävästi.

Suomen tietokirjailijat ry:n hallitus 9.2.2012

Liite

LEHDISTÖN FREELANCER-TEHTÄVIEN TOIMITUS- JA MYYNTIEHDOT

VKL – SJL 20.5.2005

1. Soveltamisala

Allekirjoittaneet liitot ovat sopineet, että Viestinnän Keskusliiton VKL:n jäsenyritysten ja Suomen Journalistiliiton jäseninä olevien vapaiden journalistien välisissä freelancer-tehtävissä sovelletaan jäljempänä sovittuja periaatteita, mikäli muusta ei ole kirjallisesti osapuolten kesken sovittu.

Freelancer-journalisti, jäljempänä tekijä ja tiedotusväline, jäljempänä ostaja, voivat käyttää näiden toimitus- ja myyntiehtojen liitteinä olevia mallisopimuslomakkeita toimeksiannosta tai pysyvämmästä avustussuhteesta sovittaessa. Toimitus- ja myyntiehtojen 3., 5. ja 8. kohtia noudatetaan myös tarjotun aineiston osalta.

Aineistolla tarkoitetaan toimeksiannon kohteena olevaa ja julkaistavaksi tarkoitettua tekijänoikeudellista tai muuta materiaalia.

Näiden toimitus- ja myyntiehtojen mukaisista toimeksiannoista sovittaessa otetaan huomioon, että tekijä on itsenäinen yrittäjä tai ammatinharjoittaja, joka vastaa eläke- ja sosiaaliturvansa sekä lomiansa järjestämisestä. Ne sisällytetään tekijän ja ostajan välillä sovittuun kokonaispalkkioon.

Toimeksiannon suorittamiseen liittyvät suoranaiset kulut ja kustannukset sisällytetään eriteltyinä palkkioon.

Palkkiossa otetaan erikseen huomioon ostajalle luovutettavien käyttöoikeuksien laajuus, mikäli se poikkeaa näistä myyntiehdosta.

2. Toimeksiannosta sopiminen

Toimeksiannosta tehdään ostajan ja tekijän välillä sopimus, mikäli mahdollista kirjallisena.

Toimeksiannosta sovittaessa määritellään sen kohteena olevan aineiston laatu, laajuus, valmistumisaika, hinta ja muut mahdolliset toimeksiantoon sisältyvät ehdot.

3. Myyntihinta ja sen suorittaminen

Myyntihinta on tekijän ja ostajan välillä sovittu palkkio. Mikäli palkkiosta ei ole sovittu, on palkkio tekijän veloittama käypä hinta. Sen määrittelyssä otetaan huomioon toimeksiannon laatu, laajuus ja se, että tekijä on itsenäinen yrittäjä tai ammatinharjoittaja.

Maksuajasta sovitaan osapuolten kesken toimeksiannon yhteydessä. Jollei muuta ole sovittu, noudatetaan tekijän käyttämää maksuehtoa ja kohtuullista viivästyskorkoa. Laskutus tapahtuu ostajan saatua ja hyväksytyä toimeksiannon edellyttämän valmiin aineiston.

Osapuolten kesken voidaan erityisestä syystä sopia ennakkomaksusta, joka vähennetään lopullisesta palkkiosta.

4. Este ja viivästys

Mikäli toimeksianto osoittautuu tekijästä riippumattoman, ennalta-arvaamattoman ylivoimaisen esteen johdosta mahdottomaksi suorittaa, on tekijällä oikeus koh-

tuulliseen korvaukseen hänelle kertyneistä kuluista.

Mikäli toimeksiannon suorittaminen viivästyy ylivoimaisesta esteestä johtuen, tulee tekijän välittömästi ilmoittaa asiasta ostajalle toimeksiannon jatkamisesta tai keskeyttämisestä sopimiseksi. Mikäli toimeksianto keskeytetään, sovitaan tekijälle mahdollisesti syntyneiden kulujen korvauksesta.

Mikäli toimeksiannon toteuttaminen viivästyy tekijästä johtuvasta syystä, on ostajalla tehtävän kannalta olennaisen viivästymisen sattuessa oikeus vahingon korvaukseen. Korvauksen määrä ei kuitenkaan voi ylittää sovittua tai kohtuullista palkkiota.

Mikäli ostaja tai tekijä peruuttavat tai keskeyttävät toimeksiannon toisesta osapuolesta riippumattomasta syystä, on peruutukseen tai keskeytykseen syytön osapuoli oikeutettu syntyneiden kulujen ja vahingon korvaamiseen, kuitenkin enintään sovitun tai kohtuullisen palkkion rajoissa.

5. Ostajan oikeudet toimeksiannon kohteena olevaan aineistoon

Toimeksiannosta sovittaessa osapuolet sopivat aineiston käyttöoikeuksien laajuudesta. Jos toisin ei sovita, käyttöoikeudet ovat seuraavat:

Ostajalla on aineiston ensijulkaisuoikeus ja vapaa käyttöoikeus.

Ostajalla on oikeus luovuttaa aineisto edelleen vain, jos luovutuksen kohteena on kustantajan tietovarantoon perustuva uusi tuote toteutus- ja jakelutavasta (lehdet, digitaaliset tallenteet, on-line-yhteydet ym.) riippumatta, eikä yksinomaan nimetyn freelancerin tuotanto.

Ostajalla on yksinoikeus aineistoon tekijän tietoon saatettujen käyttötarkoitusten edellyttämässä laajuudessa.

Ostajalla on oikeus editoida aineistoa vain hyvän tavan ja vallitsevan toimituksellisen käytännön mukaisesti.

Oikeus tilauksesta valmistettuun valokuvaan kuuluu tilaajalle, jollei toisin ole nimenomaan sovittu. Valokuvaaja saa kuitenkin yleiseen tapaan panna kuvan näytteille mainostarkoituksessa, mikäli tilaaja ei sitä kiellä.

Valokuvaamalla valmistetun muotokuvan tilaajalla on, vaikka valokuvaaja on pidättänyt itselleen oikeuden kuvaan, oikeus antaa lupa muotokuvan ottamiseen sanomalehteen, aikakauskirjaan tai elämäkerralliseen kirjoitukseen, jollei valokuvaaja erikseen ole pidättänyt itselleen oikeutta kieltää sitä.

Tekijällä on oikeus tulla nimen ja esittelyn yhteydessä mainituksi vapaana journalistina kussakin käyttöyhteydessä vallitsevan käytännön mukaisesti.

Riippumatta siitä, mitä oikeuksia luovutetaan, tekijällä on oikeus käyttää aineistoa näyttelyissään ja kokoomateoksissaan. Lisäksi sovitaan tarvittaessa erikseen originaalien arkistoinnista. Se osapuoli, jonka haltuun materiaali jää, on velvollinen huolehtimaan siitä asianmukaisesti.

6. Puutteellinen tai virheellinen suoritus

Mikäli suoritettu toimeksianto on puutteellinen tai virheellinen, ostaja voi ilman eri korvausta edellyttää kohtuullisessa ajassa sen korjaamista tai täydentämistä sopimuksen mukaiseksi.

Mikäli puutteellista tai virheellistä aineistoa ei aikataulusyistä voida korjata tai täydentää ja se jää sen vuoksi julkaisematta, ei ostaja ole korvausvelvollinen, jos virhe on olennainen ja tekijän olisi pitänyt se ymmärtää.

7. Toistuvat toimeksiannot

Mikäli ostajan ja tekijän välillä sovitaan toistuvista tai useista peräkkäisistä toimeksiannoista, voivat osapuolet huolimatta siitä, ettei heidän välillään vallitse työsopimussuhdetta, sopia, että tekijä pidättäytyy myymästä ostajan tilaamaan aineistoon rinnastettavaa aineistoa kilpaileville viestimille.

Toistaiseksi voimassa olevan, toistuvia toimeksiantoja sisältävän toimeksiantosuhteen irtisanomisesta voidaan tarvittaessa erikseen sopia osapuolten kesken. Irtisanomisajaksi suositellaan 2 kuukautta.

8. Erimielisyyksien ratkaiseminen

Toimeksiantosuhdetta koskevissa erimielisyystapauksissa osapuolet ensin neuvottelevat keskenään.

Toimitus- ja myyntiehtojen tulkinnasta johtuvat erimielisyydet ratkaistaan ostajan kotipaikan alioikeudessa, jollei osapuolten kesken sovita, että asia saatetaan välimiesoikeuden käsiteltäväksi.

Mahdolliseen välimiesoikeuteen nimeää kumpikin allekirjoittanut liitto yhden edustajan. He yhdessä valitsevat välimiesten puheenjohtajan.

9. Voimassaolo

Nämä toimitus- ja myyntiehdot ovat voimassa toistaiseksi. Sopimus voidaan puolin ja toisin irtisanoa kolmen kuukauden irtisanomisajalla.

*Viestinnän Keskusliitto VKL
Suomen Journalistiliitto*

Liite

SUOMEN TIETOKIRJAILIJAT RY:N KUSTANNUSSOPIMUSMALLI (suositus)

KUSTANNUSSOPIMUS

Kustantaja x Oy (edempänä Kustantaja) ja tekijä T (Tekijä) ovat solmineet kustannussopimuksen seuraavien ehtojen teoksesta _____ (teos), johon Tekijällä on täydellinen tekijänoikeus.

1. Luovutettavat oikeudet

1.1 Tekijä luovuttaa Kustantajalle yksinoikeuden edempänä määriteltävän laajuksena ja edempänä määriteltävien ehtojen julkaista ja levittää yleisölle yllä mainittua teosta

- Painettuna kirjana
- Sähköisenä julkaisuna
- Tarvepainatuksena (Print on Demand, POD)
- Äänikirjana

1.2 Kaikki muut oikeudet teokseen jäävät Tekijälle.

2. Aineisto ja käsikirjoitus

2.1 Tekijä luovuttaa valmiin käsikirjoituksen Kustantajalle ____ mennessä. Mikäli Tekijä ei luovuta käsikirjoitusta Kustantajalle sovittuun ajankohtaan mennessä, Kustantajan tulee asettaa Tekijälle uusi kohtuullinen määräaika. Mikäli Tekijä ei luovuta valmista käsikirjoitusta uuteen määräaikaan mennessä, Kustantajalla on oikeus purkaa kustannussopimus ilmoittamalla siitä

Tekijälle kirjallisesti. Tekijä on tällöin velvollinen palauttamaan saamansa tekijänpalkkion ennakon.

2.2 Mikäli osapuolet erikseen sopivat, käsikirjoitus sisältää myös ehdotuksen kuvasuunnitelmaksi. Kustantaja päättää Tekijää kuultuaan kuvasuunnitelman mukaisesta kuvituksesta ja vastaa sen kustannuksista. Tekijän kanssa sovitaan erillisestä palkkiosta, mikäli hänen edellytetään hankkivan teokseen tulevaa kuva-aineistoa.

2.3 Tekijä vastaa siitä, ettei hänen luovuttamansa aineisto tai käsikirjoitus loukkaa kolmannen osapuolen tekijänoikeuslain mukaisia oikeuksia, kunniaa, yksityisyyttä tai liikesalaisuutta.

2.4 Tekijällä on oikeus oikaista käsikirjoituksessa ilmenneet virheet teosta olennaisesti muuttamatta; Kustantajalla on oikeus oikaista virheet, jos Tekijä ei niitä oikaise. Uusintapainoksiin tehtävistä sisällöllisistä korjauksista ja lisäyksistä sovitaan erikseen.

2.5 Kustantaja päättää Tekijää kuultuaan teoksen painoasun, typografian ja kannen.

3. Teoksen julkaiseminen ja painosmäärä

3.1 Kustantajan tulee julkaista teos _____ kuluessa täydellisen käsikirjoituksen luovuttamisesta. Mikäli näin ei menetellä, Tekijällä on oikeus purkaa kustannussopimus ja pitää saamansa tekijänpalkkion ennakko.

3.2 Ensimmäisen painoksen suuruus on vähintään _____ kappaletta. Kustantajalla on oikeus ottaa teoksesta uusintapainoksia. Kustantajan tulee toimittaa Te-

kijälle tekijänoikeuslain 35 §:n mukainen selvitys kulloinkin valmistettujen kappaleiden määrästä.

4. Tekijänpalkkio

4.1 Kustantaja maksaa myynnin mukaan progressiivisesti nousevana tekijänpalkkiona $x-y$ % saamastaan arvonlisäverottomasta myyntitulosta. Kustantajan saamalla myyntitulolla tarkoitetaan kirjakaupan tai muun vähittäismyyjän saamien alennusten jälkeen kustantajalle maksamaa hintaa. Kustantajan omassa suoramyynnissä myyntitulo on asiakkaan maksama veroton hinta.

Painettu kirja:

Tekijänpalkkion maksu on porrastettu myynnin mukaan seuraavasti:

- vähintään 20 %, kun myynti on 1–1000 kpl
- perusprosentti + x (esim. 2–3 %), kun myynti on 1001–3000 kpl
- perusprosentti + x (esim. 4–6 %), kun myynti on yli 3001 kpl

(Edellä mainituissa myyntimäärissä lähtökohtana on, että teoksen ensipainoksen suuruus on 1000 kappaletta.)

Sähköinen julkaisu:

- Sama tekijänpalkkio kuin painetussa kirjassa, kun myynti on 1–100 kpl
- 30 %, kun myynti on 101–1000 kpl
- 40 %, kun myynti on 1001–2000 kpl
- 50 %, kun myynti on yli 2000 kpl

Tarvepainatus:

- Lähtökohtaisesti sama tekijänpalkkio kuin painetussa kirjassa.

Äänikirja:

- Vähintään 15 %, kun myynti on 1–1000 kappaletta.

4.2 Tekijäryhmän jäsenet sopivat tekijänpalkkion jakautumisesta ryhmän jäsenten välillä ja ilmoittavat tästä kirjallisesti Kustantajalle.

4.3 Tekijänpalkkion ennakkona Kustantaja maksaa sopimuksen allekirjoituksen yhteydessä neljäsosan ja käsikirjoituksen luovutuksen yhteydessä toisen neljäsosan teoksen ensimmäisen vuoden arvioidusta tekijänpalkkiosta. Tekijänpalkkion ennako vähennetään myynninmukaisesta tilityksestä.

4.4 Kustantaja tekee kunkin kalenterivuoden myynnistä Tekijälle laskelman ja suorittaa palkkion viimeistään kyseistä kalenterivuotta seuraavan vuoden _____ kuun loppuun mennessä.

4.5 Mikäli Tekijä epäilee palkkiolaskelman oikeellisuutta, Kustantaja on Tekijän pyynnöstä velvollinen tarkistamaan laskelman ja oikaisemaan mahdollisen virheen. Mikäli Tekijä ja Kustantaja eivät pääse asiasta yhteisymmärrykseen, Tekijällä on oikeus omalla kustannuksellaan selvittää palkkiolaskelman oikeellisuus nimeämensä tilintarkastajan avulla. Mikäli selvityksen perusteella palkkiolaskelmassa ilmenee virhe, Kustantaja vastaa selvityksestä aiheutuneista kustannuksista.

5. Teoksen markkinointi

Kustantaja päättää teoksen markkinoinnista, markkinointitavoista ja muista myyminenestämistoimenpiteistä sekä vastaa näistä aiheutuvista kustannuksista.

Näihin tarkoituksiin Kustantajalla on oikeus jakaa teoksen ilmais- ja arvostelukappaleita. Tekijänpalkkiota ei makseta Tekijän saamista vapaakappaleista eikä Kustantajan jakamista ilmais- tai arvostelukappaleista.

6. Vapaakappaleet, alennushinta ja jäännöserä

6.1 Tekijä saa 30 vapaakappaletta teoksen ensimmäisestä painoksesta ja 10 vapaakappaletta kustakin seuraavasta painoksesta. Sähköisestä versiosta tekijä saa x kappaletta käyttö-, lataus- tai lukuoikeuksia.

6.2 Tekijä voi halutessaan hankkia omaa teosta kustantajalta _____ %:n alennuksella.

6.3 Kun painoksen ilmestymisestä on kulunut _____ vuotta, Kustantaja voi myydä tai hävittää teoksen jäännöserän haluamallaan tavalla. Myynnistä maksetaan sopimuksen mukainen palkkio. Tekijälle on kuitenkin annettava ensisijainen oikeus lunastaa itselleen jäännöserä tai sen osa valmistuskustannuksia vastaan. Mikäli Kustantaja myy tai hävittää teoksen tämän sopimuskohdan mukaisesti, teos katsotaan loppuunmyydyksi.

7. Käännösoikeudet

7.1 Käännösoikeuksista on sovittu seuraavaa:

- Tekijä pidättää käännösoikeudet itsellään.
- Tekijällä ja Kustantajalla on rinnakkainen oikeus sopia käännösoikeuksista.
- Tekijä luovuttaa Kustantajalle yksinoikeuden sopia käännösoikeuksista.

7.2 Käännösoikeuden haltijalla on oikeus tarjota teosta

toisen kustannusliikkeen julkaistavaksi muulla kuin suomen kielellä Suomessa tai muissa maissa. Mikäli Kustantaja on välittänyt käännösoikeudet, myytyjen kustannusoikeuksien tuotosta Tekijä saa 75 % ja kustantaja 25 %.

7.3 Kustantajan tulee tilittää Tekijälle kuuluva osuus myytyjen kustannusoikeuksien tuotosta _____ kuukauden kuluessa maksun saapumisesta. Kustantajalla on velvollisuus toimittaa Tekijälle tiedoksi toiselta kustannusliikkeeltä saamansa selvitykset käännoesteosten myynnistä, joiden avulla Tekijä voi seurata, että tilitykset ovat tapahtuneet asianmukaisesti.

8. Oikeuksien edelleen luovuttaminen ja teoksen muuttaminen

8.1 Kustantaja ei saa luovuttaa edelleen tähän sopimukseen perustuvia oikeuksiaan. Oikeudet siirtyvät kuitenkin kustannusliikkeen tai sen osan luovutuksen yhteydessä tekijänoikeuslain säännösten mukaisesti.

8.2 Kustantaja suorittaa käsikirjoituksen tavanomaisen kielellisen ja asiatarkistuksen kustannusalalla noudatettavan hyvän tavan mukaisesti. Kustantaja ei saa ilman Tekijän suostumusta muuttaa teosta enempää kuin tällainen toimitustyö edellyttää.

9. Kilpailukiello

Tekijä ei saa kustannussopimuksen voimassaoloaikana julkaista itse tai toisen kustantamana teosta, jonka voidaan katsoa olennaisilta osin kilpailevan tässä sopimuksessa tarkoitetun teoksen kanssa.

10. Kustannusoikeuksien palautuminen

10.1 a Sopimus koskee vain painettua teosta

Jos painettu teos on myyty loppuun eikä Kustantaja ole käyttänyt oikeuttaan uuden painoksen julkaisemiseen, Tekijän on pyydettävä kirjallisesti kustantajalta uusintapainoksen ottamista, mikäli hän haluaa uusintapainoksen otettavaksi. Ellei uusintapainosta ole otettu 9 kuukauden kuluttua kirjallisen pyynnön esittämisestä, kustannussopimus päättyy välittömästi ja kustannusoikeudet palautuvat Tekijälle.

10.1 b Sopimus koskee sekä painettua että sähköistä julkaisua

Kun painettu teos on myyty loppuun eikä Kustantaja ole Tekijän sitä kirjallisesti pyydettyä ottanut teoksesta 9 kuukauden kuluessa uusintapainosta eikä sähköistä teosta ole edellisen kalenterivuoden aikana myyty _____ kappaletta enempää, kustannussopimus päättyy välittömästi Tekijän pyydettyä oikeuksiaan kirjallisesti takaisin Kustantajalta.

11. Sopimuksen päättyminen

11.1 Osapuolilla on oikeus purkaa sopimus, mikäli toinen osapuoli rikkoo olennaisesti tämän sopimuksen ehtoja. Sopimuksen päättyessä tai purkautuessa kaikki Tekijän luovuttamat oikeudet palautuvat Tekijälle.

11.2 Kustannussopimus on mahdollista irtisanoa päätymään 6 kuukauden kuluttua kirjallisesta irtisanomisilmoituksesta. Oppimateriaalien osalta irtisanominen on mahdollista 10 vuoden ja muiden teosten osalta 5 vuoden kuluttua teoksen julkaisemisesta.

12. Erimielisyyksien ratkaiseminen

Mikäli osapuolet eivät pääse neuvotteluteitse yhteisymmärrykseen tätä sopimusta koskevasta asiasta, erimielisyys ratkaistaan Helsingin käräjäoikeudessa.

Tätä sopimusta on tehty kaksi samasanaista kappaletta, yksi kummallekin osapuolelle.

Helsingissä ____ päivänä ____ kuuta 201_

Tekijä
tietokirjailija

Kustantajan edustaja
x Oy

SUOMEN TIETOKIRJAILIJAT RY:N SUOSITUKSET KUSTANNUSSOPIMUSTA SOLMITTAESSA

Kustannussopimuksen solmiminen

Suomessa vallitsee sopimusvapaus eli jokainen voi itse päättää, tekeekö hän sopimuksen, kenen kanssa hän haluaa sopimuksen kulloinkin tehdä ja millaisin ehdoin hän on valmis sopimuksen tekemään.

Kustannussopimuksen solmimiselle ei ole asetettu ehtoja, joten suullinen sopimus on yhtä sitova kuin kirjallinenkin. Kirjallisen sopimuksen solmiminen on kuitenkin erittäin suositeltavaa ja kustannussopimukset tehdäänkin yleensä kirjallisina. Sopimuksen sisältö ja siihen mahdollisesti liitettävät yleiset sopimusehdot tulee aina lukea huolellisesti läpi ja huolehtia siitä, että on ymmärtänyt sopimuksen jokaisen ehdon ennen sopimuksen allekirjoittamista.

Kustannussopimuksen solmimisen tulee olla aito neuvottelutilanne. Tekijän on perusteltua pyrkiä omalta puoleltaan parhaaseen mahdolliseen tulokseen, koska kustannussopimuksella määritetään ne ehdot, joiden nojalla hän saa korvausta teoksen eteen tekemästään työstä. Kustannussopimuksia solmitaan hyvin erilaisissa tilanteissa ja tästä syystä tekijän neuvotteluasemakin vaihtelee tapauskohtaisesti.

Tekijä voi itse tarjota käsikirjoitustaan kustantajalle tai kustantaja on saattanut pyytää häntä kirjoittamaan teoksen tietystä aiheesta. Sopimusoikeudellisesti sopimus katsotaan syntyneeksi, kun tehtyyn tarjoukseen on annettu hyväksyvä vastaus. Näyttövelvollisuus sopimuksesta ja sen sisällöstä on aina osapuolella, joka väittää sopimuksen syntyneen.

Tekijänoikeuksien luovutus ja luovutuksen laajuus

Tekijänoikeus syntyy aina teoksen luoneelle luonnolliselle henkilölle. Hän voi luovuttaa luomaansa teokseen liittyviä taloudellisia hyödyntämisoikeuksia haluamansa laajuudessa.

Tekniikan kehittyessä teosten taloudelliset hyödyntämistavat moninaistuvat koko ajan. Tekijän kannattaa olla tarkkana, mitä oikeuksia hän sopimuksella luovuttaa, sillä esimerkiksi teoksen sähköisillä julkaisu-oikeuksilla voi olla huomattava taloudellinen arvo.

Perinteisesti kustannussopimuksella luovutettiin kustantajalle yksinoikeus julkaista ja levittää teos painettuna kirjana suomen kielellä muiden taloudellisten hyödyntämisoikeuksien jäädessä tekijälle. Tämä perinteinen asetelma on kuitenkin muuttunut.

Kustantajat pyrkivät usein saamaan mahdollisimman laajat oikeudet kaikkiin erilaisiin julkaisumuotoihin. Toisinaan näin on, vaikkei kustantajalla tosiasiaassa ole halua eikä kykyä valmistaa muita kuin painettuja kirjoja. Tekijän kannattaakin varmistua kustantajan suunnitelmista eri julkaisumuotojen osalta ennen kuin hän luovuttaa oikeuksia niihin. Mikäli tekijä luovuttaa oikeuden muiden kuin painettujen teosten julkaisemiseen, on tärkeää, että eri julkaisumuotojen erityispiirteet otetaan huomioon koko sopimuksessa (esimerkiksi vapaakappaleet ja oikeuksien palautuminen)

Kustannussopimuksessa voi toisinaan olla molempien osapuolten kannalta perusteltua antaa kustantajalle ensisijainen oikeus (ns. optio-oikeus) neuvotella teoksen julkaisemisesta muilla julkaisumuodoilla. Tällainen tilanne voi olla käsillä silloin, kun kustantajalla ei ole selkeää, perusteltua tarvetta hyödyntää esimerkiksi teoksen sähköisiä julkaisutapoja, mutta sillä on lähi-

tulevaisuudessa suunnitelmissa laajentaa toimintaansa myös tälle alueelle. Optio ei vielä luo oikeutta teoksen julkaisemiseen, vaan ainoastaan velvoittaa tekijää tarjoamaan teoksen julkaisuoikeuksia ensin kyseiselle kustantajalle.

Mikäli tekijä ja kustantaja eivät pääse molempia osapuolia tyydyttävään sopimukseen muiden julkaisumuotojen osalta, on tekijä sopimuksessa määritellyn ajan (esim. 4 kk) kuluttua vapaa sopimaan haluamansa tahon kanssa teoksen muusta taloudellisesta hyödyntämisestä (huomaa kuitenkin kilpailukiellosta sanottu).

Käsikirjoituksen luovuttaminen

Kustannussopimuksissa sovitaan tavallisesti siitä ajankohdasta, johon mennessä tekijän tulee toimittaa teoksen käsikirjoitus kustantajalle.

Tekijän on hyvä pitää kustantaja informoituna käsikirjoituksen eri vaiheista ja ilmoittaa myös hyvissä ajoin, mikäli hän epäilee käsikirjoituksen viivästyvän suunnitellusta aikataulusta. Vaikka kustantajat suhtautuvat tavallisesti ymmärtäväisesti käsikirjoituksen toimittamisessa tapahtuneisiin pieniin viiveisiin, tulee tekijän pyrkiä siihen, että käsikirjoitus valmistuu sovitun aikataulun mukaisesti.

Kuvasuunnitelman toimittaminen

Usein tieto- ja oppikirjojen kustannussopimuksissa sovitaan, että tekijä toimittaa käsikirjoituksen mukana ehdotuksen kuvasuunnitelmaksi. Tekijä haluaa myös itse usein menetellä näin, koska hänelle muodostuu kirjoitusvaiheessa monesti käsitys siitä, mitä kuvia teokseen olisi luontevaa sijoittaa.

Kuvasuunnitelmalla tarkoitetaan kuitenkin alustavaa suunnitelmaa teokseen mahdollisesti tulevasta kuvituksesta, eikä sen tekemisen tule olla erityisen runsastöinen. Kustantajan vastuulla on huolehtia teoksen kuvituksesta sekä siitä aiheutuvista kustannuksista. Tekijälle tulee suorittaa erillinen palkkio, mikäli hänen edellytetään toimittavan teoksen valmista kuva-aineistoa.

Kustantajan velvollisuus julkaista teos

Kustannussopimuksessa on perusteltua sopia myös ajankohdasta, johon mennessä kustantajan tulee julkaista käsikirjoitus. Kohtuullinen aika käsikirjoituksen julkaisemiseen voi olla esimerkiksi kuudesta kuukaudesta vuoteen. Tiettyjen teostyyppien osalta saattaa olla tarpeellista sopia lyhyemmästäkin ajasta, jos teos esimerkiksi vanhenee sisällöllisesti kovin nopeasti tai sen halutaan ilmestyvän tiettyinä vuodenaikana.

Mikäli julkaisuajasta ei sovita sopimuksessa, tulee sovellettavaksi tekijänoikeuslain 34. pykälä, jossa julkaisu-aika on säädetty suhteellisen pitkäksi (kirjallisten teosten osalta kaksi vuotta). Mikäli kustantaja ei ole julkaissut teosta sovitussa ajassa, tekijä voi purkaa sopimuksen ilmoittamalla tästä kustantajalle. Tekijällä on tällöin oikeus pitää saamansa palkkio. Tämän jälkeen hän on vapaa sopimaan jonkun muun tahon kanssa teoksen julkaisemisesta.

Painoksen suuruus ja painatustodistus

Painoksen suuruudesta on perusteltua sopia kustannussopimuksessa, mikäli kustannussopimusta solmitaessa on tiedossa teoksen ensipainoksen suuruus.

Tekijän tulisi ainakin saada kustantajalta alustava

arvio ensipainoksen tulevasta suuruudesta. Tekijän kannalta on olennaista tietää, miten monta kappaletta teosta on lopulta painettu. Silloin tekijä voi seurata, että tekijänpalkkio tilitetään hänelle jokaisesta myydystä teoskappaleesta. Kustantaja on tekijänoikeuslain 35. pykälän nojalla velvollinen toimittamaan tekijälle kirjapainon tai teoksen muun monistajan todistuksen valmistettujen kappaleiden määrästä. Selvyyden vuoksi maininta tällaisen selvityksen toimittamisesta voi olla hyvä kirjata näkyviin myös kustannussopimukseen.

Uusintapainoksen ottaminen

Tavallisesti kustannussopimuksissa sovitaan, että kustantajalla on oikeus ottaa teoksesta uusintapainoksia. Mikäli sopimuksessa ei ole nimenomaisesti annettu kustantajalle oikeutta uusintapainoksen ottamiseen, päättyy kustannussopimuksen voimassaolo, kun teoksen painos on myyty loppuun, ja tekijä voi vapaasti sopia muiden tahojen kanssa teoksen julkaisemisesta.

Tilanteissa, joissa kustantajalla on oikeus ottaa teoksesta uusintapainos ja teos on loppuunmyyty, voi tekijä pyytää uusintapainoksen ottamista kustantajalta. Pyyntö kannattaa esittää kirjallisesti.

Kustannussopimuksessa on perusteltua sopia kohtuullisesta ajasta, jonka kuluessa kustantajan tulee ottaa uusintapainos tai sopimus purkautuu ja teoksen julkaisuoikeudet palautuvat takaisin tekijälle. Uusintapainoksen ottamiselle varattavana kohtuullisena aikana voidaan pitää enintään yhdeksää kuukautta.

Mikäli sopimuksessa ei ole sovittu kohtuullista aikaa uusintapainoksen ottamiselle, tulee sovellettavaksi tekijänoikeuslain 34. pykälän säännös, jonka mukaan uusintapainos tulee ottaa vuoden kuluessa kirjallisen pyynnön esittämisestä.

Tekijänpalkkion ennakko

Tietty osa tekijänpalkkiosta maksetaan usein tekijälle ennakkona. Tekijänoikeuslaki ei edellytä ennakon maksamista.

Yhdistyksemme suosittelee, että sopimuksen allekirjoituksen yhteydessä maksettaisiin neljäsosa ja käsikirjoituksen luovutuksen yhteydessä tai viimeistään kirjan ilmestyessä toinen neljäsosa teoksen ensimmäisen painoksen arvioidusta tekijänpalkkiosta. Sähköisten julkaisumuotojen yhteydessä ennakko on jokin kohtuullinen osuus arvioidusta ensimmäisen vuoden myynnin mukaisesta tekijänpalkkiosta.

Ennakko sovitaan usein vähennettäväksi teoksen myynnin mukaan kertyvästä tekijänpalkkiosta. Mikäli ennakon vähentämisestä ei sovita, voidaan ennakko katsoa korvaukseksi kirjan tekemisestä ja tämän lisäksi tulee lyhentämättömänä suoritettavaksi sopimuksessa sovittu tekijänpalkkio.

Jos kirjan myynnin mukaan laskettava tekijänpalkkio ei ylitä maksetun ennakon määrää, saa tekijä pitää ennakkona saamansa palkkion osuuden. Tekijä saa pitää saamansa ennakon myös siinä tapauksessa, että kustantaja ei jostakin syystä julkaisekaan teosta. Mikäli ennakon maksamisesta ei sovita, on tekijän kannalta tärkeää sopia kohtuullisen lyhyeksi aika, jonka kuluessa kustantaja on velvollinen julkaisemaan teoksen.

Tekijänpalkkio

Tekijän kannalta kustannussopimuksen tärkeimpiä kohtia on pykälä, jossa käsitellään tekijänpalkkioprosentin määräytymistä. Aikaisemmin tekijänpalkkion laskentaperusteena käytettiin suhteellisen vakiintuneesti teoksen verotonta ohjevähittäismyyntihintaa.

Nykyään tekijänpalkkio lasketaan kustantajan saamasta arvonlisäverottomasta myyntihinnasta (nettohintana), joka on paljon alhaisempi kuin aikaisemmin käytetty ovh-hinta. Kustantajan saamalla arvonlisäverottomalla myyntitulolla tarkoitetaan kustantajan kirjakaupalta tai muulta jakelukanavalta saamaa arvonlisäverotonta (alv 9 % painetuissa ja 23 % sähköisissä kirjoissa) hintaa.

Painettujen kirjojen yhteydessä yhdistyksemme suosituksen mukaan kohtuullisena tekijänpalkkiona voidaan pitää 20–25 %, jos se lasketaan kustantajan saamasta arvonlisäverottomasta myyntihinnasta. Tekijänpalkkiosta ei tule tehdä vähennyksiä ennen palkkion suorittamista, ja palkkio tulee suorittaa jokaiselta myydyltä teoskappaleelta. Kustannussopimuksessa voidaan sopia, että esimerkiksi alle 30 euron tilitykset siirtyvät maksettavaksi seuraavan vuoden tilityksen yhteydessä.

Sähköisten julkaisujen osalta yhdistyksen tekijänpalkkiosuosituksen lähtökohtana on, että kustantajalle e-kirjan tekeminen on huomattavasti edullisempää kuin painetun kirjan tekeminen. E-kirjojen tekemisessä kustantajalle ei aiheudu paino-, logistiikka- ja varastointikustannuksia, eivätkä erilaiset tietotekniset ym. sähköisen julkaisun tekemiseen liittyvät kulut yleensä kohoa yhtä korkeiksi kuin nämä poisjääneet kustannukset. Tämä muuttaa tekijän ja kustantajan välistä tulojakoa.

Myös kaunokirjallisella puolella on käytetty tekijänpalkkioiden määräytymisessä seuraavankaltaista menettelyä: esimerkiksi sadan ensimmäisen kappaleen myynti noudattaa painetun julkaisun tekijänpalkkiota. Tämän jälkeen palkkio määräytyy seuraavasti:

30 %, kun myynti on 101–1000 kpl

40 %, kun myynti on 1001–2000 kpl

50 %, kun myynti on yli 2000 kpl

Jos tekijän kirjoittama sähköinen materiaali on osana suurempaa kokonaisuutta ja kustantajan osuus tuotteen valmistamisessa on korostunut (esimerkiksi oppimisympäristöt), noudattaa tekijänpalkkion määräytyminen enemmän painetun kirjan tekijänpalkkiota.

Progressiivisesti nouseva tekijänpalkkio

On suositeltavaa, että tekijänpalkkio määritellään myyntimäärien perusteella progressiivisesti nousevaksi. Kyseistä palkkiomallia käytetäänkin koko ajan enenevässä määrin kustannussopimuksissa.

Jokaisesta myydystä teoskappaleesta kertyvä taloudellinen hyöty kasvaa myös suhteellisesti, mitä enemmän teosta on myyty. Progressiivisuus on suhteessa myös kustantajan aleneviin teoksen valmistamisen yksikkökustannuksiin.

Teoksen voidaan tavallisesti katsoa täyttäneen tietyt myynnilliset tavoitteet, kun ensipainos on myyty loppuun, ja tässä vaiheessa tekijänpalkkiota olisi perusteltua korottaa muutamalla prosenttiyksiköllä. Palkkioprosenttia voidaan korottaa myös toisen kerran, mikäli teos myy tämänkin jälkeen hyvin.

Progressiivinen tekijänpalkkiomalli sopii erittäin hyvin myös sähköisten julkaisujen alueelle, jossa kustantajan teoskappaleiden valmistamisen kustannukset ovat hyvin etupainoisia ja laskevat vielä voimakkaammin kuin painettujen kirjojen osalta. Tämä johtuu ennen kaikkea sähköisen kirjan lähes olemattomista kappaleen valmistamiskustannuksista.

Tapauskohtaisesti tulee aina arvioida kohtuulliset rajat tekijänpalkkion korotuksille. On tärkeää huomata, että progressiivisen tekijänpalkkiomallin ei tule vaikuttaa alentavasti ensimmäiseen rojaltiltasoon.

Sähköisissä julkaisuissa progressiota ei voida sitoa

painosmääriin, joten tulee aina erikseen sopia, minkälaisen myyntimäärän jälkeen palkkioprosenttia korotetaan. Lähtökohtana on, että sähköisten julkaisujen myyntimäärät ovat painettuja teoksia alhaisemmat, joten progression rajat tulisi suhteuttaa tähän.

Tekijänpalkkiolaskelma ja palkkion suorittaminen

Edellisen vuoden myyntiin perustuvan tekijänpalkkion maksuajankohdaksi sovitaan usein kustannussopimuksissa joku maaliskoukokuun välinen ajankohta. Nykyisin kustantajalla olisi teknisesti valmius suorittaa tilitykset aikaisemminkin ja toisinaan sovitaan aikaisemmasta tilitysajankohdasta.

Mikäli sopimuksessa ei ole mainintaa tilityksen suorittamisesta, tulee tekijänoikeuslain 35. pykälä sovellettavaksi. Sen mukaan kustantajan tulee yhdeksän kuukauden kuluessa tilitysvuoden päättymisestä toimittaa tekijälle tilitys, josta käy ilmi vuoden aikana tapahtunut myynti sekä painoksen jäännösmäärä vuoden vaihteessa.

Tekijän kannalta tieto jäljellä olevien teoskappaleiden määrästä on usein myös olennainen, jotta hän voi tarvittaessa neuvotella kustantajan kanssa uusintapainoksen ottamisesta. Tekijänpalkkiolaskelma kannattaa aina tarkistaa ja informoida siinä mahdollisesti olevista epäselvyyksistä kustantajaa mahdollisimman pikaisesti.

Kustantajan vastuut ja velvollisuudet

Kustantaja päättää usein ammattitaidollaan teoksen markkinointitoimenpiteistä. Markkinoinnista aiheu-

tuvat kustannukset kuuluvat kustantajan vastattaviksi. Tämä onkin yksi perustelu sille, miksi kustantajalle jää niin iso osa teoksen arvonlisäverottomasta myyntitulosta. Markkinoinnin eteen tehtävä kova työ on usein juuri se syy, joka saa tekijän kääntymään kaupallisen kustantajan puoleen.

Mikäli tekijän edellytetään osallistuvan huomattavalla panostuksella teoksensa markkinoimiseen, tulee hänelle suorittaa tästä erillinen korvaus. Kustannusalalla on käytäntönä, että kustantaja voi jakaa teoksen ilmais- ja arvostelukappaleita markkinoidakseen kyseistä teosta. Teoksen ilmaiskappaleita ei ole kuitenkaan sallittua jakaa kustantajan muun liiketoiminnan edistämiseksi.

Tekijänoikeuslain 33. pykälässä on nimenomainen säännös kustantajan vastuista, joka kuuluu seuraavasti: ”Kustantajan on julkaistava teos kohtuullisessa ajassa, tavanmukaisesti huolehdittava sen levittämisestä sekä saatettava julkaiseminen loppuun menekin ja muiden asianhaarojen edellyttämässä laajuudessa. Jos se laiminlyödään, on tekijällä oikeus purkaa sopimus ja pitää saamansa palkkio; saakoon myös korvauksen vahingosta, jota palkkio ei peitä.”

Tekijän vapaakappaleet

Kustannussopimuksessa sovitaan hyvin usein tekijälle annettavien vapaakappaleiden määrästä ja tämä sopimuskohta ei tavallisesti ole kustantajille mikään erityinen kynnyskysymys.

Yhdistyksemme suosituksen mukaan tekijän tulisi saada 30 vapaakappaletta teoksen ensimmäisestä painoksesta ja 10 vapaakappaletta kustakin seuraavasta painoksesta. Sähköisestä versiosta tekijän tulisi saada kohtuullinen määrä käyttö-, lataus-, tai lukuoikeuksia

vapaakappaleina. Mikäli teoksella on useita tekijöitä, saa jokainen tekijä yleensä hieman vähemmän vapaakappaleita. Vapaakappaleiden määrästä, kuten kaikista muistakin sopimuskohdista kannattaa aina neuvotella, jos tekijällä on toiveita sopimuksen sisällön muuttamisesta.

Käännösoikeuksien luovuttaminen

Kustannussopimusta solmittaessa on tarpeellista harkita, kannattaako kustantajalle luovuttaa myös oikeus välittää teoksen käännösoikeuksia. Suomalaisen kirjallisuuden kääntäminen on melko vähäistä tänä päivänä, ja kustantajilla on usein omien kontaktiensa avulla paras mahdollisuus onnistua käännösoikeuksien edelleen välittämisessä. Tekijä voi luonnollisesti säilyttää käännösoikeuksien luovuttamisoikeuden myös itsellään.

Käännösoikeuksien luovutusoikeus voi myös olla sekä tekijällä että kustantajalla. Tällöin puhutaan rinnakkaisista oikeuksista. Kustantajalle voidaan luovuttaa käännösoikeuksien luovutusoikeus vain tietylle kielelle tai rajata oikeuksia maantieteellisesti. Tällöin tekijä voi itse sopia muiden kielten tai maiden osalta käännösoikeuksien luovuttamisesta.

Mikäli kustantajalla on oikeus välittää käännösoikeuksia edelleen, tulee tekijän saada tietää, millaisilla sopimusehdoilla käännösoikeudet on siirretty. Näin tekijä voi varmistua saamansa palkkio-osuuden oikeellisuudesta.

Käännösoikeuksien tuottona tekijälle kuuluva palkkio-osuus tulee tilittää muutaman kuukauden kuluessa siitä, kun kustantaja on saanut rahat. Tilityksen yhdistämistä muuhun vuosittaiseen tekijänpalkkiotilitykseen ei voida pitää perusteltuna pitkän aikaviiveen johdosta. Kustantajan on toimitettava ulkomaiselta kustantajalta saamansa tilitysraportit tekijälle.

Jäännösvaraston hävittäminen ja sopimuksen purkautuminen

Sopimuksessa voi olla perusteltua sopia jäännösvaraston hävittämisessä noudatettavista menettelytavoista.

Alan käytännön mukaisesti tekijällä on usein ensisijainen oikeus lunastaa jäännösvarasto teoksen valmistuskustannuksia vastaan. Tekijän kannalta on myös keskeistä, että sopimukseen kirjataan lauseke, jonka mukaan sopimus katsotaan purkautuneeksi osapuolten välillä ja kaikki oikeudet palautuvat tekijälle välittömästi sen jälkeen, kun kustantaja on päättänyt hävittää teoksen jäännösvaraston.

Tämä antaa tekijälle mahdollisuuden julkaista teos välittömästi muussa yhteydessä tai toisen kustantajan toimesta ja toisinaan teoksella onkin tekijän näkemyksen mukaan olemassa markkinat, vaikka kustantaja haluaa syystä tai toisesta poistaa teoksen omasta valikoimastaan.

Tekijän mahdollisuus hankkia omaa teostaan

Kustannussopimuksessa on usein hyvinkin perusteltua ja kannattavaa sopia tekijän mahdollisuudesta hankkia omaa teostaan kustantajalta huomattavalla alennuksella.

Alennusprosentiksi sovitaan tavallisesti jotakin 30 ja 50 prosentin väliltä. Omien teosten hankkiminen on erittäin kannattavaa, jos tekijä esimerkiksi kiertää luennoimassa oman teoksensa aihepiiristä ja voi näissä yhteyksissä yrityksensä kautta myydä teoksiaan.

Omaa teostaan hankkimalla tekijälle tarjoutuu mahdollisuus saada huomattavaakin lisätuloa normaalin te-

kijänpalkkion lisäksi. Tekijän itsensä hankkimista teoskappaleista tulee suorittaa normaali tekijänpalkkio.

Kustannusoikeuksien luovuttaminen edelleen

Tekijänoikeuslain 28 pykälän mukaan se, jolle tekijänoikeus on luovutettu, ei saa muuttaa teosta eikä luovuttaa samaansa oikeutta toiselle, ellei toisin ole sovittu.

Kyseinen lain säännös tulee sovellettavaksi myös silloin, kun tekijä luovuttaa teoksen julkaisuoikeudet kustantajalle. Tekijän kannalta onkin luonnollista, että hänellä säilyy määräysvalta ja kontrolli teoksen taloudelliseen hyödyntämiseen, eikä kustantaja voi luovuttaa saamiaan oikeuksia edelleen kolmannelle.

Käyttöoikeuksien edelleen luovuttamisesta tulee aina neuvotella tekijän kanssa, ja sopimuksen kilpailukieltolauseke rajoittaa myös tekijän itsensä mahdollisuuksia luovuttaa luomansa teoksen julkaisuoikeuksia samanaikaisesti monille eri tahoille. Tekijänoikeudet voivat tekijänoikeuslain mukaan siirtyä kustantajalta edelleen ainoastaan kustannusliikkeen tai sen osan luovutuksen yhteydessä ja tästä kirjataan usein selventävä maininta myös kustannussopimukseen.

Kilpailukieltolauseke

Kustannussopimuksessa on tavallista sopia, että tekijä ei saa julkaista teosta siinä muodossa ja sillä tavoin kuin sopimuksessa on tarkoitettu ennen kuin painos tai painokset, joiden julkaisemiseen kustantajalla on oikeus, on myyty loppuun. Vastaava säännös on myös tekijänoikeuslain 37. pykälässä.

Kilpailukieltolauseketta ei voida tulkita laventavas-

ti, ja kilpailevana toimintana voidaan lähtökohtaisesti pitää teoksen julkaisemista ainoastaan niitä julkaisumuotoja käyttäen, jotka tekijä on kustannussopimuksella kustantajalle luovuttanut.

Kustannussopimuksissa saatetaan sopia myös lain säännöstä laajemmasta kilpailukiellosta. Siinä voidaan kieltää tekijää julkaisemasta sopimuksen voimassa ollessa teosta, jonka voidaan katsoa kilpailevan sopimuksessa tarkoitettun teoksen kanssa. Tekijän onkin syytä tarkastaa, ettei kilpailukieltolauseketta ole määritelty niin laajaksi, että se rajoittaa hänen mahdollisuuksiaan hyödyntää teostaan taloudellisesti niiden julkaisumuotojen osalta, joita hän ei ole sopimuksella halunnut luovuttaa.

Hakemisto

Apurahan haun vinkkejä	125
Apurahansaajan sosiaaliturva	106
Apurahat	108
Apurahojen verotus	98
Arvonlisävero	96
Editointi	60
Eettiset ohjeet	138
Ennakkoperintärekisteri	95
Freelancer	14
Freelancer-verokortti	88
Järjestöjä	132
Kirjan hinnan muodostuminen	45
Kirjan markkinointi	63
Kirjan synty	44
Kirjastoapurahan	120
Kirjoituspalkkio lehdistössä	70
Kopiosto-järjestelmä	108
Kustannussopimus	50
Kustantaja	47
Kuvitus	58
Käännös	53
Lainauskorvaus	119
Lehdistön freelancer-tehtävien toimitus- ja myyntiehdot	78, 140
Lehtien avustajasopimukset	73
Luennointi ja tilaisuuksissa esiintyminen	82
Luettelon ja tietokannan suoja	27
Lähioikeudet	27
Markkinointi	63
Monen tekijän teos	20
Plagiaatti	37
Radio- ja tv-työ	79
Sanasto ry	40

Sitaatti	35
Suomen tietokirjailijat ry	132
Suomen tietokirjailijat ry:n apurahat	112
Tekijän moraaliset oikeudet	24
Tekijän taloudelliset oikeudet	21
Tekijänoikeuden synty	17
Tekijänoikeuksien edelleenluovuttaminen	23
Tekijänoikeudet työsuhteessa	29
Teoksen muunteluoikeus	26
Teoskynnys	18
Työttömyys	105
Valokuvateos	28
Verovähennykset	92
Vuorotteluvapaa	104
Yhtyneet-sopimus	79
Yrittäjäeläkevakuutus	100
Yritysmuodot	86

Tässä kirjassa käsitellään tieto- ja oppikirjailijoiden työn tekemisen puitteita, sitä ammattitaitoa, jota tarvitaan sopimusten, apurahajärjestelmien ja pykälien vilinässä.

Teoksessa käsitellään muun muassa tekijänoikeuksia, kirjan polkua kustannusmaailmassa, lehdille ja sähköisille viestimille tehtävää työtä, työtä alan yrittäjänä, verotusta ja apurahoja.

Heikki Jokinen on helsinkiläinen yhteiskuntatieteiden maisteri, joka on työskennellyt vapaana toimittajana vuodesta 1986. Hän on Suomen tietokirjailijat ry:n jäsen, joka on kirjoittanut tai toimit-
tanut parikymmentä tietoteosta eri aloilta.

Suomen tietokirjailijat ry